

Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (kriminaalmenetluse seadustiku revisjon) eelnõu seletuskiri

1. Sissejuhatus

1.1. Sisukokkuvõte

Eelnõuga kavandatu kohaselt tehakse kriminaalmenetluse seadustikus (KrMS) ja teistes seadustes mitmeid muudatusi, mille eesmärgiks on:

- 1) võimaldada üleminek täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele, milleks muudetakse seaduse sõnastus tehnoloogianeutraalseks, allkirjastamise kohustus asendatakse vastavalt allkirja funktsioonile üldsõnalisema kohustusega, võimaluse korral on loobutud viitamast menetluskohustuste koopia, muudetakse protokollide ja määruse üldsätteid ning loobutakse terminitest, mis viitavad paberdokumentide vormistamisele. Samuti nähakse ette üldreegel, et toimikut peetakse digitaalselt e-toimiku süsteemis ning et teabevahetus kriminaalmenetluse raames toimub eelkõige digitaalses vormis;
- 2) laiendada menetleja võimalusi kriminaalmenetlust mitte alustada või see lõpetada olukordades, kus puudub avalik huvi kriminaalasja menetlemiseks ja süüdlase karistamiseks;
- 3) kõrvaldada seaduse nõuded, mis kohustasid menetlejaid sama tõendi kogumisel ja vormistamisel tegema dubleerivaid tegevusi. Selleks lihtsustatakse menetlustoimingute protokollimise nõudeid ning soodustatakse heli- ja videosalvestiste tegemist (salvestis loetakse protokollide osaks), samuti võimaldatakse isikutele anda kriminaalmenetluses ütlusi menetleja juurde kohale tulemata;
- 4) muuta selgemaks kohtu roll kohtueelses menetluses, milleks kaotatakse seadusest eeluurimiskohtuniku mõiste ja täiendatakse kohtuniku taandamise aluseid seoses eeluurimisfunktsiooni täitmisega;
- 5) laiendada kriminaalmenetlust tagavate meetmete kataloogi uute ja paindlike meetmetega, näiteks e-postkasti kontrollimise kohustuse või liikumiskeelu kohaldamisega;
- 6) lahendada KrMS-i tähtaegade regulatsiooni tõlgendamisel kerkinud probleemid ning muud praktika käigus tekkinud küsimused.

1.2. Eelnõu ettevalmistaja

Eelnõu ja seletuskirja on koostanud kriminaalmenetluse revisjoni töörühm koosseisus:

- Jaan Ginter (e-post Jaan.Ginter@ut.ee), töörühma juht;
- Martin Hirvoja (e-post Martin.Hirvoja@magnussonlaw.com);
- Andreas Kangur (e-post Andreas.Kangur@riigikohus.ee);
- Anneli Soo (e-post Anneli.Soo@ut.ee).

Eelnõu selle lõplikul kujul on koostanud Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talituse nõunikud Aare Pere (teenistusest lahkunud) ja Mare Tannberg (620 8237, mare.tannberg@just.ee). Väärteomenetluse seadustiku menetlusressursi kokkuhoidmisele suunatud muudatused on koostanud Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talituse nõunikud Markus Kärner (markus.karner@just.ee) ja Einar Hillep (einar.hillep@just.ee). Eelnõu on keeleliselt

toimetanud Justiitsministeeriumi õiguspoliitika osakonna õigusloome korralduse talituse toimetaja Taima Kiisverk (taima.kiisverk@just.ee).

1.3. Märkused

Eelnõuga kavandatu kohaselt muudetakse kriminaalmenetluse seadustiku redaktsiooni RT I, 13.03.2019, 7; karistusregistri seaduse redaktsiooni RT I, 13.03.2019, 2; karistusseadustiku redaktsiooni RT I, 13.03.2019, 77; vangistusseaduse redaktsiooni RT I, 13.06.2019, 3; väärteomenetluse seadustiku redaktsiooni RT I, 13.03.2019, 200, tervisehoiuteenuste korraldamise seaduse redaktsiooni RT I, 13.03.2019, 2; äriseadustiku redaktsiooni RT I, 28.02.2019, 10 ning kriminaalhooldusseaduse redaktsiooni RT I, 13.03.2019, 100.

Eelnõu on seotud Euroopa Liidu Nõukogu 23.10.2009 raamotsusega Euroopa Liidu liikmesriikides vastastikuse tunnustamise põhimõtte kohaldamise kohta järelevalvemeetmete rakendamise otsuste kui kohtueelse kinnipidamisega seotud alternatiivse võimaluse suhtes (2009/829/JSK) ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13.12.2011 direktiiviga Euroopa lähenemiskeelu kohta (2011/99/EL).

Eelnõu on seotud Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammi (2015–2019) punktiga 11.16 (prokuratuuri infosüsteemi uuele platvormile viimine ning menetluse digiteerimise ettevalmistamine, projekti I etapp, november 2018) ja punktiga 12.10, mis käsitleb e-politsei infosüsteemi ja digitoimiku arendamist politseis, ning punktiga 10.3, mis näeb ette kriminaalmenetluse seadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse väljatöötamiskavatsuse. Kriminaalmenetluse revisjon viiakse läbi Euroopa Liidu Euroopa Sotsiaalfondist rahastatud projekti „Õiguse revisjon“ raames.

Kõnealune eelnõu ei ole seotud mõne muu menetluses oleva eelnõuga.

Eelnõule eelnes väljatöötamiskavatsus, mille kohta esitasid arvamuse Riigikohus, Riigiprokuratuur, Siseministeerium, Tartu Maakohus, Rahandusministeerium, Eesti Advokatuur.¹ Juriidilise isiku karistusest kõrvalehoidumise vältimisega seonduvad muudatused on pakutud välja 29.05.2017 kooskõlastamiseks esitatud karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse väljatöötamiskavatsuses.² Väljatöötamiskavatsuse kohta esitatud arvamusi on revisjoni töörühm ja eelnõu koostajad arvesse võtnud. Kooskõlastamiseks esitatud eelnõu kohta esitasid arvamuse Riigikohus, Riigiprokuratuur, advokatuur, Eesti Kohtunike Ühing, Pärnu Maakohus, Viru Maakohus. Eelnõu esitati 04.05.2018. a ministeeriumitele kooskõlastamiseks ja Riigikohtule, Eesti Advokatuurile, Õiguskantsleri Kantseleile, Riigiprokuratuurile, Harju Maakohtule, Tartu Maakohtule, Pärnu Maakohtule, Viru Maakohtule, Tallinna Ringkonnakohtule, Tartu Ringkonnakohtule, Registrate ja Infosüsteemide Keskusele, Eesti Kohtunike Ühingule ja Eesti Kohtueksperdiisi Instituudile arvamuse avaldamiseks. Eelnõu kooskõlastasid Siseministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Rahandusministeerium ning eelnõu jättis kooskõlastamata Sotsiaalministeerium. Kooskõlastamisel esitatud arvamusi on eelnõu täiendamisel arvestatud. Kuna eelnõu kooskõlastamiselt laekunud tagasiside pinnalt täiendati eelnõud seoses digitaalsele kriminaalmenetlusele üleminekuga, esitatakse eelnõu uuesti kooskõlastamiseks. Narkomaanide sõltuvusraviga seonduvad muudatused sisaldasid varem kooskõlastusele esitatud

¹ Kättesaadav: <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/be03fbc0-3846-4fe3-afd2-fb53a42b4227>

² Kättesaadav: <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/914164c4-0787-4708-b480-488125c36298>.

väljatöötamiskavatsuses ning seaduseelnõus.³

Eelnõu seadusena vastuvõtmiseks on vajalik Riigikogu koosseisu häälteenamus, kuna kriminaalmenetluse seadustiku kui kohtumenetlust puudutava seaduse muutmiseks on põhiseaduse §-st 104 tulenevalt vajalik Riigikogu koosseisu häälteenamus.

2. Seaduse eesmärk

Eelnõu peamised eesmärgid on alljärgnevad:

2.1. Üleminek täisdigiteeritud kriminaalmenetlusele lähtuvalt Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammi⁴ punktist 11.16 (prokuratuuri infosüsteemi uuele platvormile viimine ning menetluse digiteerimise ettevalmistamine, projekti I etapp, november 2018), aga ka punktist 12.10, mis käsitleb e-politsei infosüsteemi ja digitoimiku arendamist politseis. Lähteülesande kohaselt on digitaalsele kriminaalmenetlusele ülemineku eesmärgiks: 1) kokku hoida menetlusele kuluvat tööjõu- ja rahalist ressursi ning vähendada tarbetut bürokraatiat; 2) võimaldada uurimisasutusel ja prokuratuuril kriminaalasjaga samaaegselt tööd teha; 3) võimaldada tunnistajate ja kannatanute ütluste andmine vajaduse korral asendada allkirjastatud dokumendiga, mis säästaks nii uurimisasutuste kui ka menetlusosaliste aega.

2.2. Laiendada menetleja võimalusi kriminaalmenetlust mitte alustada või see lõpetada olukordades, kus puudub avalik huvi kriminaalasja menetlemiseks ja süüdlase karistamiseks, kus karistus ei täida eesmärki või kus muul põhjusel ei ole mõistlik kriminaalmenetlust läbi viia. Eesmärgiks on nii riigi kui ka menetlusosaliste ressursside kokkuhoid. Eelnõu on kantud ideest, et teatud juhtudel on mõistlik ja põhjendatud asi lahendada ilma nii represseeriva tagajärjeta, nagu seda on kriminaalkaristus. Sellega toetab eelnõu karistusõiguses kehtivat *ultima ratio* põhimõtet, keskendudes olukordadele, kus materiaalsoigus teatud põhjustel ei suuda välja arvata tegusid, mille puhul ei ole põhjendatud reageerida kriminaalmenetluse läbiviimise ja isiku karistamisega. Nimetatud eesmärkide saavutamiseks eelnõu:

- a) laiendab võimalust kriminaalmenetluse lõpetamiseks oportuuniteedi printsiibi alusel, luues aluse kriminaalmenetluse lõpetamiseks avaliku huvita asjades ilma kahtlustatava nõusolekuta, kui menetluse lõpetamisega ei kaasne kahtlustatavale kohustusi;
- b) loob võimaluse kriminaalmenetluse alustamata jätmiseks menetluseelse lepituse abil, mis võimaldab teatud liiki vaidlused taastava õiguse põhimõtteid rakendades lahendada juba enne kriminaalmenetlust;
- c) loob võimaluse kriminaalmenetluse alustamata jätmiseks juhul, kui teise astme kuriteo aegumistähtaaja saabumiseni on jäänud vähe aega ning arvestades asja keerukust on selge, et asja selle aja jooksul ei suudeta lahendada;
- d) annab kohtutele pädevuse avaliku huvita asjades menetlus ilma prokuratuuri nõusolekuta lõpetada.

2.3. Leida võimalusi dubleerivate tegevuste vähendamiseks tõendite kogumisel ja vormistamisel. Nimetatud eesmärgi saavutamiseks eelnõu:

- a) täiustab tõendite süstemaatikat (tõendite liigituse korrastamine, dokumentaalse tõendi mõiste loomine);

³ Kättesaadav: <https://eelnou.valitsus.ee/main/mount/docList/4e414eb2-aba8-4033-808a-52644fc9b01a>.

⁴ Valitsuse tegevuseesmärgid aastateks 2015–2019 on sõnastatud Eesti Reformierakonna, Sotsiaaldemokraatliku Erakonna ning Erakonna Isamaa ja Res Publica Liit kokkuleppes valitsuse moodustamise ja valitsusliidu tegevusprogrammi põhialuste kohta. <https://valitsus.ee/et/valitsuse-tegevusprogramm>

- b) loob võimaluse kirjalike ütluste kasutamiseks kohtueelses menetluses;
- c) laiendab kaugülekuulamise võimalusi;
- d) lihtsustab menetluskohustusdokumentide koostamist (protokolli ja määruse struktuurinõuete kaotamine, salvestise lugemine protokollis osaks, ekspertiisimääruse ja ekspertiisiakti vormi lihtsustamine) ning piirab käekirjas menetluskohustusdokumentide koostamist;
- e) selgitab asjatundja ja eksperdiga seonduvat (selgelt sätestatakse asjatundja kui eraekspertiisi kasutamise võimalus ja vähendatakse piiranguid nii asjatundja kui ka ekspertiisi ülekuulamisel);
- f) täpsustab kohtuliku arutamisega seonduvaid reegleid (ekspertiisi ja asjatundja ristküsitlus, dokumentaalsete tõendite avaldamisest loobumine, tunnistaja poolt eeluurimisel antud ütluste avaldamine).

2.4. Loobuda KrMS-i terminite „eeluurimiskohtunik“ ja „täitmiskohtunik“ kasutamisest. Samuti on eesmärgiks juurutada läbivalt, et kui seadustik annab mingi funktsiooni prokuratuurile või kohtule, siis ei kasutata sättes formuleeringut, mis annab selle funktsiooni prokurörile või kohtule. Samuti täpsustab eelnõu kohtunike kohtueelses menetluses osalemise vormide loetelu, mis välistavad kohtuniku osalemise kohtumenetluses. Praegu on kohtuniku taandumise aluseks ainult vahistamise ja kautsjoni kohaldamine ning nende kohaldamise põhjendatuse kontroll. Kuid ka mitmete teiste kohtueelsete toimingute käigus peab kohtunik paratamatult tutvuma kriminaaltoimikus olevate tõenditega, mis ei pruugi olla kohtulikus menetluses esitatud või isegi lubatavad ning sellega võib kohtunik nendes kohtueelse menetluse toimingutes osalemise tõttu olla sobimatu neutraalseks erapooletuks kohtunikuks võistlevas kohtumenetluses.

2.5. Pakkuda välja lahendused, millega viia KrMS-i tõkendite regulatsioon täpsemini kooskõlla Euroopa Liidu järelevalvemeetmete raamotsusega (liikmesriigis tehtud vahistamise asemel alternatiivse tõkendi kohaldamise otsuse vastastikuse tunnustamise ja täitmise regulatsiooniga, raamotsus 2009/829/JSK). Eelnõus tehakse ettepanek avarada ja mitmekesistada oluliselt vahistamise kõrval alternatiivsete tõkendite valikut seaduses, mis võimaldab tagada paremini isikute põhiõigusi, tagada kannatanute ja avalikkuse täpsema ja tõhusama kaitse ning vähendada kinnipidamisasutuste koormust, sest luuakse alternatiivid vahistamisele. Pakutakse välja ka mitu uut tõkendiliiki, mis ei ole otseselt nõutud EL-i raamotsusega, kuid mis suurendavad kriminaalmenetluse efektiivsust. Eelnõu lahendab muid kriminaalmenetluslike tõkenditega kerkinud praktilisi küsimusi, mh viib Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Riigikohtu praktikaga kooskõlla vangistusseaduse (VangS) sätteid. Täiendatud on ajutise lähenemiskeelu regulatsiooni. Lisaks pakutakse eelnõus välja kaks erinevat tõkendi liiki juriidilise isiku karistusõigusliku vastutuse vältimise takistamiseks.

2.6. Pakkuda välja lahendused kriminaalmenetluses tähtaegade arvutamisel esile kerkinud ebaselgete situatsioonide jaoks ning lahendada mõned praktikas tekkinud üksikprobleemid.

2.7. Ringkonnakohtunike töökoormuse vähendamiseks muudetakse KrMS § 19 selliselt, et lisaks eelmenetlusele vaatab ringkonnakohtunik ainuisikuliselt läbi ka teatud määruskaebusi.

2.8. Eelnõuga tehakse väärteomenetluse seadustikus menetlusressursi kokkuhoidmisele suunatud muudatused, mida kavandati Riigikogu XIII koosseisu lõppemisega menetlusest välja langenud seaduseelnõuga 586 SE. Täiendavalt sätestatakse ka väärteomenetluses võimalik pidada väärteotoimikut digitaalselt. Kokkuvõtvalt on muudatused järgmised:

- a) Võimaldatakse menetlusosaluse isiku osavõttu väärteoasja või kaebuse kohtulikust arutamisest audiovisuaalses vormis.
- b) Sätestatakse võimalus isiku menetleja juurde kutsumiseks telefoni või muu tehnilise sidevahendi abil.
- c) Sätestatakse võimalus menetluse lõpetamiseks kaebemenetluses kohtuistungit korraldamata ja menetlusosalisi välja kutsumata, kui kohtuväline menetleja loobub menetlusosalust isikut väärteo toimepanemises süüdistamast.
- d) Sätestatakse võimalus väärteomenetluse lõpetamiseks väärteo toimepannud isiku tuvastamatuse tõttu.
- e) Sätestatakse võimalus lõpetada väärteomenetlus lihtsustatud määruisega.
- f) Sätestatakse võimalus väärteotoimiku täielikult digitaalselt pidamiseks.

2.9. Eelnõuga tehakse ka uimastisõltlastele tõhusama ravi tagamiseks erinevaid muudatusi, mida kavandati osaliselt juba 2017. aasta lõpus kooskõlastusele ning 2018. aasta aprillis valitsusele esitatud seaduseelnõus, kuid mis jäid riigieelarve läbirääkimiste tõttu Riigikogule esitatud eelnõust välja.⁵

Kehtiva KarS § 69² rakendamisel on ilmnenud mitmeid probleeme, mille tõttu jääb süüdimõistetutel, kes vajaksid narkomaanide sõltuvusravi, see saamata. KarS § 69² senises regulatsioonis on mitmeid kitsaskohti, mis vajavad muutmist:

- Asendatava vangistuse määrad on väga kitsad (6 kuud kuni 2 aastat), mille tõttu ei ole seda siiani väga palju kasutatud. Samal ajal ei ole vangistuse aja piirangut KarS § 75 ravikohustuse määramisel, kuna selle kohustuse saab panna ka KarS § 76 vangistusest tingimisi ennetähtaegse vabastamise korral.
- Kehtiva seaduse kohaselt saab määratav ravi tähtaeg olla oluliselt pikem asendatavast vangistusest, mis ei motiveeri ravi vajajaid sellega nõustuma ega soosi edukat ravi läbimist.
- Takistuseks on seaduses ette antud ravi tähtaegade (18 kuud kuni 3 aastat) paindumatus. Näiteks juhul, kui narkomaan on juba enne kohtulahendi jõustumist alustanud vabatahtliku raviga, ei ole tingimata vaja määrata ravi pikkuseks 18 kuud, vaid näiteks 10 kuud või 12 kuud, mida aga kehtiv seadus ei võimalda. Ravi tähtaeg peaks lähtuma ravialuse isiku vajadustest. KarS § 75 ravikohustuse korral ei anna seadus ette ravi tähtaegu, kuid see peab olema kooskõlas katseaja pikkusega (st mitte pikem).

Probleemide lahendamiseks kavandatakse eelnõus järgmisi muudatusi:

- a) KarS § 69² regulatsioonist jäetakse välja kuuekuulise kuni kaheaastase vangistuse asendamine narkomaanide sõltuvusraviga. Uimastisõltlaste ravivõimalused integreeritakse vangistuse ja käitumiskontrolliga (KarS § 75), mis laiendab oluliselt võimalusi ravi määramiseks neile, kellele ravi on näidustatud.
- b) Muudetakse narkomaanide ravi rahastamise aluseid selliselt, et seni erinevatel alustel ja tingimustel rahastatud, kuid sisult sama ravi, mida osadel juhtudel on tasutud Justiitsministeeriumi kaudu, rahastatakse ning koordineeritakse ja arendatakse muudatuse jõustumisel ühtsetel alustel Sotsiaalministeeriumi kaudu.

3. Eelnõu sisu ja võrdlev analüüs

⁵ Kättesaadav: <https://eelnaud.valitsus.ee/main/mount/docList/4e414eb2-aba8-4033-808a-52644fc9b01a>.

§ 1. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmine

KrMS § 19 lõike 1 muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 19 selliselt, et lisaks eelmenetlusele vaatab ringkonnakohtunik ainuisikuliselt läbi ka teatud määruskaebusi. Vähemalt kolmeliikmelises koosseisus arutab ringkonnakohus kriminaalasju apellatsioonimenetluses ning määruskaebusi kriminaalmenetluse lõpetamise või sellest keeldumise määruste peale, samuti määruskaebusi kõnesoleva seadustiku § 189 lõikes 2, § 390 lõikes 4, §-s 402 ja § 403⁹ lõikes 1 ning süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduse § 17 lõikes 3 ning § 19 lõigetes 1 ja 3 nimetatud kohtulahendite peale.

KrMS § 19 muutmise eesmärgiks on vähendada ringkonnakohtunike töökoormust, mis võimaldaks omakorda vabanenud tööaja arvelt tõhustada kollektiivset õigusemõistmist olulisemates asjades. Kehtiva seaduse kohaselt lahendab ringkonnakohus enamuse süüteomenetlusasju kolmeliikmelises kohtukoosseisus ning seadus näeb ette vaid üksikud erandid. Kuigi kollektiivsel õigusemõistmisel on omad eelised (kaebuste läbivaatamise parem kvaliteet, otsuse suurem legitiimsus), nõuab asja sisuline arutamine kolmeliikmelises koosseisus rohkem ressursi kui otsuse tegemine ainuisikuliselt. Seetõttu on eelnõu koostamisel leitud, et põhjendatud on kolmeliikmelise kohtukoosseisu nõude piiramine lihtsamate asjade puhul, kus eelduslikult enamasti ei tõusetu keerukaid menetlus- või materiaalõiguslikke küsimusi. Eelnõu koostamisel kaaluti võimalust, mille kohaselt lahendaks ringkonnakohus edaspidi kolmeliikmelises kohtukoosseisus ainult üldmenetluses esitatud apellatsioone, kuid leiti, et see ei oleks siiski põhjendatud. Eelkõige lühi-, aga ka kokkuleppemenetluses tõusetub võrdlemisi sageli materiaal- või menetlusõiguslikke probleeme, mis oma raskusastmelt ei jää alla üldmenetluses kerkivatele probleemidele.

Küll lubatakse eelnõu muudatuste kohaselt määruskaebuste läbivaatamine ringkonnakohtuniku poolt ainuisikuliselt, välja arvatud teatud juhtudel. Määruskaebusmenetluses saab eristada kohtumäärusi või määruskaebe korras vaidlustavaid kohtuotsuseid, mis on sisuliselt põhimenetlust (teatud osas) lõpetavad. Siia alla kuulub kriminaalmenetluse lõpetamise määrus, psühhiaatrilise sundravi kohaldamise määrus, konfiskeerimismenetluses tehtav määrus, määrus või otsus kriminaalmenetluse kulude hüvitamise või süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise kohta. Selliste määruste toime ja tähendus on lähedane kohtuotsuse toimele ning tähendusele. Psühhiaatrilise sundravi kohaldamisega kaasnev põhiõiguste riive ei jää alla süüdimõistva kohtuotsusega kaasnevale põhiõiguste riivele ning kriminaalmenetluse lõpetamise määrus on põhimenetlust lõpetav lahend, mis oma toimelt on sisuliselt võrreldav (õigeksmõistva) kohtuotsusega. Menetluskulude või süüteomenetlusega tekitatud kahju hüvitamise või konfiskeerimise küsimus võidakse lahendada ka kohtuotsusega ning ei oleks põhjendatud tekitada olukorda, kus otsustuse peale esitatud kaebuse lahendamise kord erineb lahendi liigist tulenevalt (kohtuotsuse apellatsiooni vaatab kolmeliikmeline kohtukoosseis). Lisaks on kollegiaalse otsuse tegemine põhjendatud KrMS § 390 lõikes 4 nimetatud isiku põhiõigusi eriti riivavate määruste puhul. Seega tuleb nimetatud määruste peale esitatud määruskaebused ringkonnakohtus lahendada jätkuvalt vähemalt kolmeliikmelises koosseisus. Viide §-le 208 on lisatud KrMS § 19 ammendavuse huvides (KrMS § 208 lg 4 järgi lahendab süüdistuskohustuskaebusi ka kehtiva seaduse kohaselt ringkonnakohtunik ainuisikuliselt) ning vastavalt on muudetud KrMS § 208 lg 4.

Lisatava lg 1² eesmärgiks on lahendada hetkel kehtiv olukord, kus teatud määrusi saab teha kohtujurist üksinda (KrMS § 23¹ lg 1 – nt kohtulahendi tegemise tähtaja pikendamine, elukohast lahkumise keelule allutatu välismaale lubamine jne), kuid ringkonnakohtunikul ei ole ainuisikuliselt selliste määruste tegemine lubatud. Eelnõu näeb ette, et ringkonnakohtunik võib sellise korraldava määruse, mille peale ei saa edasi kaevata, teha ainuisikuliselt.

Lõike 2 muudatuse mõtteks on välistada olukord, kus ringkonnakohtu koosseis koosnebki vaid maakohtunikust.

KrMS §-de 21 ja 22 kehtetuks tunnistamine

Eelnõuga tunnistatakse kehtetuks KrMS §-d 21 ja 22 ning sellega kaotatakse KrMS-st terminid „eeluurimiskohtunik“ ja „täitmiskohtunik“. Uus sõnastus välistab segadused KrMS-i tekstis, kus mitmes kohas on „eeluurimiskohtunik“ jäänud mõne toimingu puhul mainimata. Samuti kaob ära väärtõlgendamise võimalus, millega eeluurimiskohtuniku funktsiooni täitjat on tajutud eraldi pädevusega kohtunikuna, kellel ei ole kohtumenetluses kohtunikuna osalemise pädevust.

KrMS § 24 lõigete 1 ja 4 muutmise ja täiendamise lõigetega 2¹ ja 4¹

Eelnõuga täiendatakse § 24 lõiget 1 vastavalt praegusele praktikale selliselt, et kriminaalasi allub maakohtule, kelle tööpiirkonnas on vähemalt üks kuritegudest toime pandud. Tööpiirkonna all mõeldakse kogu maakohtu tööpiirkonda ning mitte kitsamalt kohtumajade teeninduspiirkondi. Sama põhimõtte kehtib § 24 lg 4 kohaselt kohtueelses menetluses kohtu ülesandeid täitva kohtu alluvuse määramisel. KrMS § 24 lõike 4 kolmandasse lausesse lisatakse täpsustus, et kui kuriteo toimepanemise kohta ei ole võimalik üheselt kindlaks määrata, võib kohtu ülesandeid täita lisaks menetlustoimingu tegemise koha järgsele maakohtule ka menetlejate asukoha järgne maakohus. Lisaks muudetakse eelnõuga § 24 lõige 4 ning kaotatakse termin „eeluurimiskohtunik“ ning sätestatakse, et kohtueelses menetluses peab kohtuniku ülesandeid täitma võimaluse korral üks kohtunik. Selle reegli järgimine aitab kokku hoida kohtunike aega, kuna sama kriminaalasjaga teist korda kokku puutudes jõuab kohtunik kiiremini saada ülevaate kriminaaltoimikust. Samuti vähendab selle reegli järgimine tõenäosust, et väikestes kohtumajades jõuavad kõik kohtunikud kohtueelses menetluses tutvuda nii suures ulatuses kriminaaltoimiku materjalidega, et see välistab nende osalemise kohtunikuna kohtumenetluses.

KrMS §-i 24 lisatakse lõige 2¹, millega sätestatakse, et erandlikel asjaoludel on prokuratuuril kriminaalmenetluse huvides võimalik taotleda üldkorrast erineva kohtualluvuse rakendamist selle ringkonnakohtu esimehelt, kelle tööpiirkonnas asuvas maakohtus prokuratuur kriminaalasja arutamist soovib. Selline vajadus võib tekkida nt olukorras, kus kahtlustatavaks on prokurör, mistõttu tema tööpiirkonnas olevad kohtunikud võivad hakata taanduma, mis võib teatud kiireloomulisteks menetlustoiminguteks loa saamisel (nt vahistamisel) tuua kaasa täiendava ajakulu.

Eelnõuga täiendatakse KrMS § 24 lõikega 4¹ ja sätestatakse, et kohtulahendi täitmisega seotud küsimustes täidab kohtu funktsioone ainuisikuliselt selle maakohtu kohtunik, kelle tööpiirkonnas kohtuotsust täidetakse. Seaduses sätestatud juhtudel (nt KrMS § 418 lg 1, KrMS § 420 lg 2, KrMS § 424) täidab kohtulahendi täitmisega seotud küsimustes kohtu ülesandeid süüdimõistetu elukoha järgse maakohtu kohtunik. Loobutud on selle kohtuniku kohta eraldi

täitmiskohtuniku nimetuse kasutamisest, vältimaks eksiarvamust, et see kohtunik saabki kõigis kohtutes ainult täitmismenetluses funktsioone omada.

KrMS § 27 lõike 2 muutmine

Eelnõu § 1 punktiga 8 on ära jäetud termin „eeluurimiskohtunik“ ning jälitustoiminguks loa andmine kohtunikele on jäetud samuti maakohtu tööjaotusplaani otsustada. Seni oli jälitustoiminguks loa andmine teise ringkonnakohtu tööpiirkonna maakohtu esimehe funktsioon.

KrMS § 35¹ lõike 1 muutmine

Muudatusega asendatakse õiguste selgitamise kohta allkirja võtmise nõue laiemalt õiguste selgitamise talletamisega taasesitamist võimaldaval viisil, mis võib, aga ei pruugi tähendada kahtlustatavalt allkirja võtmist. See, millisel taasesitamist võimaldaval viisil õiguste selgitamine talletatakse, on menetleja otsustada.

Eelnõu üheks eesmärgiks on võimaldada üleminek täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele. Selleks on KrMS-s läbivalt loobutud allkirjastamise nõudest, sätestades paindlikumalt, et menetlusosalisele tema õiguste selgitamine, tema hoiatamine, menetluskokkuvõtte koostamine jne talletatakse taasesitamist võimaldaval viisil. Allkirjastamise nõuded täidavad KrMS-s eri funktsioone. Menetlusosalisele õiguste ja kohustuste tutvustamise ning vastutuse eest hoiatamise kohta allkirja võtmine (KrMS § 35¹ lg 1, § 45 lg 3, § 68 lg 2 jt) täidab eelkõige menetleja jaoks tõenduslikku funktsiooni. Vaidluse korral tuleb menetlejal tõendada, et isikut on näiteks teadvalt valeütlustest andmise eest hoiatatud. Lisaks on allkirjastamise kohustus teatud juhtudel seotud menetluskokkuvõtte koostamisega (KrMS § 91 lg 7, § 127 lg 4 jt), mille puhul allkiri täidab jällegi tõenduslikku funktsiooni. Kuna menetlejal on kokkuvõtte koostamise kohustus, peab tema tagama, et vaidluse korral oleks menetluskokkuvõtte koostamist võimalik tõendada. Menetlejal on sellisel juhul diskretsioon otsustamiseks, kuidas see peaks vastavalt konkreetsele olukorrale toimuma.

Allkirjastamise nõue digitaalse menetluse kontekstis võib osutuda liialt jäigaks ning digitaalse kriminaalmenetluse eesmärgi takistavaks, juhul kui näiteks menetlusosalisel ei ole digitaalse allkirja andmine võimalik. Sellisel juhul peaks menetleja võtma allkirja paberdokumendile ning selle skaneerima, mis oleks aga ebamõistlik lahendus. Samas võib see teatud juhtudel olla ainuke võimalus. Kui aga näiteks ülekuulamine, mh õiguste selgitamine, salvestatakse, on õiguste tutvustamine sellega taasesitamist võimaldaval viisil salvestatud ning puudub vajadus seda täiendavalt fikseerida.

Lisaks täidab allkiri ka menetluskokkuvõtte lõplikkuse ning õigsuse kinnitamise funktsiooni (nt protokoll ja määruse kinnitamine). Kuna menetluskokkuvõtte koostamine toimub digitaalselt, piisab, kui menetleja kokkuvõtte kinnitab ning seda ei ole e-toimiku süsteemis vaja iga kord digitaalselt allkirjastada.

KrMS § 36 muutmine

Eelnõuga täiendatakse füüsiliste isikute ringi, kelle kaudu on juriidilisest isikust kahtlustataval või süüdistataval võimalik kriminaalmenetluses osaleda, seadusliku esindaja poolt volitatud töötaja ning lepingulise esindajaga. Teatud juhtudel võib juhatuse liikme kriminaalmenetluses

osalemise nõue olla ebamõistlik ning juriidilisel isikul peaks olema võimalus nimetada muu isik, kelle kaudu ta kriminaalmenetluses osaleb. Ka Riigikohus on oma lahendis nr 3-1-1-13-06 (p 10-11) selgitanud, et kuigi esmaselt on juriidilisele isikule omistatav tema juhatuse kui seadusliku esindaja (TsÜS § 34 lg 1) teadmine ja tahe ning selline põhimõte kehtib KrMS §-st 36 nähtuvalt ka kriminaalmenetluses, võib juriidilise isiku seaduslik esindaja juriidilise isiku teatud ülesannete täitmise vahetult või vahendatult delegeerida. Seega on eelnõu koostamisel leitud, et juriidilise isiku seaduslikul esindajal peaks olema KrMS § 36 kohaselt võimalik volitada kas juriidilise isiku töötajat juriidilise isiku nimel kriminaalmenetluses osalema või nimetada lepinguline esindaja (nt juriidilise isiku advokaat), kelle kaudu juriidiline isik kriminaalmenetluses osaleb. Praktikast nimetatakse sageli pika kohtumenetluse ajaks juriidilise isiku juhatuse liikmeks isik, kelle ainuke sisuline roll juhatuse liikmena on juriidilise isiku esindamine kohtumenetluses. 16.01.2016 jõustunud muudatustega⁶ täiendati samamoodi KrMS § 37 lõiget 2, lubades juriidilisest isikust kannatanul kriminaalmenetluses osaleda lisaks seadusliku esindaja või pankrotihalduri kaudu ka seadusliku esindaja poolt volitatud töötaja ja lepingulise esindaja kaudu. Sarnaselt KrMS § 37 lõikega 2 muudetakse KrMS § 26 sõnastust selliselt, et sõnade „juhatuse või seda asendava organi liikme“ asemel kasutatakse sõnu „seadusliku esindaja“ (TsÜS § 34 lg 1 kohaselt juriidilise isiku juhatuse või seda asendav organ loetakse suhetes teiste isikutega juriidilise isiku seaduslikuks esindajaks). Sarnaselt KrMS § 37 lõikega 2 on ka KrMS § 36 kohaselt kahtlustatava või süüdistatava juriidilise isiku nimel ütluste andmise õigus vaid juriidilise isiku seaduslikul esindajal või pankrotihalduril ning seda õigust ei anta volitatud töötajale ega lepingulisele esindajale.

KrMS §-de 43, 67 jt muutmine (eeluurimiskohtunik)

Eelnõuga asendatakse KrMS-s termin „eeluurimiskohtunik“ läbivalt terminiga „kohtunik“ või arvestatakse seni terminiga „eeluurimiskohtunik“ tähistatud kohtunikud üldterminiga „kohus“ või „kohtunik“ kaetute alla.

KrMS §-de 67, 124 jt muutmine (prokurör)

Eelnõuga asendatakse KrMS-s läbivalt olukordades, kus mingi funktsioon on antud vastavale asutusele, mitte aga konkreetsele isikule, termin „prokurör“ terminiga „prokuratuur“.

KrMS §-de 208, 245¹ jt muutmine (kohtunik)

Eelnõuga asendatakse KrMS-i paragrahvides, kus mingi funktsioon on antud vastavale asutusele, mitte aga konkreetsele isikule, termin „kohtunik“ terminiga „kohus“.

KrMS § 45 lõike 3 muutmine

Eelnõuga asendatakse kohustus fikseerida allkirjaga kahtlustatava õigus saada kaitsja abi kohustusega selline teavitamine talletada taasesitamist võimaldavas vormis. Vt pikemalt

⁶ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses (80 SE) jõustus 16.01.2016. Eelnõu ja seletuskiri kättesaadav arvutivõrgus:

<http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3fdc8de9-e0bc-4c52-87ac-b823f8369cfe/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus,%20millega%20laiendatakse%20kannatanute%20%C3%B5igusi%20kriminaalmenetluses/>

seletuskirjas toodud selgitust KrMS § 35¹ muudatuse juures. Lisaks asendatakse termin „prokurör“ terminiga „prokuratuur“ ning termin „kohtunik“ terminiga „kohus“.

KrMS § 49 lõike 1 muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 49 lõike 1 punkti 2, millega laiendatakse kohtuniku taandumise aluseks olevate kohtueelses menetluses teostatavate toimingute loetelu, et hõlmata kõik sellised toimingud, kus kohtunik kohtueelses menetluses peab tutvuma suures ulatuses kriminaaltoimikus olevate tõenditega. Vahistamise ja kautsjoniga seonduvatele toimingutele on lisatud postisaadetise arestiks ja läbivaatuseks, läbiotsimiseks, kahtlustatava või süüdistatava ravigasutusse sundpaigutamiseks, postisaadetise varjatud läbivaatuseks, teabe salajaseks pealtkuulamiseks või -vaatamiseks, kuriteo matkimiseks, advokaadi tema kutsetegevusest tulenevatel asjaoludel kahtlustatavana kinni pidamiseks ja psühhiaatrilise sundravi kohaldamise menetlusele allutatud isiku vahistamiseks loa andmine; vahistamise asendamine elektroonilise valvega; kahtlustatava ja süüdistatava ametist kõrvaldamine; ajutise lähenemiskeelu kehtestamine; ametist kõrvaldamise ja ajutise lähenemiskeelu põhjendatuse kontrollimine, ajutise lähenemiskeelu muutmine ja tühistamine kannatanu ja prokuratuuri taotlusel; vara konfiskeerimise, selle asendamise, tsiviilhagi, avalik-õigusliku nõudeavalduse ja varalise karistuse tagamine ja vara arestimine. Kõigi nende toimingute puhul puutub kohtunik enne kohtumenetlust kokku suure hulga kriminaaltoimiku materjalidega, millega ta enne kohtumenetluses kohtuniku funktsiooni erapooletut täitmist kokku puutuda ei tohiks.

KrMS § 49 lõike 3 muutmine

Muudatusega asendatakse termin „eeluurimiskohtuniku“ terminiga „kohtueelses menetluses tehtud kohtu“; muudatus on tingitud termini „eeluurimiskohtunik“ kaotamisest.

KrMS § 53 lõike 2 muutmine

Kui varem lahendas kohtueelses menetluses prokuröri vastu esitatud taandamistaotluse riigiprokuratuur määrusega ning seda viie päeva jooksul, siis muudatusega sätestatakse, et kohtueelses menetluses lahendab prokuröri vastu esitatud taandamistaotluse kõrgemalseisev prokurör ning seda taotluse esitamisest alates viie tööpäeva jooksul. Eelnõuga sätestatakse, et kõrgemalseisva prokuröri määrus vaidlustatakse kohtus viie tööpäeva jooksul määruse saamisest.

KrMS § 56 lõike 1 punkti 1 muutmine

Muudatusega asendatakse termin „eeluurimiskohtunik“ terminiga „kohtunik“ ning sätestatakse, et kaitsja taandamise menetlust toimetab kohtueelses menetluses kohtunik ainuisikuliselt.

KrMS § 59 lõike 3 muutmine

Eelnõuga muudetakse taandamistaotluse lahendamise tähtaega selliselt, et need tähtajad on KrMS-s läbivalt antud tööpäevades.

KrMS § 63 lõike 1 muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 63 lõiget 1, mis on eelkõige tingitud üldise mõisteaparaadi muutmisest (eelkõige dokumentaalse tõendi mõiste kriminaalmenetlusse toomisest – vt KrMS § 124¹ muutmise selgitust). Üldist süstemaatikat silmas pidades koondati ka erinevad isikulised tõendid üldtermini “ütlused” alla. Muudatuse eesmärk ei ole kuigivõrd piirata senist lubatavate tõendite ringi, pigem on selle toime vastupidine: senine sõnastus ei maini tõendina näiteks tsiviilkostja ja kolmanda isiku ütlusi, ehkki ka nendest isikutest võib lähtuda oluline tõendusteave tõendamiseseme asjaolude kohta. Olukorras, kus kannatanu (kes on samas ka tsiviilhageja) kohta on seaduses selgesti kirjas, et tema ütlused on tõendiks, ei ole alust hagimenetluse vastaspoolt kriminaalmenetluses teisiti kohelda (ja praktikas kuulatakse nii kolmandad isikud kui ka tsiviilkostjad kohtueelses menetluses tunnistajatena üle, ehkki päriselt ei ole aru saada, kuidas tunnistajana on käsitatavad osa menetlusosalisi, aga osa mitte, ja kehtiva KrMS § 63 lg 1 detailset loetelu arvestades nt tsiviilkostja ütlused justkui tõendiks ei oleks). See seni kehtinud sõnastusest nähtuv kitsendus on uue sõnastusega likvideeritud. § 63 lg 1 tekstist on välja jäetud ka piirangud eksperdi ütluste sisule ning eksperdi ülekuulamise puutuvat käsitletakse §-s 109, mille sõnastust samuti muudetakse (vt KrMS § 109 muutmise selgitust).

KrMS § 67 lõigete 3 ja 4 muutmine

Eelnõuga täpsustatakse anonüümse tunnistaja isiku- ja kontaktandmete hoidmise korda selliselt, et see sobituks ka digitaalse kriminaalmenetluse konteksti. Kehtiv seadus näeb ette nõude anonüümse tunnistaja kohta käivaid andmeid hoida kriminaaltoimikust eraldi hoitavas ümbrikus, mis pitseeritakse. Eelnõuga jäetakse anonüümse tunnistaja andmete toimikust eraldiseisvalt hoidmise nõue alles, kuid sõnastus muudetakse üldisemaks ning sätestatakse, et anonüümseks muudetud tunnistaja isiku- ja kontaktandmeid hoitakse kriminaaltoimikust eraldi. Seaduse tasandil ei nähta ette, kuidas see tehniliselt infosüsteemis lahendatakse. Anonüümse tunnistaja andmeid e-toimikus tuleb jätkuvalt hoida turvalisel viisil ning kriminaaltoimiku muudest andmetest eraldiseisvalt. Andmetega tutvumine on jätkuvalt lubatud üksnes menetlejal.

Eelnõuga loobutakse KrMS-s läbivalt menetlusosalise kohta käivate andmete üksikasjalikust kirjeldusest, kuna detailset andmete nimekirja ei ole vaja seaduses välja tuua, ning see asendatakse üldsõnalise terminiga „isiku- ja kontaktandmed“. Kindlasti peab menetleja ka edaspidi fikseerima isiku isikukoodi või sünniaja, kodakondsuse ja kontaktandmed. Samas ei ole iga kord põhjendatud talletada näiteks isiku haridust.

KrMS § 67¹ lõike 2 muutmine

Muudatus on tingitud termini „eeluurimiskohtunik“ asendamisest terminiga „kohus“.

KrMS § 68 lõike 2 muutmine

Muudatusega asendatakse ütluste andmisest seadusliku aluseta keeldumise ja teadvalt vale ütluste andmise eest hoiatamise kohta allkirja võtmise nõue laiemalt hoiatamise talletamisega taasesitamist võimaldaval viisil, mis võib, aga ei pruugi tähendada tunnistajalt allkirja võtmist. See, millisel taasesitamist võimaldaval viisil hoiatamine talletatakse, on menetleja otsustada. Vt ka käesolevas seletuskirjas toodud KrMS § 35¹ muudatuse selgitusi.

KrMS § 68 lõike 4 muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 68 lõiget 4. Senine regulatsioon tunnistajate küsitlemist tõendite usaldusväärsuse ja lubatavuse kohta ette ei näe, kuna tõendi lubatavus ja usaldusväärsus (sh nähtavasti ka tunnistaja enda ütluste usaldusväärsus) ei kuulu tõendamiseseme asjaolude hulka. See omakorda tähendab, et tunnistajal puudub kohustus selleteemalistele küsimustele vastata. Tunnistaja risküsitlemisel kohtus § 68 lg 4 sätestatud piirang ei kohaldu (vt KrMS § 288 lg 8) ning seadust järgides kohtueelset menetlust läbi viies tähendaks see, et küsimused tõendi usaldusväärsuse ja lubatavuse kohta peaksid jääma üllatuseks kohtuistungil. See olukord ei ole põhjendatud. Muudatuse tulemusena on kohtueelses menetluses ülekuulamisel lubatud tunnistajale esitada selliseid küsimusi, mis puutuvad tema enda ütluste või ka muude tõendite (nt isiku poolt kaasa toodud dokumentide või asitõendite või teise tunnistaja ütluste) usaldusväärsusesse. Näiteks võib olla vaja selgitada tunnistaja enda või teise isiku tajumisvõimet ja -tingimusi (kui kaugelt sündmust jälgis, kas nägemine on korras jne) või seda, kuidas, kelle poolt ja milliste andmete alusel koostati kaasa toodud dokument. Senises praktikas ei ole seesugused küsimused muidugi küsimata jäänud, ent ülekuulamisel nende küsimuste esitamine ei ole nähtavasti päriselt seadusega kooskõlas. Muudatusega see ebakõla kaotatakse.

KrMS § 69 lõike 1 muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 69 lõiget 1. Seadusemuudatusega laiendatakse kaugülekuulamise kasutusala ja täpsustatakse mõningaid praktikas kerkinud küsimusi. KrMS §-s 69 sätestatud kaugülekuulamise võimalus on nüüdisaegsete tehnoloogiliste võimaluste juures järjest populaarsem alternatiiv traditsioonilisele näost näkku ülekuulamisele. Olukorras, kus audiovisuaalset ülekannet võimaldavad seadmed on laialt kättesaadavad üle kogu maailma, annab isiku ülekuulamine, ilma et menetleja peaks füüsiliselt isiku juurde minema või isik menetleja juurde tulema, võimaluse märkimisväärselt kokku hoida nii reisimisele kuluvat aega kui ka selleks kulutatavat raha. Seaduse kehtiv regulatsioon näeb ette tunnistajate kaugülekuulamise kolmel juhul: kui vahetu ülekuulamine on raskendatud, põhjustab ülemääraseid kulusi või kaugülekuulamine võiks olla soovitatav ülekuulatava isiku kaitset silmas pidades. KrMS § 69 lg 1 ning kaasnevalt KrMS § 75 lg 4 muutmisega soovitakse saavutada õigusselgust kahes küsimuses, mis on praktikas esile kerkinud ning põhjustavad segadust:

- Muus menetlusseisundis kui tunnistajana kriminaalmenetluses osalevate isikute kaugülekuulamise lubatavus. Kehtiv regulatsioon nimetab kaugülekuulatavate isikutena vaid tunnistajaid. Kuivõrd muude ülekuulamiste puhul lähtutakse tunnistajate ülekuulamise kohta käivatest sätetest, järeldeb sellest ka kaugülekuulamise lubatavus nt kannatanu ülekuulamisel. Asendades sõna „tunnistaja“ sõnaga „isik“, avardatakse kaugülekuulamise rakendusala sõnaselgelt kõikidele neile, keda on vaja üle kuulata. See ei tähenda loomulikult kaugülekuulamise kohustuslikuks muutmist, vaid lihtsalt seda, et ülekuulamise vormi valib menetleja vastavalt menetlustaktikalistele vajadustele. On selge, et kaugülekuulamine ka videopildi vahendusel ei saa anda edasi kogu informatsiooni, mida menetleja võiks saada ülekuulatavaga vahetus suhtluses. Lisaks sätestatakse KrMS § 75 lõikes 4 võimalus ka kahtlustatava kaugülekuulamiseks – järgida tuleb vastavaid kahtlustatava ülekuulamise kohta käivaid erisätteid. Süüdistatava kohtus kaugülekuulamise võimalikkuse välistab enamasti see, et süüdistatava viibimine kohtuistungil on kohustuslik.

- Kaugülekuulamise lubatavus ülekuulatava mugavuse eesmärgil. Ka selles küsimuses on kehtiv regulatsioon tõlgendamisele avatud, ent menetlejad on siiski olnud ettevaatlikud

olukorras, kus vahetu ülekuulamine on võimalik (st inimene saaks kodukülast politseijaoskonda ilmuda) ega oleks ka objektiivselt võttes ülemäära kulukas, kuid nt põhjustaks kannatanule märkimisväärselt ebamugavust (harv bussigraafik või pikk sõit). Lõike 1 sõnastusse lisatud „ülekuulatavale ebamõistlikult koormav“ annab menetlejale võimaluse kaaluda kaugülekuulamise võimalust ka ülekuulatava seisukohast ning kaugülekuulamist rakendada juhtudel, kus vahetust ülekuulamisest saadav lisaväärtus (võimalus vahetult ülekuulatavaga samas ruumis viibides jälgida tema käitumist ning veenduda, et keegi ülekuulatavat ülekuulamise ajal ei mõjuta) ei kaaluks üles ülekuulatavale tekitatavat ebamugavust, mida talle menetluskuludena ei hüvitata.

Lisaks sätestatakse, et kaugülekuulamise võib korraldada isiku huvide kaitsmist silmas pidades, mis hõlmab endas varem sätestatud tunnistaja või kannatanu kaitsmise eesmärgi, kuid annab menetlejale võimaluse võtta arvesse isiku huvisid laiemalt.

Seadusemuudatus võimaldab kriminaalmenetluses otstarbekamalt kasutada olemasolevaid tehnoloogilisi võimalusi ning seeläbi hoida kokku menetlusressurssi ja väärtustada menetluses osalevate isikute aega.

KrMS § 69 lõike 3 muutmine

Eelnõuga loobutakse kohtueelses menetluses kaugülekuulamise puhul kahtlustatava või süüdistatava nõusolekust telefonitsi kaugülekuulamise puhul. Praktikas on nimetatud säte olnud takistuseks tunnistajate ülekuulamisele eelkõige sellistes asjades, kus menetlusalune isik ei ole teada ning tema nõusoleku saamine ei ole seega võimalik. Muudatuse juures tuleb silmas pidada, et KrMS §-s 69 sätestatud kaugülekuulamise alused on seotud ka kohtumenetluses kaugülekuulamisega, kus on süüdistatava nõusolek oluline. Eelnõus sätestatakse kohtumenetluse sätete juures sellekohane erisus ning KrMS § 287 lõikes 5 täpsustatakse, et kaugülekuulamine telefonitsi on lubatud vaid ülekuulatava ja süüdistatava nõusolekul.

KrMS § 69 lõike 4 muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 69 lõiget 4. Seadusemuudatuse eesmärgiks on tagada kaugülekuulamisel saadud ütluste suurem usaldusväärsus. Kaugülekuulamise eripärast tulenevalt (ülekuulatav ja ülekuulaja ei viibi samas kohas koos) ei ole kaugülekuulamise puhul võimalik ülekuulamisprotokolli tavapäraselt koostada ja sellele ülekuulatava allkirja võtta. See tekitab kehtiva õiguse kohaselt olukorra, kus kaugülekuulamise kohta koostab protokolliga menetleja ning mingit kinnitust protokolliga õigsuse kohta ülekuulatavalt ei saada. See omakorda võib vähendada sellise protokolliga usaldusväärsust. Samuti võetakse kehtiva seaduse kohaselt vahetult ülekuulamisel koostatavasse ülekuulamisprotokolli ülekuulatava allkiri selle kohta, et talle on tutvustatud tema õigusi ja kohustusi ning vastutust. Eelnõuga on allkirja võtmise kohustusest KrMS-s läbivalt loobutud ning see on asendatud menetlusdokumendi tutvustamisega või õiguste tutvustamisega või vastutuse osas hoiatamise taasesitamist võimaldavas vormis talletamisega. Kaugülekuulamise puhul nähakse KrMS § 69 lg 4 muudatusega ette, et kaugülekuulamised tuleb salvestada. Seaduses on loobutud salvestise liigi täpsustamisest ning selle valik on jäetud menetlejale. Tänapäevase tehnoloogia kontekstis tuleb eelkõige kõne alla jätkuvalt heli- või videosalvestamine. Üldjuhul on põhjendatud kasutada seda meediumi, mille kaudu kaugülekuulamine läbi viidi – videoülekuulamine tuleks videosalvestada ning telefoni kaudu toimunud kaugülekuulamine tuleks helisalvestada. Nii saab salvestisega tutvuja võimalikult täpse pildi sellest, milline teave jõudis ülekuulamisel menetlejani. Salvestisel on

selgesti aru saada, kas ja kuidas ülekuulatavale tutvustati tema õigusi. Eelnõuga muudetakse ka protokolli üldsätet (KrMS § 146) selliselt, et salvestist ei käsitleta enam protokolli lisana, vaid protokolli osana. Juhul kui menetlustoiming (antud juhul kaugülekuulamine) on salvestatud, ei ole kohustust menetlustoimingu käiku ja tulemusi eraldiseisvalt kirjalikult välja teha. Küll on menetlejal võimalik üleskirjutis koostada, kui ta seda vajalikuks peab.

Menetlusedokumentide menetlejapoolsest allkirjastamise nõudest on eelnõuga loobutud ning selle asemel on KrMS-s läbivalt sätestatud, et menetleja kinnitab menetlusedokumendi (antud juhul ülekuulamisprotokolli). Selline lähenemine sobitub paremini digitaalse kriminaalmenetluse kontseptsiooniga, kuna eelduslikult koostab menetleja menetlusedokumendi (sh ülekuulamisprotokolli) infosüsteemis, millele ligipääsu saamiseks on ta pidanud end turvalisel viisil autentima.

KrMS § 69 lõike 5 muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 69 lg 5 sõnastust selliselt, et see räägib välisriigis viibiva tunnistaja asemel välisriigis viibiva isiku ülekuulamisest. Muudatus on vajalik, et sätet oleks põhjendatud juhtudel võimalik kasutada ka näiteks kahtlustatavate puhul.

KrMS § 69¹ muutmine

KrMS § 69¹ muutmiseiga asendatakse termin „eeluurimiskohtunik“ terminiga „kohus“.

KrMS täiendamine §-ga 69²

Eelnõuga täiendatakse KrMS-i §-ga 69², mis lisatakse selleks, et hõlbustada kodanikel riigiga suhtlemist ning hoida kokku menetlusressurssi seal, kus traditsioonilisel viisil korraldatud vahetu ülekuulamine ei annaks arvestatavat lisaväärtust võrreldes kirjalikult küsimustele vastamisega. Praktiline probleem, mille lahendamiseks kirjalike ütluste instituut seadustikku tuuakse, seondub eelkõige politsei suhtlemisega kannatanutega. Kehtiv seadus võimaldab küll suulise kuriteoteate protokollida, ent seejärel tuleks ikkagi kannatanu politseijaoskonda kutsuda, et ta siis üle kuulata. Veelgi enam, kui hilisemas menetluses peaks selguma, et kannatanult on mõne olulise detaili kohta tarvis täpsustust küsida, tuleks korraldada täiendav ülekuulamine. Samasugune olukord on tunnistajatega – ka üksiku täpsustuse tegemiseks või täiendava küsimuse esitamiseks on vaja kokku leppida kohtumine politseijaoskonnas. Seesugune asjakorraldus kujutab endast menetlusressursi raiskamist ning sageli oma tahtest sõltumatult kriminaalmenetlusesse kaasatud inimestele õigustamatute ebamugavuste valmistamist.

Kirjalike ütluste instituudi loomine annab menetlejale võimaluse valida, kas kannatanu, tunnistaja, tsiviilkostja või kolmanda isikuga isiklikult kohtuda ja vestelda (olgu siis vahetult samas ruumis viibides või kaugülekuulamise vormis) või saata isikule küsimused kirjalikult vastamiseks. Valiku tegemisel tuleb menetlejal lähtuda otstarbekusest ning kaaluda mitmeid tegureid. Kirjalike ütluste andmine sobib paremini siis, kui menetleja on isikuga juba kohtunud või puudub kahtlus ülekuulatava usaldusväärsuses; esitatavad küsimused on konkreetsed ja neile on võimalik ka konkreetselt vastata; ülekuulatav on aga selline isik, kellest saab eeldada võimet end adekvaatselt kirjalikult väljendada. Samuti kallutab otsust kirjalike ütluste kasuks see, kui isiklik kokkusaamine oleks mingil põhjusel kulukas või tülikas. Sõltuvalt tehnilistest võimalustest võib menetlejal olla otstarbekam rakendada kaugülekuulamist just juhtudel, kus

küsimused, mida ülekuulatava abiga selgitada soovitakse, eeldavad pigem põhjalikumat vestlust.

Kirjalike ütluste andmine toimub eelduslikult avaliku e-toimiku süsteemi või elektronposti kaudu, kuna KrMS § 160² lg 4 näeb ka menetlusosalisele ette eelduse osaleda kriminaalmenetluses e-toimiku süsteemi kaudu või väljaspool e-toimiku süsteemi elektrooniliselt. Juhul kui see on isiku jaoks raskendatud, võib seda teha ka tavaposti vahendusel. Ülekuulatavale tuleb koos küsimustega edastada selgitus kirjalike ütluste andmise olemuse, tema õiguste ja kohustuste ning vastutuse kohta – nende teavitustega tutvumise kohta tuleb ülekuulataval allkiri anda. Kui ülekuulatav on vastuse edastanud avaliku e-toimiku süsteemi kaudu, piisab allkirjastamise asemel vastuse kinnitamisest. Isikul on vastuse saatmisel kohustus esitada menetlejale ka oma isiku- ja kontaktandmed. Sealjuures ei sõltu ülekuulatava võimalik vastutus valeütluste andmise või ütluste andmisest õigusliku aluseta keeldumise eest ütluste andmise vormist, ent isik peab olema aru saanud, et kiri, milles menetleja temalt vastuseid nõuab, kujutab endast sisuliselt ülekuulamist ja tema vastustel on samasugune tähendus kui neil, mida ta annaks uurija kabinetis.

Eelnevale vaatamata võib uurimise käigus siiski tekkida vajadus isik suuliselt üle kuulata. See võib juhtuda olukorras, kus hiljem tekib kahtlus kirjalikult antud vastuse õigsuses või ülekuulatava usaldusväärsuses, aga ka näiteks siis, kui menetlejale saadetud vastustest nähtub, et isik ei ole võimeline end kirjalikult piisava täpsuse ja konkreetsusega väljendama. Samuti võib kirjalikult antud vastus pakkuda teavet, mille täpsustamine edasise kirjaliku suhtluse teel raiskaks liialt aega. Vajadus isik ka suuliselt üle kuulata võib tekkida ka näiteks seetõttu, et isik jättis kirjalikule küsimusele vastamata, kaitsja taotles hiljem isiku vahetut ülekuulamist või pidas seda vajalikuks prokurör. Asjaolu, et isik on juba kord kirjalikult vastuseid andnud, ei piira kuidagi menetleja võimalust teda suuliselt üle kuulata.

Arusaadavalt tekib kirjalike ütluste puhul küsimus nende ütluste usaldusväärsusest: protsess, mille tulemusel ütlused menetlejani jõudsid, ei ole ju menetleja kontrolli all ning ütlused võib tegelikult kirja panna keegi kolmas – või siis ülekuulatavat hirmutada või meelitada. Selle ohu maandamiseks on neli meetet:

- ülekuulatava hoiatamine kriminaalvastutusest valeütluste andmise eest;
- võimalus ülekuulatav vahetult üle kuulata kas menetleja omal algatusel või kaitsja taotlusel;
- keeld üldmenetluses kirjalikke ütlusi kasutada KrMS § 291 alusel risküsitluse asemel;
- igakordne kaalumine, kas kirjalike ütluste andmine on otstarbekas ja võimalik.

Menetleja poolt menetlusosalise pandud kirjalike ütluste andmise kohustus ei mõjuta menetlusosalise seadusest tulenevat õigust ütluste andmisest keelduda (KrMS § 71–73). Kui üldiselt on KrMS § 215 lg 1 kohaselt menetleja nõuded nende menetluses olevates kriminaalasjades kohustuslikud kõigile ning KrMS § 215 lg 3 kohaselt on võimalik kohustuse täitmata jätnud isikut trahvida, siis juhul, kui isikul on õigus ütluste andmisest keelduda, ei ole tema trahvimine KrMS § 215 lg 3 alusel võimalik.

Kirjalike ütluste andmise võimalus on kasutusel ka tsiviilkohtumenetluses (TsMS § 253), kus sisalduv regulatsioon oli teatud määral eeskujuks ka KrMS § 69² loomisel. Seadusemuudatus võimaldab hoida kokku menetlusressurssi, muudab inimestel riigiga suhtlemise mugavamaks, kriminaalmenetluse kiiremaks ja odavamaks.

KrMS § 70 lõike 4 muutmine

Eelnõus on läbivalt üle vaadatud sätted, mis räägivad koopia edastamisest. Kuna digitaalsel kujul vormistatud dokumendi või avalikus e-toimikus sisalduvate andmete puhul ei ole korrektne rääkida koopiast, on sõnastust muudetud ning koopia edastamise asemel räägitakse teatavaks tegemisest.

KrMS § 72 lõike 1 muutmine

Muudatus on tingitud termini „eeluurimiskohtunik“ kaotamisest.

KrMS § 72 lõike 3 muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 72 lõiget 3. Muudatusega parandatakse oluline lünk ametisaladuse kaitse regulatsioonis. Kehtivas sõnastuses on KrMS § 72 lg 3 tekitanud pretsedenditu olukorra, kus kriminaalasjas kahtlustatav või süüdistatav isik võib kõik ametisaladuse hoidmiseks kohustatud professionaalid vabastada ametisaladuse hoidmise kohustusest (ja õigusest). Teisisõnu kui kahtlustataval õnnestub saavutada sellise saladuse hoidmise kohustusega isiku kohtusse ülekuulamisele kutsumine, ei ole isikul, kelle saladusi professionaal (arst, advokaat, notar jne) on kohustatud ja õigustatud hoidma, enam mingit kaitset. Nii võiks kahtlustatav nõuda näiteks kaaskahtlustatava või kannatanu advokaadi või näiteks vaimuliku ülekuulamist ja ehkki neil on kutsesaladuse hoidmise kohustus, puudub seadustiku kehtiva redaktsiooni kohaselt õigus kriminaalmenetluses seda kutsesaladust hoida, sest „ütluste andmist taotleb kahtlustatav või süüdistatav“. Sellises olukorras ei ole võimalik efektiivselt tagada kutsesaladuse hoidmist ega saavutada eesmäärke, mida ülekuulamiskeeldude kehtestamisega on silmas peetud (nt vaba ja usalduslikku suhtlust arsti ja patsiendi või advokaadi ja tema kliendi vahel). Seisukohal, et kehtiv regulatsioon ei ole põhjendatud, on ka kriminaalmenetluse seadustiku kommentaari autorid.

Seepärast ongi ülekuulamiskeelust vabastamise regulatsioon viidud vastavusse muu maailma (sh nt Saksamaa, USA, Venemaa) praktikaga ning Eestis kehtiva tsiviilkohtumenetluse seadustiku regulatsiooniga. Seadusemuudatuse kohaselt on õigus ülekuulamiskeelu all olevat isikut saladuse hoidmise kohustusest vabastada vaid sellel, kelle kaitseks on saladuse hoidmise kohustus isikule pandud. Teisisõnu, advokaadi võib ülekuulamiskeelu alt vabastada tema klient, arstile võib ütluste andmiseks loa anda tema patsient jne. Selline keelu alt vabastamine saab toimuda ka konkludentselt: kui isik ise oma arsti tunnistajana ütlusi andma kutsub, ei saa ta arsti poolt ütluste andmise vastu protestida sel alusel, et arstil pole kutsesaladuse tõttu lubatud ütlusi anda. Samuti saab lugeda ülekuulamiskeelu kustunuks olukorras, kus see, kelle kasuks keeld on kehtestatud, ise keeluga kaetud teavet jagab – järelikult tal puudub soov teavet konfidentsiaalsena hoida. Keelust vabastamisena saab nähtavasti käsitada ka olukorda, kus keelu hoidja tunnistaja ülekuulamisel kas isiklikult või esindaja vahendusel juures viibib, kuid keeluga kaetud teabe kohta küsimise ja teabe avaldamise vastu ei protesti.

KrMS § 74 lg 1 p 1, § 75 lg 1, § 76 lg 1 p 1 muutmine ja § 76 lg 1 p 2 kehtetuks tunnistamine

Eelnõuga loobutakse KrMS-s läbivalt menetlusosalise kohta käivate andmete üksikasjalikust kirjeldusest, kuna detailset andmete nimekirja ei ole vaja seaduses välja tuua, ning asendatakse see üldsõnalise terminiga „isiku- ja kontaktandmed“. Kindlasti peab menetleja ka edaspidi

fikseerima isiku isikukoodi või sünniaja, kodakondsuse ja kontaktandmed. Samas ei ole iga kord põhjendatud talletada näiteks isiku haridust, töökohta või õppeasutust. Kahtlustatava ülekuulamisprotokolli ei ole vaja ka iga kordselt märkida kahtlustatava perekonnaseisu.

KrMS § 75 lõigete 3¹ ja 5 muutmine

Eelnõuga sõnastatakse lõike 3¹ ümber selliselt, et kahtlustataval ja tema kaitsjal on õigus saada kahtlustuse kohta käiv teave ning mitte ülekuulamise protokollis osaline koopia, muutes kahtlustuse kohta käiva teabe kohta info andmise võimaluse paindlikumaks. Näiteks on võimalik nimetatud teave teha kättesaadavaks avalikus e-toimikus.

Lõiget 5 täiendatakse viitega KrMS §-le 69 ning sätestatakse kahtlustatava kaugülekuulamise võimalus.

KrMS § 78 lõike 2 muutmine

Seondub allkirjastamise sätete läbiva muutmisega KrMS-s. Iga protokollitud vastuse allkirjaga kinnitamine on omane paberil toimuvale kriminaalmenetlusele. Digitaalsele kriminaalmenetlusele ülemineku kontekstis on allkirjastamise kohustusest loobunud ning asendatud see taasesitamist võimaldaval viisil kinnitamisega. Vt lähemalt ka KrMS 35¹ muutmise selgitust käesolevas seletuskirjas.

KrMS § 81 lõigete 4 ja 5 muutmine

Kuna filmi menetlustoimingute tegemisel praktiliselt enam ei kasutata, ei ole kohane seda eraldiseisvalt KrMS-s mainida (ka KrMS § 150 tunnistatakse kehtetuks). Kuna loobutakse ka heli- ja videosalvestise eristamisest (välja arvatud juhtudel, kus see on põhjendatud), siis vajaduse korral mahub film samuti salvestise mõiste alla.

KrMS § 89 lõigete 3 ja 5, § 141 lõike 2, § 141¹ lõike 6, § 141³ lõike 3, § 143¹ lõike 3, § 203¹ lõigete 3 ja 7, § 206 lõigete 2, 3 ja 4, § 265 lõike 2, § 279 lõike 2, § 370 lõike 3, § 403⁹ lõigete 2 ja 3, § 406 lõike 5, § 415 lõike 6 ning § 417 lõike 4 muutmine

Eelnõuga sätestatakse, et määruse koopia asemel saadetakse täitmiseks määrus (eelduslikult on määrus koostatud digitaalselt, mistõttu on asjakohatu rääkida selle koopias, mis viitab paberkandjal määrusele).

KrMS § 89 lõike 1, § 102 lõike 2, § 141 lõike 1, § 142 lõike 2 ja § 217 lõike 5 muutmine

Muudatused on tingitud termini „eeluurimiskohtunik“ kaotamisest ning muudatuse kohaselt asendatakse sõnad „eeluurimiskohtuniku määruse või kohtumääruse“ sõnadega „kohtu määruse“.

KrMS § 91 lõike 2, § 98 lõike 3 ja § 102 lõike 3 muutmine

Muudatused on tingitud „eeluurimiskohtuniku“ termini asendamisest „kohtu“ terminiga.

KrMS § 91 lõike 7 muutmine

Eelnõus muudetakse läbiotsimismääruse ning läbiotsimise asjaolude tutvustamise korda selliselt, et loobutakse tutvustamisest allkirja vastu ning sätestatakse paindlikumalt, et tutvustamine ja asjaolude selgitamine talletatakse taasesitamist võimaldaval viisil. Vt ka käesolevas seletuskirjas KrMS § 35¹ muutmise selgitusi.

KrMS § 92 lõike 1 muutmine

Muudatus seondub protokollu struktuurinõuete kaotamisega. Vt ka käesolevas seletuskirjas KrMS § 146 muutmise selgitusi.

KrMS § 106 muutmine

KrMS § 106 muutmise eesmärgiks on lihtsustada ekspertiisimääruse vormistamist ja kaotada tarbetud bürokraatlikud nõuded ekspertiisimäärusele, hoides kokku ekspertiisimääruse vormistamisele kuluvat aega.

Loobutud on struktuurinõudest ning seaduse tasandil ei nähta enam ette, mis tuleb märkida sissejuhatuses või põhiosas. Sellesarnane muudatus on tehtud ka määruse põhisättes (KrMS § 145). Määruses kuriteo asjaolude kajastamine ei ole alati vajalik selleks, et ekspert saaks oma tööd teha, ja seetõttu on ekspertiisiks vajalike lähteandmete valik ekspertiisimääruses edaspidi menetleja hooleks jäetud.

Peamine kokkuhoiukoht on ekspertiisimääruse muutmine üheks erandlikest põhistamata määrustest. Muudatus lähtub tõdemusest, et ekspertiisimääruse põhjendamisel ei ole reeglina praktilist tähtsust ja ekspertiisi määramine on sisuliselt menetleja tellimus eksperdile, st sisemine dokument, mis näitab eelkõige tõendite käitlusahelat. Ekspertiisi määramine lähtub alati vajadusest kasutada eriteadmisi, et välja selgitada kriminaalasjas tähtsaid asjaolusid. See, millised asjaolud väljaselgitamist vajavad, nähtub ekspertiisiülesandest ehk eksperdile esitatavatest küsimustest ja määratava ekspertiisi liigist. Samuti on määruses vaja niikuinii esitada ekspertiisiks vajalikud lähteandmed ning eksperdile esitatavate materjalide loend. Seetõttu on määruses ekspertiisi määramise põhjendamine enamasti tarbetu lisatöö. Erandiks on sellised ekspertiisimäärused, millega lisaks ekspertiisi tellimisele tehakse ka kahtlustatavale või süüdistatavale või kolmandatele isikutele korraldusi ekspertiisi võimaldamiseks. Näiteks nõutakse võrdlusmaterjali üleandmist, eksperdi lubamist eravaldusesse või paigutatakse isik statsionaarse kohtupsühhiaatriaekspertiisi tegemiseks raviasutusse. Selliste meetmete puhul eksisteerib intensiivne põhiõiguste riive ja meetmete võtmist tuleb põhjendada. Seetõttu ongi § 106 lg-s 2 ette nähtud põhjenduste ärajätmine üksnes juhul, kui ekspertiisi tagavaid meetmeid ei rakendata. Seadusemuudatusega ei piirata loomulikult menetleja võimalust ekspertiisimääruses oma kaalutlusi ekspertiisi määramisel põhjalikumalt lahti kirjutada, kui menetleja arvates see on vajalik ekspertiisi tegemiseks või hiljem ekspertiisi vajalikkuse ja põhjendatuse hindamiseks.

KrMS § 106 lg 4 p 2 muudatus lähtub tõdemusest, et eksperdi näol on tegu eeldatavasti eriala tippspetsialistiga, kelle eriteadmised võimaldaksid tal vastata ka sellistele küsimustele, mis puudutavad eriala üldiseid küsimusi ja teadaolevaid seaduspärasusi. Näiteks on narkootilise aine ekspertiisi teinud eksperdil tavaliselt küllaltki selge arusaamine sellest, mitmele isikule tema uuritud aine narkojoobe tekitaks. Samas ei ole selle viimase küsimuse vastus eksperdi poolt kriminaalasjas tehtud eksperdiuuringu tulemus, vaid tugineb konkreetses teadusvaldkonnas tehtud muudele uuringutele. Kehtivas sõnastuses seadus eksperdile sellist

küsimust esitada ei lubaks. Samas on Riigikohus leidnud, et kohtunik ei tohi ka ise erialakirjanduse abil sellele küsimusele vastust otsima minna.⁷ Nii ei jäägi muud üle kui ekspert kohtusse kutsuda ekspertiisiakti sisu selgitama või kohtus üle kuulata asjatundja, kes üldisi seaduspärasusi selgitaks. Selline jäik regulatsioon eriteadmiste kasutamisel kujutab endast põhjendamatut keerukust, mis omakorda tingib põhjendamatuid ja täiendavat ressursi nõudvaid lisategevusi. Seetõttu on otstarbekas piirang kaotada ja lubada eksperdile esitada ka selliseid tema erialaga seotud küsimusi, millele vastamine otseselt eksperdiuuringut ei nõua, kuid millele ekspert on suuteline vastama. Vastavalt muudetakse ka KrMS § 107 lõiget 4 (muudatuse järgselt lõige 7).

Seaduse senise redaktsiooniga sarnane vahetegu konkreetselt eksperdiuuringut nõudva ja nn üldküsimuse vahel on muudes võistleva menetlusega riikides pigem tundmatu, kuivõrd ei põhine mitte tõendiallikaks oleva isiku pädevusel, vaid on sisuliselt arbitraarne piirang, mida võib ehk õigustada õiguskaitseasutuste sisemise töökorralduse ja ressursikasutusega. Ka uue regulatsiooni alusel on eksperdil loomulikult õigus keelduda vastamast küsimustele, millele vastamiseks tal pädevus puudub.

KrMS § 107 muutmine

Sarnaselt § 106 muutmisega on § 107 muutmise üheks eesmärgiks lihtsustada ekspertiisiakti vormistamist ja kaotada tarbetud bürokraatlikud nõuded, hoides kokku ekspertiisiakti vormistamisele kuluvat aega. Samuti muudetakse paragrahvi senist numeratsiooni loogikat, kus seadus annab ette paindumatu struktuuri: sissejuhatus, põhiosa ja lõpposa. Muudatuse tulemusel järgnevad ekspertiisiakti komponendid üksteisele loogilises järjestuses (lõike 1 p-d 1–12), kuid need ei ole üksteisest rangelt eraldatud.

Punktid, mis muutuvad ka sisult, on järgmised. Kehtiva seaduse lõike 1 punkt 2 – ekspertiisi määranud isiku nimi ning ekspertiisimääruse koostamise ja eksperdile edastamise kuupäev on sõnastatud eelnõus kokkuvõtvalt „expertiisi määramise andmed“; punkt 3 – kriminaalasja nimetus ja number on muudetud „expertiisiks vajalikeks lähteandmeteks“, mis sisaldab nii nimetust, numbrit kui ka vajalikul määral muud asjassepuutuvat infot (kehtivas seaduses on lähteandmed eraldi p-s 8); punkt 7 – kas ja millal on taotletud ekspertiisimaterjali täiendamist ja millal on taotlus rahuldatud, on samuti lühendatud „expertiisimaterjali täiendamise andmeteks“.

Punkt 8 – eksperdile ekspertiisimääruses esitatud ja eksperdi omaalgatuslikult sõnastatud küsimused (kehtivas seaduses p 9) on muudetud „expertiisiülesandeks“. Selle muudatuse põhjus on lisaks pika ja kohmaka sõnastuse lühendamisele ka praktiline, kuna alati ei ole võimalik või otstarbekas eksperdile esitada konkreetseid küsimusi, vaid eksperdilt eeldatakse näiteks mingi aine kindlakstegemist või mingi katse läbiviimist, mida saab selgemini väljendada ekspertiisiülesandena. Ekspertiisiülesanne võimaldab esitada ka konkreetseid küsimusi või sõnastada ekspertiisiülesande laiemalt.

Punkt 9 (kehtiv p 10) – ekspertiisi tegemise juures viibinud isikute nimed on asendatud „viitega ekspertiisi tegemise juures viibinud isikutele“. Kui ekspertiisi juures viibib nt abipersonal, ei ole otstarbekas kanda nende nimesid iga kord ekspertiisiakti, kui nende andmed on fikseeritud ekspertiisi töödokumentides. Sel juhul piisab viitest.

⁷ RKKKo 3-1-1-89-13.

Punktiks 11 saab senise KrMS § 107 lõige 3, mis sätestab ekspertiisiakti põhiosas esitatavad andmed: 1) uuringute kirjeldus ja 2) uuringutulemuste hindamise andmed ja eksperdiarvamuse põhjendus. Uue punkti 11 sõnastus – uuringute, analüüside, testide või muu eksperdiarvamuse kujunemiseks vajalik kirjeldus. Siia on kokku võetud seni kahes eraldi punktis olev eksperdiarvamuse põhjendus ehk põhistus. Samas on põhjenduse aluseks olevat uuringute osa laiendatud nt analüüside ja testidega, kuna mitte igas ekspertiisiliigis ega konkreetses ekspertiisis ei tehta uuringut. Näiteks psühhiaatria või psühholoogia valdkonnas viiakse uuritavaga läbi küsitlusi, tehakse (psühholoogilisi) teste, analüüsitakse varasemat haiguslugu jne. Seda tegevust võib nimetada ka uuringuks, kuid sageli on sõna uuring eksitav, mistõttu on otstarbekas seda laiendada. Kuna eksperdi antud arvamus peab alati olema põhjendatud ja seda reguleerib punkt 12 (kehtivas seaduses lõige 6, mis on sõnastatud: ekspertiisiakti lõpposas esitatakse uuringutele tuginev eksperdiarvamus), ei ole otstarbekas sisuliselt korrata eksperdi arvamust kahes punktis uuringute jm kirjelduse ja arvamuse juures. Olenevalt ekspertiisi liigist ning konkreetselt ekspertiisiülesandest peab ekspert vastavalt kas pikemalt või lühemalt kirjeldama tegevusi, kuidas ta on jõudnud oma arvamuseni ning selle punkti 12 kohaselt selgelt vormistama. Punktis 12 nõutavale eksperdiarvamusele ei esitata seadusega täiendavaid nõudeid ja see võib praktikas piirduda ka „jah“ või „ei“ vastusega või pikema põhjendusega, olenevalt konkreetselt ekspertiisiliigist ja juhtumist. Näiteks kui sõrmejäljeekspertilt küsitakse, kas sündmuskohalt leitud jälg kuulub kahtlustatavale, siis eitava vastuse korral piisab lühivastusest: „Ei, see jälg ei kuulu kahtlustatavale“.

Oluline kokkuhoiukoht on lõikes 2 ekspertiisiakti koostamise võimaldamine sarnaselt ekspertiisimäärusega põhistamata kujul, st ilma punktis 11 loetletud uuringute, analüüside, testide või muu eksperdiarvamuse kujunemiseks vajaliku kirjelduseta.

Ekspertiisiaktis eksperdiuuringute käigu ja meetodite põhjalik selgitus, mis on kahtlemata oluline eksperdi järelduste usaldusväärsuse kontrollimisel, on väikese praktilise tähtsusega olukorras, kus kriminaalasjas on tehtud nn automaatekspertiis (st ekspertiisimaterjali analüüsib ja tulemused väljastab masin) või kui ekspertiis esitatud võrdlusmaterjali hulgast midagi positiivset ei tuvasta ja kriminaalasja uurimine jääb täiendavaid tõendeid ootama või lõpetatakse.

Põhistamata ekspertiisiakti saab siiski lubada erandlikult vaid riiklikus ekspertiisiasutuses tehtud ekspertiisi korral, kus on olemas igat liiki ekspertiisi tegemiseks konkreetsed nõuded, kas sisemiste juhendite või riiklikult või rahvusvaheliselt akrediteeritud meetodite näol, mille kasutamisele tuleb põhistamata aktis viidata. Vajaduse korral saab nende alusdokumentide järgi kontrollida eksperdi järelduste asjakohasust. Ekspertiisiliigis, kus ei ole ka ekspertiisiasutuses kehtestatud nõudeid, ei koostata põhistamata akti.

Kuid ka ekspertiisiasutuses tehtavate ekspertiiside korral võib olla vajalik uuringute jm eksperdiarvamuse kujunemiseks vajaliku kirjelduse ning põhjenduste esitamine ekspertiisiaktis ja seda kas menetleja omal algatusel või menetlusosalise taotlusel. Sel juhul koostatakse uue lõike 3 kohaselt menetleja määruse alusel põhistatud ekspertiisiakt. Praktikas võib see tähendada, et menetleja esitab põhistamataotluse juba algses ekspertiisimääruses, kui ta näeb selleks vajadust või kui näiteks menetlusosaliselt tuleb hiljem vastav taotlus, vormistab ekspert põhistatud akti pärast menetleja sellekohast määrust.

Kindlasti tasuks põhistatud ekspertiisiakti nõuda nende ekspertiiside kohta, kus eksperdi järeldus põhineb peamiselt tema professionaalsel hinnangul. Näiteks kohtuarstlik ekspertiis ja kohtupsühhiaatriaekspertiis muutuksid ilma eksperdi põhjendusteta praktiliselt kontrollimatuks. Samuti tuleb menetlejal silmas pidada, et ekspertiisiaktis põhjenduste ja uuringute kirjelduse ärajätmine võib suurendada vajadust eksperdi ülekuulamise järele kohtus.

Võrdlusena võib märkida, et ka teistes võistleva menetlusega riikides piirduvad ekspertiisiaktid pigem eksperdi järelduste esitamisega ning informatsioon selle kohta, kuidas ekspert oma järeldusteni jõudis, esitatakse kohtule eksperdi risküsitluse käigus.

Regulatsiooni tulemusena saavutatakse menetlusressursi kokkuhoid ekspertiisiaktide koostamisel.

Lisatud lõige 4 lubab, et ekspertiisiaktis ei ole vaja korrata teavet, mis sisaldub ekspertiisimääruses. Selle täienduse eesmärgiks on lihtsustada ekspertiisiakti koostamist ja jätta ekspertiisiaktist välja sellised kohustuslikud kirjed, mis lisaväärtust ei pakuks, kuna need kordaksid sisuliselt ekspertiisimäärust. Ekspertiisiakti sisuks ja eesmärgiks on eksperdi eriteadmistel põhinev arvamus kriminaalasjas tähtsa asjaolu kohta ning andmed, mis võimaldaksid eksperdi järelduse usaldusväärsust hinnata. Kehtivas sõnastuses nõuab ekspertiisiakti sisu käsitlev KrMS § 107 paljude selliste andmete esitamist, mis dubleerivad ekspertiisimäärust. Nende andmete kordamine ei pruugi olla otstarbekas ega vajalik ekspertiisiakti sisu mõistmiseks.

Lõige 5, mis käsitleb vannutamata isiku hoiatamist, on samasisuline kehtiva seaduse lõikega 2. Ära on jäetud tarbetu bürokraatlik allkirjastamise nõue hoiatamise kohta, kuna dokumentide digitaalsel allkirjastamisel ei ole tehniliselt võimalik dokumendi sees allkirja anda. Kogu dokumendi digitaalsel allkirjastamisel kehtib allkiri ka hoiatamismärke kohta.

Lisatud on lõige 6 ekspertide komisjoni kohta: kui ei jõuta ühisele arvamusele, siis lisatakse eriarvamusele jäänud eksperdi arvamus ekspertiisiaktile analoogselt kollegiaalse kohtukoosseisuga.

Lõige 7 on senine lõige 4, mis käsitleb eksperdi õigust keelduda vastamast talle esitatud küsimusele, kui küsimus on õiguslik või eksperdi eriala väline või kui see ei eelda eriteadmistele tuginevate järelduste tegemist. Võrreldes kehtiva seadusega on muudetud keeldumise alust, kui eksperdiarvamus ei eelda uuringute tegemist. Vt selle kohta pikemat selgitust KrMS § 106 lg 4 p 2 muudatuste juurest.

Lõike 8 kohaselt ekspertiisiakt kinnitatakse eksperdi või ekspertide poolt.

KrMS § 109 muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 109, mille eesmärgiks on kõrvaldada põhjendamatud piirangud eksperdi küsitlemisele kohtueelses menetluses. Isikulise tõendiallikana on eksperdi ja tavalise tunnistaja peamine erinevus nende pädevuses. Tunnistajalt oodatakse tema vahetul tajul põhineva teadmise edastamist. Eksperdil on aga mingi valdkonna eriteadmised, mistõttu tema kaasamise eesmärgiks pole mitte nn toorandmete vahendamine kohtule, vaid just tema eriteadmistele tuginevalt olemasoleva toorandmestiku pinnalt uue teadmise loomine, millega eriteadmisi omamata hakkama ei saaks. Selline erialateadmiste abil loodud täiendav teadmine saab paratamatult olla järelduslikku laadi (ehkki mõnel juhul vägagi kindel järeldus). Kui aga teadmiste allikas kõrvale jätta, on ekspert ja tunnistaja samasugused isikulised tõendiallikad, st

nende ülekuulamine peaks käima samade reeglite kohaselt ja nendest lähtuva tõendusteabe usaldusväärsus sõltub samadest teguritest (siirus, mälu, tajumistingimused, väljendusselgus).

Senine regulatsioon on eksperdi küsitlemist piiranud rangelt ekspertiisiakti selgitamisega, mis on omakorda tekitanud vaidlusi neil juhtudel, kui eksperdilt palutakse üldisemat laadi selgitusi, mis iseenesest uuringute tegemist ei eelda. Samamoodi on senise regulatsiooni kohaselt problemaatilised need küsimused, mille kohta võiks ekspert oma järelduse anda vahetult kohtus ilma eraldi muid uuringuid tegemata või kirjalikku akti koostamata – ent seadus lubab eksperti küsitleda vaid ekspertiisiakti selgitamiseks ja täpsustamiseks, mis justkui nõuab, et ekspert siiski koostaks ka ekspertiisiakti. KrMS § 109 muutmise eesmärgiks on need kunstlikud tõkked eemaldada ning võimaldada eksperdi ülekuulamist ka neis küsimustes, mis kitsalt ekspertiisiakti sisu selgitamise alla ei mahu, kuid on eriteadmistega tippspetsialisti küsitlemisel siiski vajalikud ja otstarbekad.

Muudetud sõnastuses KrMS § 109 eesmärk on võimaldada eksperdiks määratud isikut küsitleda kogu temale teada oleva kriminaalasjas tähtsust omava informatsiooni kohta – nii selle kohta, mille ekspert on teada saanud vahetult tajudes, kui ka selle kohta, mille teadmine tugineb tema tehtud uuringutele ja temal olevatele eriteadmistele, mis ei sõltu kriminaalasjast. Ehkki KrMS § 109 reguleerib otsesõnu vaid eksperdi ülekuulamist kohtueelses menetluses, on samale sättele tehtud viide ka eksperdi riskküsitluse regulatsiooni juures, st ka kohtus ülekuulamisel on eksperdile lubatud küsimusi esitada kõikidel nimetatud teemadel.

Ehkki KrMS-i kommenteeritud väljaandes on avaldatud arvamust, et eksperdi ja asjatundja küsitlemisel KrMS § 66 lg 2¹ rakendamine ei ole võimalik, puudub siiski põhjus seadust selles küsimuses muuta. KrMS § 66 lg 2¹ kujutab endast üldist kuulduste tõendina kasutamise keeldu ühes loeteluga olukordadest, kus tunnistaja ütlused teise isiku vahendusel teada saadu kohta on siiski tõendina aktsepteeritavad. Probleemi olemus seisneb selles, et eksperdile võivad olla ekspertiisi tehes kättesaadavaks saanud ka selliste isikute avaldused kuriteosündmuse kohta, kes ise mingil põhjusel ütlusi ei anna. Kui KrMS § 66 lg-t 2¹ eksperdi ülekuulamisel mitte rakendada, muutuks eksperdi ülekuulamine justkui tagaukseks, mille kaudu tõendina saaks esitada ka sellist teavet, mis muidu poleks tõendina kasutatav.

KrMS § 109¹ muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 109¹, mis on tingitud vajadusest täpsustada asjatundja instituuti kriminaalmenetluses. Seisukohad küsimuses, milline on asjatundja pädevus kriminaalasjas, on seni olnud lahknevad. Kohati nähakse asjatundjat analoogiliselt KrMS-i kommentaaride autoritega kui „puhast teadlast“, kes küll võib selgitada üldisi seaduspärasusi, ent konkreetse asja kohta midagi öelda ei saa, selle kõrval on kohtud asjatundjat käsitlanud ka analoogselt tsiviilkohtumenetlusega kui „eraeksperti“, kelle võib menetlusse kaasata nt kaitsja, ilma et selleks oleks menetleja eelnevat heakskiitu tarvis, ja kes võib kohtule anda mitte üksnes üldisi selgitusi, vaid ka pakkuda oma professionaalset arvamust konkreetse kriminaalasja tõendamisesemesse puutuvais küsimustes. Seega täpsustatakse eelnõuga, et asjatundja instituudi näol antakse menetlusosalistele menetlejast sõltumatu võimalus kaasata eriteadmised kriminaalmenetlusse ja seeläbi edendada võistlevale menetlusele iseloomulikku poolte võrdsust. Asjatundja kaasamise võimalus on muidugi ka uurimisasutusel ja prokuratuuril.

Tunnistaja ja asjatundja vaheline erinevus on seesama, mis tunnistajat ja eksperti üksteisest lahutab – nii eksperdilt kui ka asjatundjalt eeldatakse eriteadmisi ja nad kaasatakse menetlusse

selleks, et nad oma eriteadmiste abil aitaksid kriminaalasjas kogutud informatsiooni kohta adekvaatseid ja tõendamisele kuuluvate asjaolude väljaselgitamiseks vajalikke järeldusi teha. Tunnistajalt oodatakse, et ta annaks edasi seda, mida ise vahetult tajus, asjatundjalt ja eksperdilt oodatakse aga eriteadmiste tuginevaid järeldusi. Asjatundja ja eksperdi eristamisel on peamiseks kriteeriumiks eriteadmistega isiku menetlusse kaasamise viis: eksperdi määrab menetleja, eelistades riiklikus ekspertiisiasutuses töötavaid elukutselisi kohtueksperte, asjatundja võib samuti olla menetleja poolt kaasatud, kuid omapoolse asjatundja võib menetlusse kaasata ka mõni teine menetlusosaline. Kui ekspertiisi tagamiseks on seaduses ette nähtud ka sunnivahendid, siis asjatundjaga koostöö tagamiseks sunnivahendeid ette nähtud ei ole. Samuti ei ole pool asjatundja valikul piiratud riikliku ekspertiisiasutuste töötajate ega riiklikult tunnustatud ekspertidega, vaid võib vabalt valida asjatundja, kellel on piisavad erialateadmised ja kogemused, et arvamust anda. Ette pole nähtud ka asjatundja taandamist – asjatundja erialast pädevust ja tema võimalikku huvi kriminaalasja tulemi vastu saab arvesse võtta tema arvamuse usaldusväärsuse hindamisel.

KrMS § 109¹ lõiget 2, mis reguleerib asjatundja kaasamist menetlustoimingusse, ei muudeta. See, kelle algatusel asjatundja menetlustoimingusse kaasatakse, ei ole seaduses kuigivõrd piiratud ning põhimõtteliselt on võimalik, et oma asjatundja kaasamist menetlustoimingusse taotleb hoopis kaitsja. Otsustajaks menetlustoimingu juurde muude isikute lubamise üle ning selle üle, mida need kaasatud isikud teha tohivad, jääb loomulikult menetleja. Tavapärasemaks jääb ilmselt ka edaspidi kaitsja poolt asjatundja kaasamine paralleelselt kohtueelse menetlusega või siis kohtueelse menetluse lõpuleviimise järel.

Lõige 3 viitab veel ühele erinevusele eksperdi ja asjatundja vahel. Asjatundja saab nimelt kaasata ja üle kuulata ka õiguslike küsimuste lahendamisel – välisriigi ja rahvusvahelise õiguse ning tavaõiguse väljaselgitamiseks analoogiliselt tsiviilkohtumenetlusega (TsMS § 293 lg 1, mis näeb ette võimaluse korraldada neis õigusküsimustes ekspertiisi). Siin tuleb silmas pida kahte olulist aspekti. Esiteks ei saa kohus mingis olukorras delegeerida asjatundjale õiguse rakendamist, st asjatundja saab osutada kohtule vaid abi normide väljaselgitamisel, ent norme, kui neid peaks olema vaja rakendada, tuleb tõlgendada ja kohaldada kohtul endal. Teine tähtis aspekt on see, et asjatundja arvamus ei ole lubatav Eestis kehtiva õiguse kohta. Kui välismaise õiguse puhul võib Eesti kohtunik jääda hätta õiguse allikate tuvastamisega ning tavaõigus on oma olemuselt pärimuslik, st selle sisu tuvastamine ongi asjaolude tuvastamine, siis Eesti õiguse puhul on Eesti kohtutel eksklusiivne roll õiguse tõlgendaja, rakendaja ja teatud olukordades loojana. Seetõttu ei ole ka asjatundjal kui tõendusteabe allikal kohtule Eestis kehtiva õiguse kohta võimalik teavet pakkuda, kuna kehtivasse õigusse puutuvad küsimused tuleb lahendada õigusliku argumentatsiooni, mitte tõendamise abil. Asjatundja kasutamist õigusküsimuste puhul ei välistanud ka seni kehtinud redaktsioon.

Lõige 4 teeb viite eksperdi küsitlemise regulatsioonile. See tähendab, et asjatundjat küsitletakse samade reeglite kohaselt nagu tunnistajat (kuna ka eksperdi ülekuulamine toimub tunnistaja ülekuulamise sätete kohaselt, arvestades KrMS §-s 109 eksperdi ülekuulamise kohta sätestatud erisusi), ent küsimuste ring, mida asjatundjale esitada saab, on sama, mida kohaldatakse eksperdi ülekuulamisel. Selline regulatsioon on põhjendatud sellega, et nii asjatundja kui ka ekspert on isikulised tõendiallikad, kellelt lisaks vahetult tajul põhinevale teadmisele oodatakse ka nende eriteadmiste tuginevaid järeldusi. Samas puudub põhjus piirata asjatundja ja eksperdi küsitlemist selles osas, mis puudutab nende poolt vahetult tajutud tõendamiseseme asjaolusid ning kahtlemata on asjakohased ka küsimused, mis võimaldavad hinnata asjatundja

arvamuse usaldusväärst. Kuna eelnõuga lisatav eksperdi ülekuulamist reguleeriv KrMS § 109 lg 1 juba viitab KrSM § 66 lõikele 2¹, tunnistatakse KrMS § 109¹ lg 5 kehtetuks.

KrMS § 123 muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 123, millega võetakse kriminaalmenetluse seadustikus tsiviilkohtumenetluse eeskujul kasutusele dokumentaalse tõendi mõiste. Vastavalt muudetakse ka 3. ptk 9. jao pealkirja. Dokumentaalse tõendi mõiste alla mahuvad ka kõik seni kehtinud § 63 lg-s 1 eraldi loetletud dokumendid – menetlustoimingute protokollid ja erinevad salvestised (nt videosalvestis ja helisalvestis).

Dokumentaalne tõend on igasugune teabetalletus, mis sisaldab andmeid kriminaalasja lahendamiseks tähtsust omavate asjaolude kohta. Dokumentaalse tõendi mõistesse kuuluvad seega igasugused andmesalvestised, olenemata sellest, millisel kujul need esinevad (kirjamärgid savitahvilil, paberile kirjutatud tähemärgid, videolint, fail arvuti kõvakettal, e-mail serveris jne). Samuti ei ole tähtis, kas andmekogum on inimese poolt vahetult tajutav või taasesitatav mingi tehnilise lahenduse abil. Selliselt on dokumentaalse tõendi mõistesse haaratud ka digitaalsel kujul esinevad andmehulgad – iseenesest ei ole vajalik, et dokumentaalsel tõendil oleks füüsiline keha. Veelgi enam, oluline on eristada andmekandjat ja dokumentaalset tõendit: mälupulk, millel ehk tuhandeid faile, on andmekandja ning võib olla asitõend, dokumentaalseks tõendiks on aga need failid, mis on mälupulgale salvestatud ja millel on kriminaalasjas tähtsust.

Füüsilist keha omava dokumentaalse tõendi eristamisel asitõendist on oluline eelkõige see, milles seisneb objekti tõendiväärtus. Ilmsesti saab asitõendiks olla vaid kehaline ese. Kui selle eseme tõendiväärtus seisneb selle individuaaltunnustes, st tema väliskujus, füüsikalistes või keemilistes omadustes, toimimisviisis, asukohas või olemasolus, on tegu asitõendiga. Kui aga eseme tõendiväärtus seisneb sellel talletatud teabes (olgu selleks siis mingi tekst või pilt), on tegu dokumentaalse tõendiga. Sealjuures ei ole välistatud, et sama ese on korraga nii dokumentaalne tõend kui ka asitõend. Samuti on võimalik, et algselt andmekandjaks loodud ese (nt paberdokument) on kriminaalasjas oluline mitte nende andmete pärast, mida ta kannab, vaid väliste, vaatlusel sedastatavate tunnuste tõttu (nt on paber verega määrdunud).

Dokumentaalseks tõendiks loetakse ka video- ja helisalvestised (eeldusel, et salvestis on tõendiks salvestatud andmete, mitte andmekandjal kui kehalisel esemel kajastunud kuriteojälgede tõttu), mis tähendab, et tõendamisel nende kasutamiseks ei ole vaja korraldada vaatlust kui eraldi menetlustoimingut ja seda protokollida (samal tuleb siiski silmas pidada, et tuvastatav peab olema dokumentaalse tõendi päritolu, terviklikkus ja ehtsus, samuti on võimalik vajaduse korral koostada dokumentaalsetest tõenditest kokkuvõtteid, mis küll ei ole kriminaalasjas tõendiks, kuid võivad olla abiks dokumentaalsete tõendite sisu kohtule esitamisel).

Dokumentaalse tõendi mõiste kriminaalmenetlusesse toomisega muutub tõendite süstemaatika selgemaks ja lihtsamaks, ühildub paremini tsiviilkohtumenetlusega ning võtab paremini arvesse digitaalsete tõendite järjest suuremat osakaalu menetluses. Liigitades elektroonilised teabetalletused (eriti erinevad salvestised) dokumentaalsete tõendite alla, ei kehti nende kohta enam ka asitõendite regulatsioon, mida praktikas on sageli tõlgendatud selliselt, et salvestiste kohta tuleb kohustuslikult alati vaatlusprotokoll koostada. Lisaks süstemaatilisele selgusele

annab dokumentaalse tõendi mõiste sätestamine seega ka mõõdetava kokkuhoiu erinevate menetlusedokumentide vormistamisele kuluvas ajas.

KrMS täiendamine §-ga 124¹

Eelnõuga täiendatakse seadustikku paragrahvida 124¹. KrMS § 124¹ eesmärgiks on tagada, et kriminaalasja juurde võetud asitõendite ja dokumentaalsete tõendite käitlusahel (ingl k *chain of custody*) oleks tuvastatav. Praktikas on esinenud juhtumeid, kus kriminaaltoimikusse on võetud dokumentaalseid tõendeid (nt salvestised), kuid ei ole kuidagi dokumenteeritud see, kuidas tõend kriminaalasja juurde sai – kust see pärineb, kes selle menetlejale üle andis jne. Sellise asja või dokumendi puhul on tegelikult isegi kahtlane, kas tegu üldse on tõendiga, kuna ei ole selge, kas ja mil määral see on seotud menetletava kriminaalasjaga. Seetõttu on asitõendi või dokumentaalse tõendi kriminaalasja juurde võtmise eeltingimuseks, et tõendi päritolu, terviklikkus ja ehtsus, st käitlusahel oleks tuvastatav. Tõendi käitlusahela tuvastamine tähendab kõige lihtsamal juhul seda, et isik, kes tõendi menetlejale üle annab, oskab samas ka seletada, kuidas tõend kriminaalasjaga seostub – kust see saadi, kuidas see tekkis, kuidas seda on hoitud jne (nt salvestise puhul oleks selliseks isikuks see inimene, kelle kontrolli all oli konkreetne videosalvestusseade, mis jäädvustas salvestise). Kui aga nt elektrooniline dokumentaalne tõend saadetakse menetlejale elektronposti teel, võib tõendi käitlusahelat aidata tuvastada koos tõendiga saadetud kaaskiri. Ametiasutuste koostatud ametlike dokumentide päritolu ja ehtsus on nähtavasti tuvastatavad dokumendi rekvisiitide järgi ning vajaduse korral kontrollitavad asutuse dokumendiregistrist. Teisisõnu, iga dokumentaalse tõendi või asitõendi puhul peab menetleja hindama, kas ja mille alusel on tõendi käitlusahel tuvastatav ning kas see tõend muudab mingi kriminaalasjas tähtsa asjaolu rohkem või vähem tõenäoliseks (asjakohasus).

Kui asitõend või dokumentaalne tõend antakse üle sellise menetlustoimingu käigus, mille kohta menetleja koostab protokoll, on käitlusahelat puudutavad andmed tavaliselt fikseeritud protokollis. Kui aga protokoll ei koostata, on vaja tõendi võtmine kriminaaltoimikusse dokumenteerida muul viisil, nt menetleja koostatavas õiendis. Dokumenteerimisnõue on täidetud ka siis, kui vajalikud andmed nähtuvad muust kriminaaltoimiku dokumendist – nt toimikus leiduvas kannatanu e-kirjas menetlejale viidatakse ka digifotodele, mille kannatanu menetlejale saatis. Lõike 2 nõuete kohaselt tuleb lisaks tõendi käitlusahela (st päritolu, terviklikkus ja ehtsus) dokumenteerimisele võtta ka meetmed, et tõend hiljem selgesti identifitseeritav oleks. See tähendab seda, et tõendi suhtes tuleb võtta kasutusele abinõud, et seda ei saaks märkamatuks välja vahetada ega rikkuda (moonutada) ja et tõend ei läheks teiste omasugustega segamini (nt tuleb digidokument õigesse kohta salvestada ja kataloogida, paberdokumendile märkida number, asitõend pakkida ja pitseerida jne).

KrMS § 125 lõike 5 muutmine

Eelnõuga sätestatakse paindlikult, et menetleja kinnitab koopia vastavust originaalile ning seaduses ei nähta ette, kas see toimub allkirja andmisega või mingil muul moel.

KrMS § 126⁴ lõike 1 muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 126⁴ lõiget 1 nii, et antakse kohtunikele õigus väljastada ka neid jälituslubasid, mis seni on olnud ainult prokuröride pädevuses. Kui prokuratuur peab vajalikuks jälitustoiminguid, milleks mõne jaoks loa andmine on praegu ainult prokuratuuri pädevuses ning mõne jaoks loa andmine kohtu pädevuses, siis on praktilise töökorralduse mõttes

säästlikum, kui kõik need load saaks vormistada ühe toiminguga, prokuratuuri taotlusel antud kohtu loaga.

KrMS § 126¹³ lõike 3 muutmine

Eelnõuga sätestatakse, et KrMS § 126⁹ ettenähtud politseiagendi kasutamise faktist on võimalik prokuratuuri otsusel jätta tähtajatult teavitamata jätta ning prokuratuur ei pea teavitamata jätmise aluse olemasolu kontrollimiseks aasta möödudes pöörduma kohtu poole KrMS § 126¹³ lg 4 kohaselt. Kuigi KrMS § 126⁹ lg 5 kohaselt jäetakse politseiagendi kasutamise fakt praktiliselt alati salastatuks, on kehtiva regulatsiooni kohaselt vaja aasta möödumisel taotleda kohtult luba teavitamata jätmise pikendamiseks KrMS § 126¹³ lõike 4 kohaselt, kuna nimetatud säte ei näe ette erandeid. Selline tegevus kulutab põhjendamatult prokuröride kui ka kohtu tööaega.

KrMS § 127 muutmine

Eelnõus kehtestatakse KrMS § 127 uus sõnastus. Paragrahvi pealkirjas on täpsustatud, et see puudutab mitte üksnes tõkendi valimist, vaid ka selle kohaldamist.

Lõikes 1 on täpsustatud, et see kohaldub lisaks tõkendi valimisele ka muule kriminaalmenetluse tagamise vahendile. Mitmed 4. ptk 2 jaos sätestatud kriminaalmenetluse tagamise muud vahendid, iseäranis näiteks ametist kõrvaldamine (§ 141 „Kahtlustatava ja süüdistatava ametist kõrvaldamine“) ja ajutine lähenemiskeeld (§ 141¹ „Ajutine lähenemiskeeld“) on oma sisult ja mõjult äravahetamiseni sarnased mis tahes muu tõkendiga. Teisalt mõned muud menetluse tagamise vahendid siiski erinevad tõkendist süstemaatiliselt, kuna nendest puudutatud isikute ring on laiem kui üksnes kahtlustatav või süüdistatav (näiteks § 140² „Viibimiskeeld“, § 140¹ „Isikusamasuse tuvastamine“) või on nende eesmärk erinev. Üldine proportsionaalsuspõhimõte, mis on kehtestatud §-s 127, peaks siiski kohalduma ka muude tõkendite valimisel. Näiteks isiku ametist kõrvaldamine on praegu liigitatud „muu vahendi“ alla, ometi ei erine ta oma adressaadilt ega ka põhiõiguse riive raskuselt tõkendist. Samuti ei ole iga muu tagamise meetme puhul võimalik isikut trahvida. On püstitatud küsimus, milleks üldse edaspidi eristada tõkendeid ja muid vahendeid. Samas ilmneb eelnevast, et teatud juhtudel neil siiski on erinevus, mis samas ei välista, et selle erinevuse kaotamist ei võiks kaaluda tulevikus. Nimetatud küsimus on pigem normitehniline ja väärib tähelepanu võimaliku tulevase uue KrMS-i teksti kodifitseerimisel. Praegu seadustiku põhistruktuuri samaks jätmine ei takista sisuliste muudatuste tegemist ning kodifitseeriv korrastamine ainult ühe KrMS-i peatüki piires ei oleks ratsionaalne ega annaks soovitud tulemust.

Lõikes 3 on täpsustatud, et samaaegselt võib kohaldada mitut tõkendit või muud kriminaalmenetluse tagamise vahendit. Kehtivas seaduses ei ole see ilmne, samas on mitme tõkendi paralleelse kohaldamise sõnaselge lubamine otseses seoses eelnõu eesmärgiga mitmekesistada vahistamise alternatiivsete tõkendite kataloogi. Vahistamise alternatiivsete tõkendite kohaldamisel on iseäranis oluline, et oleks võimalik kohaldada mitut liiki tõkendeid korraga, sest igaühel neist võib olla mõnevõrra erinev eesmärk tulenevalt juhtumi asjaoludest. Eelnõus on siiski täpsustatud, et mitut tõkendit või muud kriminaalmenetluse tagamise vahendit ei ole lubatud samaaegselt kohaldada, kui see ei ole võimalik tõkendi olemusest tulenevalt. Ennekõike on siin silmas peetud vahistamist, mis reeglina ei ole ühildatav muude tõkenditega. Samas ei ole välistatud vahistamise kohaldamine koos mõne muu kriminaalmenetlust tagava vahendiga, näiteks vahistamise lisapiirangutega. Lisaks vahistamisele ei pea ka muud tõkendid

olemuselt teatud juhtudel kokku sobida teise tõkendiga: näiteks elukohast lahkumise keeld välistab juba iseenesest elukoha muutmise, mistõttu see ei sobi kohustusega teavitada menetlejat elukoha muutumisest. Samuti näiteks alaealise puhul võib olla kokkusobimatu tema kohustamine ilmuda teatud ajavahemike järel menetleja juurde kellaajal, kui ta seadusest tulenevalt või nn vaba tõkendi järgi peab täitma koolikohustust jne.

Tõkendite kohaldamisel on äärmiselt oluline nende proportsionaalsus ja gradatsioon tulenevalt juhtumi asjaoludest. Vaikimisi baastasemeks väga kergete juhtumite korral võiks olla kombinatsioon elektronpostkastis menetleja kutsete ja muude teadete kontrollimise kohustusest ja Schengeni alalt lahkumise keelust. Raskemate juhtumite korral võiks rakendada Eestist või sellest järgmisena elukohast lahkumise keeldu. Veelgi raskemate juhtude korral tuleks kõne alla regulaarselt menetleja juurde ilmumise kohustus, tagatisraha, suhtluspiirang, koduarest jne. Enamikku neist tõkenditest saab vastavalt juhtumi asjaoludele kasutada ka kombineeritult, aga võib kohaldada ka vaid üht tõkendit. Kõige raskemate juhtumite korral on alati võimalik kohaldada vahistamist kui viimast abinõu. Juhul kui seaduses ettenähtud vahistamise aluseid ei ole kohe olemas, võivad need ilmneda ka näiteks juhul, kui isik rikub temale varem kohaldatud kergemat tõkendit või tõkendeid.

Lõikega 4 on ette nähtud nn vaba tõkend ehk võimalus kohaldada ka seaduses otse nimetatata, kuid vahistamisest kergemat tõkendit. Erinevalt enamikust muudest tõkenditest tohib seda kohaldada üksnes puudutatud isiku (st kahtlustatava, süüdistatava või juriidilisest isikust kahtlustatava või süüdistatava esindaja) nõusolekul ning kohtueelses menetluses prokuratuuri määrusega ning kohtumenetluses prokuratuuri taotlusel kohtu määrusega. Sellisteks tõkenditeks on ennekõike kõikvõimalikud alaealistele kohaldatavad täiendavad tõkendid, mille ammendav loetlemine seaduses ei oleks praktiline ega võimalik. Näiteks võidakse alaealist kohustada kindlaks kellaajaks koju või kriminaalhooldaja juurde ilmuma, viibima teatud kellaegadel kodus vanemate järelevalve all, täitma tõkendina teatud õpikohustust või koolikohustust, ilmudes muu hulgas õigeks ajaks kooli, mitte kasutama elektroonilist seadet või muud eset, mis konkreetsel juhul on seotud õigusrikkumisega jms. Ka täiskasvanute puhul võib esineda juhtumeid, kus nn vaba tõkend on kasutatav – näiteks isik annab lisatagatisena hoiule passi või muu reisidokumendi, annab hoiule või kohustub mitte kasutama teatud eset, näiteks sõidukit, kui isikut kahtlustatakse või süüdistatakse sõiduki kasutamiseга seotud süüteo. Isikule võib vastavalt vajadusele kohaldada ka alkoholi tarvitamise keeldu. Samamoodi võib teatud juhtudel olla põhjendatud hoopis nt arvuti või muu tehnilise vahendi kasutamise piirang, iseäranis juhul, kui see on mingil moel ka tagatav. Selline vaba tõkend on olemas ka näiteks Saksamaa kriminaalmenetluse seadustiku §-s 116.⁸ Lisaks on nimetatud sätte alusel võimalik seada ka sotsiaalprogrammis või ravil osalemise kohustust. Sotsiaalprogrammis osalemise või ravil osalemise kohustuse seadmine on võimalik ainult isiku nõusolekul, mistõttu ei ole kahtlustatava ja süüdistatava jaoks tegemist mitte niivõrd kohustuse, kuivõrd võimalusega, mida on võimalik kasutada eelkõige sõltuvusprobleemidega kahtlustatavatel ja süüdistatavatel. Selliste isikute puhul on ravi või sotsiaalprogrammiga sekkumine oluliselt efektiivsem siis, kui programmiga saab alustada võimalikult vara. Kehtiva õiguse alusel peaks isik enne sotsiaalprogrammis osalemise võimaluse avanemist ootama ära kas kohtuotsuse või kriminaalmenetluse lõpetamise määruse, millega talle vastav kohustus määratakse, sest isegi juhul, kui isik ise soovib sotsiaalprogrammis osaleda, ei ole need programmid enne vastavat määramist praegu isikule kättesaadavad. Lisaks võimaldab sellise kohustuse määramine kohtueelse menetluse jooksul seda menetluse hilisemas faasis arvesse võtta.

⁸ Kättesaadav: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_116.html

Lõikesse 5 on koondatud § 127 lg-s 4 ja §-des 128–128² sätestatud tõkendite kohta määruse koostamise regulatsioon, selle asemel et seda dubleerivalt reguleerida igas nimetatud paragrahvis eraldi. Määruse nende tõkendite kohaldamiseks võib teha iga menetleja, välja arvatud nn vaba tõkendi puhul, mida tohib kohaldada kohtueelses menetluses vaid prokuratuuri ning kohtumenetluses prokuratuuri taotlusel kohtu määrusega. Samuti on sõnaselgelt sätestatud, et samale isikule mitme nimetatud tõkendi kohaldamisel võib need vormistada ühes ja samas määruks. Määrus tuleb koostada ka muude tõkendite puhul, kuid nende vorminõuded on sarnaselt kehtiva seadusega jäetud iga tõkendit reguleeriva paragrahvi teksti. Menetleja tutvustab kahtlustatavale või süüdistatavale või juriidilisest isikust kahtlustatava või süüdistatava esindajale määrust ning hoiatab, et tõkendi rikkumise korral võidakse isikut trahvida või kohaldada tema suhtes raskemat või täiendavat tõkendit. Võimalik on tõkendi asendamine raskema tõkendiga, aga ka täiendava tõkendi kohaldamine, mis ei pruugi eraldiseisvalt olla raskem.

Käesoleva paragrahvi lõikes 4 ja käesoleva seadustiku §-des 128–128² nimetatud tõkendi kohaldamiseks koostab menetleja määruse, millele võetakse kahtlustatava või süüdistatava või juriidilisest isikust kahtlustatava või süüdistatava esindaja allkiri. Allkirja võtmisel hoiatatakse isikut, et tõkendi rikkumise korral võidakse teda trahvida või kohaldada tema suhtes raskemat või täiendavat tõkendit

Lõikesse 6 on koondatud õiguslik alus trahvimiseks tõkendi rikkumise korral, selle asemel et seda igas tõkendit reguleerivas paragrahvis dubleerivalt sätestada.

Lõikes 7 on sätestatud tõkendite kohaldamise üldine üheaastane tähtaeg pikendamisevõimalusega kuni kahe aastani.

Lõikes 8 on sätestatud kaalutlusalused alaealisele tõkendi kohaldamiseks. Ennekõike tuleb tagada, et tõkend ei takista alaealisel seaduses ettenähtud koolikohustuse täitmist või ka muu samalaadse õiguse või kohustuse kasutamist või täitmist. Siiski võib teatud juhtudel olla selle printsiibi rikkumine vältimatu. Sellisel juhul peab piirang olema ajaliselt nii lühike kui võimalik. Säte täpsustab kehtiva KrMS § 131 lg 3 kolmandas lauses ettenähtud printsiipi, et alaealise vahistatava puhul hindab eeluurimiskohtunik (kõnesoleva eelnõuga loobutakse eeluurimiskohtuniku mõiste kasutamisest, vt kõnesoleva seletuskirja punktis 2.4 toodud selgitust) erilise põhjalikkusega vahistamisega kaasnevat võimalikke negatiivseid mõjusid vahistatule. Eelnõuga tehtav täiendus laiendab sõnaselgelt sama printsiipi ka kõikidele muudele alaealistele kohaldatavatele tõkendiliikidele ning täpsustab selle sisu.

KrMS § 128 muutmine

Eelnõuga asendatakse elukohast lahkumise keelu tõkend üldise liikumispiirangute tõkendiga. Sarnaselt kehtiva elukohast mittelahkumise kohta antava allkirjaga saab seda tõkendit KrMS § 127 lõike 5 kohaselt kohaldada iga menetleja (uurimisasutus, prokuratuur, kohus). Sellesse tõkendisse on koondatud kõik isikule tõkendina kohaldatavad liikumispiirangud. Sisse on toodud uued liikumispiirangud, mida kehtiv seadus ei tunne:

- Keeld lahkuda elukohast – punktis 1 sätestatakse menetlejale võimalus kehtestada tõkend, mille kohaselt isik ei tohi lahkuda oma eluruumiks olevalt kinnisasjalt või korteriomandi reaalosast ning korteriomandiga seotud kinnisasja kaasomandi piiridest, välja

arvatud menetleja lubatud ajal ja juhtudel. Selle tõkendi kohaselt on näiteks eramajas elaval isikul lubatud viibida ka väljaspool hoonet, kuid kinnisasja piires, korteriomandi puhul aga mitte lahkuda hoonest, välja arvatud juhul, kui korteriomandi kaasomandi esemeks on ka hooneväline maatükk. Kuna koduarest võib olla käsitletav vabaduse võtmisena, on selleks vajalik kohtu luba. N-ö tavapärane elukohast lahkumise keeld on ette nähtud punktis 2. Elukohast lahkumise keelu määruks tuleb täpselt kirjeldada, millises ulatuses ja milliste tingimustega see tõkend kehtestatakse, sest tõkendi sõnastus on paindlik ning võimaldab erineva ulatusega elukohast lahkumise keelamist. Tõkendi kohaldamise määruks peab olema põhistatud, mistõttu tuleb määruks ka selgitada, kuidas just sellises ulatuses tõkend kriminaalasja menetlemise tagamiseks vajalik on. Elukohast lahkumise keeldu on võimalik sarnaselt teiste uute tõkendiliikidega kohaldada ka koos elektroonilise valvega, millisel juhul saab tõkendit kohaldada üksnes kohus. Elukohast lahkumise keelu vaidlustamine toimub tavapärasel, KrMS §-s 228 sätestatud korras.

- Teatud isiku läheduses või kohas viibimise keeld tõkendina – tõkend on sisult sarnane seni KrMS §-s 140² sätestatud viibimiskeeluga, mida on võimalik kohaldada üksnes menetlustoimingu tagamiseks KorS-i alusel muu menetlust tagava meetmena. Selline võimalus jääb ka eelnõu kohaselt eraldi sättena alles, kuid täiendavalt luuakse võimalus viibimiskeeldu kohaldada ka pikaajalisemalt eraldi tõkendina. Näiteks on võimalik nimetatud sätte alusel keelata isikul kannatanu läheduses viibimine. Juhul kui kannatanu on aga kahtlustatava või süüdistatava leibkonnaliige või endine või praegune perekonnaliige, siis ei ole võimalik seada liikumispiirangut nimetatud sätte alusel. Lõike 2 kohaselt ei ole isikule tema kodus või töökohas viibimise keelamine, samuti tema lähenemise keelamine leibkonnaliikmele või praegusele või endisele perekonnaliikmele nimetatud sätte alusel võimalik. Eelnimetatud piiranguid saab kohaldada üksnes prokuratuuri või kohtu loal ajutise lähenemiskeeluga vastavalt eelnõuga muudetava KrMS § 141¹ lõikele 1 ning KrMS §-s 141¹ sätestatud korras.

- Eesti Vabariigist lahkumise keeld. See piirang ei ole Schengeni ruumi riikidesse reisimisel järgalt tagatav, kuid mingil määral siiski, nt pistelise füüsilise patrullimise, sadamate või lennujaamade näotuvastustarkvara vms meetodiga. Samuti võib olla tagantjärele muude andmete alusel võimalik tuvastada selle tõkendi rikkumine. Näiteks kui isik paneb mõnes Euroopa Liidu liikmesriigis toime kuriteo ning süüdimõistetv kohtuotsus kantakse Euroopa karistusregistrite infosüsteemi.

- Schengeni viisaruumist lahkumise keeld. Seoses hiljutiste sündmustega Schengeni infosüsteemi arendamisel Euroopa Liidu tasandil võib saada võimalikuks ka selle keelu sissekandmine Schengeni infosüsteemi, mille tulemuseks võiks olla see, et vastava tõkendiga isik kas peetakse Schengeni välispiiri ületamise katsel kinni või saadetakse tagasi või vähemalt teavitatakse Eesti menetlejat, sõltuvalt sellest, kuidas lahendatakse Euroopa Liidu ja Eesti õigusaktides vastava infosüsteemi märkuse sisu ja juriidiline jõud. Nimetatud tõkendi kohaldamine paralleelselt võib olla seega põhjendatud ka juhul, kui isikule kohaldatakse elukohast või Eestist lahkumise keeldu, kuna tõkendi rikkumisel võidakse isiku liikumist tõkestada ka füüsiliselt hiljemalt Schengeni välispiiri ületamise katsel. Mõistlikum oleks siiski lahendus, kus liikumispiirangud saaksid kantud Schengeni infosüsteemi selliselt, et ka näiteks koduarest või Eesti Vabariigist lahkumise keeld oleks automaatselt ka Schengeni infosüsteemis olemas, ilma et selleks tuleks nimetatud punktis sisalduvat tõkendit eraldi kohaldada. Samuti on nimetatud tõkend oluline võimalus tänapäeva tööjõu vaba liikumise tingimustes, kus näiteks Soomes töötava isiku suhtes temale Eestist lahkumise keelu kohaldamine võib seada ohtu tema perekonna ülalpidamise ning ilma vajaduseta ei oleks proportsionaalne tema Schengeni ruumis

liikumise piiramine tõkendiga. Võttes arvesse Euroopa Liidus tehtavat süvendatud õigusosalast koostööd justiits- ja siseküsimustes, on isik üldjuhul Euroopa Liidu piires ka hiljem kättesaadav, nt Euroopa vahistamismääruse alusel või muu süvendatud koostöö raames. Sama ei saa öelda isiku reisimise kohta EL-välisesse riiki.

Liikumispiirangu kohaldamise vormistuslik pool, samuti selle kohaldamise tähtsajad ning tähtsaja pikendamise alus on jäetud samaks võrreldes kehtiva elukohast lahkumise keeluga (reguleeritud eelnõuga lisanduvate KrMS § 127 muudatustega).

KrMS täiendamine §-ga 128¹

Eelnõuga kehtestatakse uue tõkendiliigina suhtluspiirang, mis seisneb isiku kohustamises mitte suhelda menetleja määratud isikuga. Isikul suhtlemise keelamine oma leibkonnaliikmega või endise või praeguse perekonnaliikmega ei ole nimetatud sätte alusel võimalik, see saab toimuda üksnes eelnõuga täpsustatud KrMS § 141¹ alusel ja kohtumäärusega. Eelnõus on ette nähtud, et suhtluspiirangut saab kohaldada ka selliselt, et keelatakse üksnes teatud vormis või teatud sisuga suhtlemine või lubatakse üksnes teatud vormis või teatud sisuga suhtlemine. Näiteks võib ette näha, et üldjuhul ei tohi kahtlustatav kannatanuga suhelda, välja arvatud kahju hüvitamisega seonduva info vahetamiseks.

KrMS täiendamine §-ga 128²

Eelnõuga kehtestatakse uue tõkendiliigina tegutsemiskohustused, mille hulka on koondatud kõik tõkendid, mida puudutatud isik peab ise vahetult täitma ning mis seisnevad erinevalt liikumispiirangutest, kus isikul tuleb teatud tegudest hoiduda, aktiivses teos, mille isik peab tõkendi täitmiseks sooritama. Sellisteks tõkenditeks on kohustus:

- teavitada elukoha muutusest;
- viibida kindlaksmääratud aegadel kindlas kohas;
- ilmuda regulaarselt menetleja juurde;
- kontrollida oma elektrooniliste kontaktandmete aadressil (elektronposti või muude elektroonilise side kanalite kaudu) menetleja saadetud kutseid ja muid teateid ning neile vastata;
- kontrollida oma füüsilist postkasti samadel tingimustel;
- ilmuda kriminaalhooldaja määratud ajavahemiku järel kriminaalhooldaja juurde, kui tegemist on kuni 21-aastase kahtlustatava või süüdistatavaga.

Eelnõuga nähakse KrMS § 128² lõikes 2 ette nõue, et enne tegutsemiskohustuse kohaldamist peab menetleja veenduma, et isik on võimeline vastavat kohustust täitma. Erinevalt liikumispiirangutest eeldab tegutsemiskohustus üht või mitut aktiivset sooritust, mistõttu on asjakohane kõigepealt veenduda, et isik on selleks võimeline. Näiteks ei pruugi olla võimalik kohaldada teatud kohta ilmutamise kohustust liikumispuudega isikule, kes selle tõttu ei saa tõkendit täita. Samuti võib esineda isikul puue või muu asjaolu, mille tõttu ta ei ole võimeline näiteks oma elektronpostkasti kontrollima, võib ka olla, et isikul ei olegi elektroonilist suhtluskanalit. Peale elektronposti võib selliseks kanaliks olla ka muu elektroonilise suhtluse vahend – näiteks SMS, erinevad suhtlustarkvarad sõnumite saatmiseks ja vastuvõtmiseks, näiteks Facebook, Messenger, WhatsApp jne. „Elektroonilised kontaktandmed“ on legaaldefiniitsioon elektroonilise side seaduse (ESS) § 2 p 8¹ tähenduses, mis hõlmab endas kõikvõimalike elektrooniliste kanalite aadresse (elektroonilised kontaktandmed on andmed, mis võimaldavad elektroonilise side võrgu kaudu edastada isikule teavet, sealhulgas faksi,

elektronposti või lühi- ja multimeediasõnumiga). Sellisel moel on lahtiseks jäetud võimalus nii olemasolevate kui ka võimalike tulevikus loodavate elektrooniliste suhtluskanalite kasutamiseks teabevahetuseks kriminaalmenetluses. Üldjuhul võiks siiski tänapäeval olla esmaseks tõkendiks elektronpostkasti igapäevase lugemise kohustus ning sellega paralleelselt ei tuleks reeglina kohaldada füüsilise postkasti kontrollimise kohustust, mis segaks näiteks isikul Soomes tööl käimist, kui see just ei ole põhjendatud muudel kaalutlustel peale teate kättetoimetamise vajaduse. Juhul kui isik ei kasuta elektronposti või seda tõkendit rikub, võiks üldreeglina kohaldada menetlejale kulukat, arhailisemat ja isiku põhiõigusi rohkem riivavat füüsilise postkasti kontrollimise kohustust. Määruses, millega isikut selleks kohustatakse, oleks otstarbekas ka fikseerida, millisel elektronposti, muu elektroonilise suhtluskanali või füüsilise postkasti aadressil saadetud teateid isik kohustub viivitamata vastu võtma.

Eelnõuga nähakse ette ka kuni 21-aastase kahtlustatava või süüdistatava kohustus ilmuda kriminaalhooldaja määratud ajavahemiku järel kriminaalhooldaja juurde (KrMS § 128¹ lg 1 p 6). Muudatuse eesmärgiks on võimaldada eriti problemaatiliste noorte kahtlustatavate või süüdistatavate puhul intensiivsemat järelevalvet. Kaasnevalt on täiendatud ka kriminaalhooldusseaduse § 2.

KrMS §-de 130, 133, 134 ja 135 muutmine

Muudatused on tingitud eeluurimiskohtuniku termini kaotamisest.

KrMS § 133 lõike 1 muudatusega on lisaks eeluurimiskohtuniku mõiste kaotamisele sätestatud erinevalt senisest, et vahistamisest teatamine on kohustuslik üksnes alaealise puhul ning seda vaid tema vanemale või seaduslikule esindajale. Ülejäänud vahistatute puhul toimub teavitamine nende soovil. Isiku tahte vastaselt tema töökoha või isegi lähedase teavitamine on isiku põhiõiguste piirang, mis ei ole ratsionaalse vajadusega põhjendatav. Kui isik soovib kellegi teavitamist, peaks ta saama ka valida, kellele nimetatutest kohus vahistamisest teatab.

KrMS § 135 lg 5¹ muudatuse eesmärk on sätestada kooskõlas eelnõuga lisatava KrMS § 127 lõikega 3, et koos tõkendiga on võimalik kohaldada kahtlustatava või süüdistatava suhtes muud käesolevas peatükis ettenähtud tõkendit või muud kriminaalmenetluse tagamise vahendit.

KrMS § 131 muutmine

Eelnõuga antakse kohtule võimalus esitada vahistamiseks loa andmise või vahistamisest keeldumise motiivid 48 tunni jooksul vahistamismääruse tegemisest. Vahistamise puhul on tegemist olulise põhiõiguste riivega, mille kirjalike motiivide koostamiseks on põhjendatud anda kohtule rohkem aega. Määruse kuulutamisel on kohtul kohustus vahistamise või mittevahistamise peamisi põhjuseid suuliselt selgitada.

KrMS § 132 lõike 2 ja § 133 lõike 3 muutmine

Eelnõuga sätestatakse, et vahistatule esitatakse vahistamismäärus (määrused koostatakse eelduslikult digitaalselt, seega ei ole asjakohane rääkida selle koopia edastamisest). Lisaks on sätest välja jäetud osa, mis räägib vahistamismääruse kriminaaltoimikusse lisamisest. Menetlusdokumendid lisatakse kriminaaltoimikusse ning puudub vajadus seda eraldiseisvalt vahistamismääruse juures sätestada. Samuti on viitest koopiale loobutud KrMS § 133 lõikes 3.

KrMS § 137 muutmine

Muudatused on tingitud eeluurimiskohtuniku termini kaotamisest.

KrMS § 137¹ muutmine

Eelnõuga kehtestatakse võimalus kohaldada elektroonilist valvet ka eraldiseisva tõkendina. Praegu on elektroonilise valve kohaldamine võimalik üksnes vahistamise asendamisena ehk juhul, kui isik on juba vahistatud. Elektrooniline valve sobib aga lisatõkendiks, et tagada ja kontrollida näiteks liikumispiiranguid, aga ka tegutsemiskohustust, kui isik peab kindlal ajal mingisse kohta ilmuma. Samuti võib elektrooniline valve aidata tagada lähenemis- ja suhtlemiskeeldu jne. Eelnõuga sätestatakse, et võimalik on nii vahistamise asendamine elektroonilise valvega kui ka elektroonilise valve kohaldamine vabaduses viibiva kahtlustatava või süüdistatava suhtes. Kuna elektroonilise valve näol on tegemist intensiivsema põhivabaduste riivega, on selle kohaldamine jäetud üksnes kohtu pädevusse. Seega kui menetleja soovib liikumispiirangule või suhtluspiirangule lisaks kehtestada ka elektroonilist valvet, siis tuleb prokuröril seda taotleda kohtult.

Kuna elektrooniline valve on algselt olnud karistuse asendamise meede ja KrMS-s on tegemist elektroonilise valvega tõkendina, mis osalt erineb KarS-i vastavast regulatsioonist, siis on § 137¹ pealkiri vastava täiendiga – elektrooniline valve tõkendina. Samas on alles viide KarS §-le 75¹, mis annab elektroonilise valve definitsiooni. Tegemist on isiku keha külge kinnitatud elektroonilise seadmega, mille abil on võimalik kindlaks teha isiku asukoht või tema alkoholi või narkootilise või psühhotroopse aine tarvitamine. Kui karistuse asendamisel valib seadme liigi kriminaalhooldusametnik, siis tõkendi puhul on oluline, et kohus annab oma määruks kohustuslikud juhised (lõige 7) elektroonilise valve seadme liigi valikuks ja elektroonilise valve kohaldamiseks vajaliku ajakava koostamiseks ning muutmiseks. Kohtu juhised on vajalikud, kuna elektroonilist valvet saab siduda teiste tõkenditega ning piirangud peavad moodustama terviku. Näiteks kui konkreetse isiku puhul on vaja piirata tema liikumist äärmiselt rangelt, määrales talle koduaresti, siis kui kohus lisab elektroonilise valve tõkendina, on otstarbekas kasutada koduvalveseadmeid. Kuid kui tõkendi eesmärk on piirata isiku liikumist selliselt, et ta ei tohi lahkuda Eesti territooriumilt ning muu liikumine on vaba, võib kasutada aktiivjälgimise seadmeid. Kui tõkendiga ei ole vaja piirata liikumist, aga tahetakse piirata näiteks alkoholi tarvitamist, mis võib vallandada uute kuritegude toimepanemise, siis on võimalik kasutada vastavat elektroonilise valve seadet koos vabatõkendiga, mille sisuks oleks alkoholi tarbimise keelamine. Ka seda keeldu võib omakorda rakendada täielikuna või teatud ajaks, näiteks nii, et ainult laupäeviti võib alkoholi tarvitada. Spetsiaalne elektroonilise valve seade võimaldab kontrollida isiku alkoholi tarvitamist iga päev ja igal hetkel.

Elektroonilise valve kohaldamisel määrab kohus tähtaja (lõige 2), mis võib esialgselt olla kuni 12 kuud. See ei tähenda, et tingimata tuleb kasutada maksimaalselt võimalikku tähtaega. Olenemata sellest, kas tähtaeg on 12 kuud või lühem, saab seda vajaduse korral pikendada. Kui esialgne tähtaeg täitub eeluurimise ajal, saab elektroonilise valve pikendamist taotleda prokuratuur. Kui määratud tähtaeg täitub kohtumenetluses, otsustab kohus omal algatusel tõkendi edasise kohaldamise vajalikkuse.

Elektroonilise valve kohaldamiseks on vajalik isiku nõusolek, kellele elektroonilist valvet rakendatakse. Kehtiv seadus nõuab lisaks elukoha kontrolli, mis hõlmab ka samas elukohas elavate teiste isikute nõusolekut. Kriminaalhooldaja arvamusetellib kohus (lõige 3), kui ta saab

taotluse vahistamise asendamiseks elektroonilise valvega, aga arvamuse võib eelnevalt tellida ka prokuratuur, kui ta kavatseb esitada vabaduses viibivale kahtlustatavale või süüdistatavale elektroonilise valve tõkendina kohaldamist. Kriminaalhooldaja arvamus on igal juhul vajalik ka edaspidi, kui tegemist on koduvalveseadmetega. Kui aga tõkendi iseloomust tulenevalt kasutatakse GPS aktiivjälgimisseadmeid või alkoholi tarvitamise kontrollimist võimaldavaid seadmeid, ei ole tingimata vajalik eelnev kriminaalhooldaja arvamuse koostamine. Seadmete laadimiseks on küll vajalik elektri olemasolu, kuid kuna mõlemad nimetatud seadmed on vaid isiku keha küljes, ei ole elektroonilise valve rakendamise jaoks tingimata oluline elukoha kontrollimine (kui ei lisandu kindlas kohas elamise nõuet) ja samas elukohas elavate teiste inimeste nõusolek. Seepärast luuakse võimalus määrata elektrooniline valve tõkendina ka ainult isiku enda nõusoleku ning kinnituse tulemusel (lõige 6). Eelkõige on see mööndus vajalik, kui kohus otsustab kohaldada elektroonilist valvet tõkendina olukorras, kus menetleja taotleb kahtlustatava või süüdistatava vahi alla võtmist, kuid kohus leiab, et piisab ka vähem intensiivsest piirangust ning otsustab isiku nõusolekul kohaldada elektroonilist valvet tõkendina. Sel juhul ei ole aega kriminaalhooldusametniku arvamust koostada.

Kui kohus määrab elektroonilise valve tõkendina kahtlustatavale või süüdistatavale, kes ei ole eelnevalt olnud vahi all, jõustub määrus kohe (lõige 8) ning tuleb samuti kohe saata täimiseks kriminaalhooldusosakonda. Vajaduse ja võimaluse korral paigaldatakse seadmed kohe, kuid hiljemalt 3 tööpäeva pärast. Selle aja jooksul peab kriminaalhooldusosakond tagama seadmete olemasolu isiku elukohajärgses kriminaalhooldusosakonnas ning leppima kahtlustatava või süüdistatavaga kokku seadmete paigaldamise aja ja koha. Vahistamise asemel kohaldatav elektroonilise valve määrus jõustub pärast määruskaebuse esitamise tähtaja möödumist või kõrgema astme kohtus tehtud lahendi jõustumist. Samal ajal vabastatakse ka vahistatu vahi alt ning sellest hetkest alates paigaldatakse talle elektroonilise valve seadmed samuti hiljemalt 3 tööpäeva pärast.

Kui tõkendina elektroonilise valve alla määratud isik rikub elektroonilise valve tingimusi (lõige 9), informeerib kriminaalhooldusametnik erakorralise ettekandega sellest prokuratuuri või kohut, kes otsustab edasise tõkendi kohaldamise. Lisaks võimaldab uus muudetav tõkendite regulatsioon ka tõkendi rikkumise korral isikut trahvida.

Elektroonilise valve kohaldamisel võib kahtlustatav, süüdistatav või tema kaitsja esitada tõkendi põhjendatuse kohaldamise kontrollimiseks taotluse iga 4 kuu järel (lõige 10) analoogselt kautsjoniga. Praktiline väärtus on sellel eriti neil juhtudel, kui elektrooniline valve tõkendina määratakse kohe 12 kuuks, kuid menetluse edenedes muutub tõkendi vajadus küsitavaks. Taotluse saab esitada ka tõkendi tingimuste leevendamiseks. Uue taotluse võib esitada nelja kuu möödumisel eelmise taotluse läbivaatamisest. Kohus peab taotluse läbi vaatama 5 päeva jooksul selle saamisest.

Elektroonilise valve tõkendina kohaldamisele või sellest keeldumisele või tähtaja pikendamisele või sellest keeldumisele saab edasi kaevata tavakorras vastavalt KrMS 15. peatükis sätestatule.

KrMS §-de 138, 138¹ ja 141 muutmine

Muudatused on tingitud eeluurimiskohtuniku termini kaotamisest.

KrMS § 141 lõike 2 muutmine

Muudatus on tingitud asjaolust, et eelduslikult koostatakse määrus digitaalselt, mis tähendab, et isikule ei tehta teatavaks mitte määruse koopia, vaid määrus.

KrMS § 141¹ muutmine

Eelnõuga täpsustatakse oluliselt ajutise lähenemiskeelu kui muu menetluse tagamise vahendi kohta kehtivat sõnastust, et tagada Euroopa lähenemiskeelu direktiivi nõuete täitmine ning et oleks samal ajal üheselt selge, millal on võimalik kohaldada üldist suhtlus- või lähenemiskeeldu eelnõujärgse KrMS §-de 128 ja 128¹ kohaselt ning millal on selleks vaja kohtu või prokuratuuri luba. Isiku eemaldamiseks kodust või selleks, et keelata tal suhelda perekonna- või leibkonnaliikmega, on vaja kohtu luba, muudel juhtudel saab samalaadset piirangut kohaldada teiste paragrahvide alusel ka muude menetlejate loal.

Kohtu asemel võib edasilükkamatul juhul vastava loa anda ka prokuratuur, kes peab sellisel juhul kahe tööpäeva jooksul teatama kohtule, kes otsustab lähenemiskeelu lubatavaks tunnistamise. Selline regulatsioon on sarnane läbiotsimise lubatavaks tunnistamise menetlusega. Olulise erisusena on võimalik prokuratuuril edasilükkamatul juhul kehtestada ajutine lähenemiskeeld ka ilma kannatanu nõusolekuta. Eelkõige võib selline vajadus tekkida lähisuhtevägivalla juhtumite korral, kus vägivalla ohvrite kaitseks on vajalik distantssi loomine kannatanu ja vägivalda kasutanud isiku vahel, kuid kus kannatanu ei ole haavatavas olukorras viibides võimeline andma teadlikku ja läbimõeldud nõusolekut. Ajutise lähenemiskeelu kohaldamine ilma kannatanu nõusolekuta on mõeldud olema ajutise meetmena kiireloomuliseks reageerimiseks. Abiorganisatsioonid peavad kannatanule esimesel võimalusel tagama tema kaitse ja turvalisuse selliselt, et kannatanul tekib võimalus kaitstud olukorras võtta vastu tema elu puudutavaid otsuseid. Prokuratuuri loal kehtestatud ajutise lähenemiskeelu peab kohus kahe tööpäeva jooksul lubatavaks tunnistama ning kohtulikul kontrollil võtab kohus arvesse kannatanu nõusolekut.

Lisaks perekonnale on uue mõistena KrMS-i toodud leibkond, et tagada kaetus isikute puhul, kes elavad koos, kuid ei moodusta perekonda. Leibkond on riikliku statistika seaduse § 24 lg-s 4 defineeritud järgmiselt: „Leibkond käesoleva seaduse tähenduses on koos elavad isikud, keda seob ühine kodune majapidamine. Leibkond on ka üksinda elav isik. Hoolekande-, ravi-, puhke- ja muudes asutustes ning kinnipidamiskohtades ja ajateenistuses viibivad isikud, kes viibivad asutuses pikka aega, moodustavad asutusleibkonna.“

Olulise muudatusena on lõikest 1 välja jäetud ajutise lähenemiskeelu kohaldamise eelduseks olev tingimus, et menetletav kuritegu peab olema isikuvastane või alaealise vastu suunatud. Kohtupraktikas on näiteks olnud küsimuse all, kas ajutist lähenemiskeeldu on võimalik kohaldada ka inimese ahistavas jälitamises (KarS § 157³) kahtlustatava suhtes. Isikuvastased kuriteod on ette nähtud karistusseadustiku 9. peatükis, KarS § 157³ paikneb aga karistusseadustiku 10. peatükis (poliitiliste ja kodanikuõiguste vastased süüteod). Samas on KarS § 157³ suunatud inimese eraelu ja muude isikuõiguste kaitsele teatud korduva või järjepideva iseloomuga rünnete eest ning ajutine lähenemiskeeld (mida kohaldatakse kannatanu eraelu ja muude isikuõiguste kaitseks) oleks iseenesest sobiv kriminaalmenetluse tagamise abinõu, selleks et vältida ahistavas jälitamises kahtlustatava poolt selle kuriteo toimepanemise

jätkamist või uute samalaadsete kuritegude toimepanemist. Õiguskirjanduses⁹ on seoses KrMS §-s 310¹ sätestatud lähenemiskeelu regulatsiooniga avaldatud arvamust, et lähenemiskeelu ala tuleb tõlgendada laiendavalt, hõlmates ka teod, mis teatud raskendavate lisatunnuste puudumise korral tuleks samuti kvalifitseerida isikuvastaste kuritegudena (nt KarS §-s 200 sätestatud röövimine, KarS §-s 214 sätestatud väljapressimine jne). Vastasel juhul võib tekkida ebasoovitav olukord, kus ajutise lähenemiskeelu kui kahtlustatava põhiõigusi vähem riivava kriminaalmenetluse tagamise abinõu kohaldamine ei ole võimalik ning ainuke kohane abinõu uute kuritegude toimepanemise vältimiseks oleks vahistamine. Ka KarS § 157³ kehtestades on seadusandja lähtunud arusaamast, et selles kuriteos kahtlustatava suhtes on võimalik kohaldada ajutist lähenemiskeeldu.¹⁰ Kuna isikuvastase kuriteo mõistet tuleks selle sätte kontekstis tõlgendada laiendavalt, siis õigusselguse huvides ning praktikas mitmeti tõlgendamise vältimiseks jäetakse nimetatud tingimus seaduse tekstist välja. Ajutist lähenemiskeeldu saab lõike 1 kohaselt kohaldada vaid kannatanu eraelu või muude isikuõiguste kaitseks ning kohtul on võimalik konkreetsel juhul kaaluda, kas lähenemiskeeld on kohane meede. Seega on välistatud, et ajutise lähenemiskeelu kohaldamisala muutuks liiga laiaks. Seonduvalt on muudetud ka KrMS § 310¹.

KrMS § 141¹ lõigete 3, 3¹ ja 6 muutmine on tingitud eeluurimiskohtuniku termini asendamisest kohtu terminiga. Lõikes 3 täpsustatakse, et kohus tutvub kriminaaltoimikuga ning küsitleb menetlusosalisi lisaks ajutise lähenemiskeelu kohaldamise määrase tegemisele ka prokuratuuri poolt tehtud määrase lubatavaks tunnistamisel. Lõike 6 esimese lause muudatus on tingitud asjaolust, et eelduslikult koostatakse määrus digitaalselt, mis tähendab, et isikule ei tehta teatavaks mitte määrase koopia, vaid määrus.

KrMS §-de 141², 141³ ja 142 muutmine

Muudatused on tingitud eeluurimiskohtuniku termini asendamisest kohtu terminiga. KrMS § 141³ lg 3 muudatus on tingitud asjaolust, et eelduslikult koostatakse määrus digitaalselt, mis tähendab, et isikule ei tehta teatavaks mitte määrase koopia, vaid määrus.

KrMS täiendamine §-dega 141⁵–141⁷

Eelnõuga täiendatakse KrMS-i kahe uue kriminaalmenetluse tagamise vahendiga. Muudatuste eesmärgiks on pakkuda lahendus praktikas juriidilise isiku karistusõigusliku vastutusega seoses kerkinud probleemidele, mis seisneb juriidilise isiku jagunemise, ühinemise või likvideerimise abil karistusõigusliku vastutuse vältimises ning millele on tähelepanu juhtinud Riigikohtu kriminaalkolleegium *obiter dictum* korras otsuses asjas nr 3-1-1-133-13 (p 16), tuues välja, et praegu võimaldab seadus juriidilise isiku jagunemise, ühinemise või likvideerimise abil vältida selle isiku karistamist või siis muuta karistamine ebatõhusaks põhjusel, et süüteo toime pannud juriidilise isiku majanduslik identiteet on karistamise hetkeks üle läinud mõnele teisele juriidilisele isikule. Selliste võimaluste olemasolu on vaevalt kooskõlas seadusandja eesmärkidega juriidiliste isikute karistusõigusliku vastutuse kehtestamisel. Riigikohus tõi välja, et seadusandja võimuses on luua õiguslik mehhanism, mis takistaks jagunemise, ühinemise või likvideerimise kasutamist süüteo toime pannud juriidilise isiku karistamise vältimiseks, näiteks kriminaalmenetluse tagamise vahendi kaudu.

⁹ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Juura, 2012, § 310¹, p 3, lk 705.

¹⁰ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (385 SE) seletuskiri, lk 12.

Juriidilise isiku puhul on võimalik kehtivas seaduses ettenähtud vahenditega tagada konfiskeerimine, selle asendamine, tsiviilhagi ja varaline karistus vara arestimisega või muude tsiviilkohtumenetluse seadustiku §-s 378 ettenähtud hagi tagamise abinõudega (KrMS §-d 141⁴ ja 142). Ühe hagi tagamise abinõuna on TsMS § 378 lg 1 punktis 3 sätestatud teatud tehingute ja toimingute tegemise keelamine, mis võimaldab keelata juriidilisel isikul mh jaguneda, ühineda ja seda likvideerida kriminaalmenetluse kestel. Samas tuleb silmas pidada, et KrMS § 141⁴ alusel on võimalik TsMS § 378 lg 1 punktis 3 nimetatud abinõu kohaldada ainult nimetatud sättest tulenevatel eesmärkidel, st vaid konfiskeerimise, selle asendamise, tsiviilhagi või varalise karistuse tagamiseks. Juriidilisele isikule on kuriteo eest võimalik põhikaristusena kohaldada üksnes rahalist karistust, kuid rahalise karistuse täitmise tagamiseks vara arestida ei ole võimalik. Seega puudub kehtivas õiguses kriminaalmenetluse tagamise vahend, millega oleks võimalik tagada, et juriidiline isik ei kasutaks jagunemist, ühinemist või likvideerimist karistamise vältimiseks või karistamise ebatõhusaks muutmiseks, ning vaja on regulatsiooni täiendada.

Eristada saab kahte problemaatilist olukorda. Esiteks ei ole juriidilise isiku karistamine võimalik tema lõppemise tõttu. Kriminaalmenetluse kestel ühinedes, jagunedes või end likvideerides on võimalik saavutada juriidilise isiku lõppemine, mis toob KrMS § 199 lg 1 p 4 ja § 200 kohaselt kaasa juriidilise isiku suhtes kriminaalmenetluse lõpetamise, ning seeläbi on võimalik vältida juriidilise isiku karistamist. Kui juriidiline isik on lõppenud, ei ole tema suhtes võimalik realiseerida ühtegi karistamise eesmärki. Teiseks võib aga esineda olukord, kus juriidiline keha on küll alles, kuid selle karistamine on muutunud ebatõhusaks. Juriidilise isiku jagunemisel eraldumise teel on küll võimalik algset ühingut karistada, kuid karistamine on muutunud ebatõhusaks põhjusel, et süüteo toime pannud juriidilise isiku majanduslik identiteet on karistamise hetkeks teisele isikule üle läinud. Sama olukord võib tekkida ettevõtte ülemineku korral. Kuigi süüteo toime pannud juriidilise isiku karistamine on iseenesest võimalik, kuna juriidiline isik ei ole lõppenud, ei ole tihti sellisel juhul täidetud üld- ja eripreventiivsed karistamise eesmärgid. Veelgi enam, kui sisuliselt sama ühing tegutseb teise registrikoodi all edasi, siis annab see ühiskonnas tugeva signaali, et juriidilisel isikul on võimalik oma karistusõiguslik vastutus vanasse kehasse maha jätta ja n-ö puhtalt lehelt uuesti alustada.

Eelnõus pakutakse ühe lahendusena välja keelata juriidilisel isikul kriminaalmenetluse, st nii kohtueelselt kui ka kohtumenetluse ajal jaguneda, ühineda või end likvideerida. Kuna juriidilise isiku lõppemine toob alati kaasa tema suhtes kriminaalmenetluse lõpetamise, siis on põhjendatud sätestada kahtlustatavast ja süüdistatavast juriidilisele isikule keeld jaguneda, ühineda või end likvideerida kriminaalmenetluse ajal selleks, et juriidilise isiku suhtes oleks võimalik kriminaalmenetlust läbi viia. Juriidilise isiku õiguste tagamiseks nähakse ette põhjendatuse kontroll ning kohtu määruse peale on võimalik edasi kaevata kuni Riigikohtusse. Põhjendatud juhul on prokuratuuri määruse alusel kahtlustatavast või süüdistatavast juriidilisel isikul siiski võimalik jagunemine, ühinemine või likvideerimine lubada. Jagunemise, ühinemise ja likvideerimise keelu kohta teavitab prokuratuur Tartu Maakohtu registriosakonda pärast juriidilisele isikule kahtlustatava menetlusseisundi omistamist KrMS § 33 lg 1 kohaselt. Kuna juriidilise isiku ühinemine, jagunemine ja likvideerimine on ühinguõiguslikud protsessid, kus kolmandate osapoolte teavitamine keelust äriregistri kaudu ei täida oma eesmärki (äriregistri kannete eesmärk on tsiviilkäibe jaoks oluliste õigussuhete avalikustamine), siis ei ole põhjendatud kanda registrisse vastavat keelumärget. Registripidaja võtab vastava info teadmiseks ning kandeavalduse saamisel keeldub kande tegemisest. Selleks on täiendatud ka äriseadustiku §-ga 58¹, sätestades, et äriregistrisse ei tehta kannet, kui kriminaalmenetluse ajal

jagunemise, ühinemise ja likvideerimise keelu all olev äriühing esitab kandeavalduse äriühingu jagunemiseks, ühinemiseks või likvideerimiseks. Mittetulundusühingute seaduse täiendamine ei ole vajalik, kuna selle § 76 sätestab, et registrile kohaldatakse mh äriseadustiku § 58. Kui juriidilise isiku suhtes kriminaalmenetlus lõpetatakse või kui asjas on jõustunud kohtuotsus, teavitab prokuratuur Tartu Maakohtu registriosakonda keelu lõppemisest.

Lisaks täiendatakse kriminaalmenetluse seadustikku uue kriminaalmenetluse tagamise vahendiga, mille kohaselt on juriidilise isiku suhtes kriminaalmenetluse läbiviimise tagamiseks võimalik keelata kahtlustataval või süüdistataval juriidilisel isikul teatud tehingute tegemine. Kuna tegemist on ettevõtlusvabaduse piiramisega, siis on vaja iga kord konkreetse keelu panemise vajadust põhjendada. Nimetatud kriminaalmenetluse tagamise vahendi kohaldamine on põhjendatud eelkõige siis, kui on alust arvata, et kahtlustatav või süüdistatav juriidiline isik püüab tehingu tegemise kaudu karistamist vältida või karistamist muuta ebatõhusaks (nt ettevõtte ülemineku korral). Kriminaalmenetluse läbiviimise tagamise vajadus võib esineda näiteks juhul, kui juriidilise isiku juhtorgani liige või omanik on varem vältinud juriidilise isiku suhtes kriminaalmenetluse läbiviimist või juriidilise isiku tõhusat karistusõiguslikku vastutusele võtmist, näiteks viies juriidilisest isikust vara välja. Lõikes 2 sätestatakse, et kõnealust tehingute tegemise keeldu rikkuv tehing on tühine. Teatud tehingute tegemise keelamine on võimalik prokuratuuri taotlusel kohtumääruse alusel ning vastav keeld kantakse äri- või mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrisse. Vajalik on eraldi kandeliigi arendamine. Kuna tehingu tegemise keeld puudutab ka kolmandaid isikuid, on põhjendatud keelu kohta märke kandmine vastavasse registrisse. Edasilükkamatutel juhtudel võib prokuratuur vastava taotluse teha kohtu loata, kuid sellisel juhul tuleb kohut tehingu tegemise keelamisest 24 tunni jooksul teavitada ning kohus otsustab loa andmise või sellest keeldumise viivitamata. Seaduses on ette nähtud ka perioodiline kohtulik kontroll kõnealuse kriminaalmenetlust tagava vahendi üle.

Lõikes 1 nimetatud tehingu tegemise keelu määruse peale on võimalik esitada määruskaebus KrMS 15. peatükis sätestatud korras.

Eelnõuga nähakse ette juriidilise isiku jagunemise, ühinemise ja likvideerimise ja tehingu tegemise keelu põhjendatuse kontroll. Põhjendatuse kontrolli taotlus lahendatakse kohtu määrusega, mille peale on võimalik esitada määruskaebus käesoleva seadustiku 15. peatükis sätestatud korras. Eelnõuga täiendatakse ka KrMS § 390 selliselt, et ringkonnakohtus tehtud juriidilise isiku jagunemise, ühinemise ja likvideerimise keelu põhjendatuse kontrolli määruse (aga mitte tehingu tegemise keelu põhjendatuse kontrolli) peale on võimalik ka Riigikohtusse edasi kaevata.

KrMS § 142 lõike 5 muutmine

Eelnõus muudetakse vara arestimise määruse tutvustamise korda selliselt, et loobutakse tutvustamisest allkirja vastu ning sätestatakse paindlikumalt, et tutvustamine talletatakse taasesitamist võimaldaval viisil. Vt ka käesolevas seletuskirjas toodud KrMS § 35¹ muutmise selgitusi.

KrMS täiendamine §-ga 142¹

Eelnõuga kehtestatakse KrMS §-s 141⁴ alusel kohaldatud konfiskeerimise, selle asendamise, tsiviilhagi, avalik-õigusliku nõudeavalduse ja varalise karistuse tagamise abinõu põhjendatuse

kontroll. Tagamise abinõudena on KrMS § 141⁴ lõikes 1 nimetatud vara arestimist ning tsiviilkohtumenetluse seadustiku §-s 378 sätestatud hagi tagamise abinõusid. Eelnõu koostamisel leiti, et kuna kehtiva regulatsiooni kohaselt on KrMS-s ette nähtud kautsjoni põhjendatuse kontroll, siis tuleks vastavat kontrolli isiku põhiõiguste paremaks tagamiseks teha ka samaväärselt isikut koormavate muude rahaliste või varaliste kriminaalmenetluse tagamise vahendite puhul. Põhjendatuse kontrolliks on võimalik esitada kohtule taotlus tagamise abinõu kohaldamisest nelja kuu jooksul. Taotluse esitamise õigus on lisaks kahtlustatavale, süüdistatavale ja tema kaitsjale ka tsiviilkostja ning kolmandal isikul, kuna tagamisabinõusid võidakse kohaldada ka nende suhtes. Kohus vaatab taotluse läbi selle saamiseks alates viie päeva jooksul. Kohus võib taotluse läbivaatamiseks korraldada istungi, kuid võib taotluse lahendada ka kirjalikus menetluses (nimelt toimuvad KrMS §-s 141⁴ nimetatud tagamise abinõude kohaldamise menetlused kirjalikus menetluses). Kohtusse kutsutakse prokurör ja põhjendatuse kontrolli taotluse esitaja, kelleks võib olla kaitsja või ka nt tsiviilkostja või kolmas isik. Vara arestimise ja muu hagi tagamise abinõu põhjendatuse kontrolli taotlust lahendava määruse võib edasi kaevata ringkonnakohtusse.

KrMS § 143¹ muutmine

Eelnõuga täiendatakse KrMS §-s 143¹ ettenähtud vahistamise lisapiirangute meedet kehtetuks tunnistatavate VangS-i sätete asemel, mis praegu ilma diskretsioonita keelavad vahistatu suhtlemise teise kambris paigutatud vahistatuga, tema lühi- või pikaajalise kokkusaamise, samuti need, mis nõuavad tema ööpäev läbi lukustatud kambris hoidmist. Eelnõu kohaselt oleksid edaspidi sellised meetmed kohaldatavad menetleja diskretsiooniotsuse alusel KrMS-i vahistatu lisapiirangute meetme alusel, mitte aga alati obligatoorsena nagu seni.

Vahistamise põhiseaduslikuks aluseks on põhiseaduse § 20 lg 2 p 3, mille kohaselt vabaduse võib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras kuriteo ärahoidmiseks, sellises õigusrikkumises põhjendatult kahtlustatava toimetamiseks pädeva riigiorгани ette või tema pakkuminekku vältimiseks. Põhiseadus toob seega esile kaks eristuvat vahistamise eesmärki – kuritegude (sh nii uute ja korduvate kuritegude kui ka spetsiifilisemalt õigusemõistmist takistavate kuritegude, nagu õigusemõistmise mõjutamine, tõendi kõrvaldamine, menetlusosalise ilmumise takistamine) ärahoidmine ning õigusemõistmisest kõrvalehoidmise vältimine. Samad eesmärgid on nimetatud ka kehtivas KrMS § 130 lõikes: kahtlustatava või süüdistatava võib vahistada [...], kui ta võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda või jätkuvalt toime panna kuritegusid ning vahistamine on vältimatult vajalik. Arvestades, et vahistamine on juba iseenesest tõsine vabadusõiguse riive, tuleb vahistamisega kaasnevaid riiveid nagu suhtlemis- või liikumispiirangud, kohaldada proportsionaalselt taotletava eesmärgiga, neid ei tuleks pidada vahistamisega paratamatult kaasnevateks. Näiteks juhul, kui isik on vahistatud ainsa põhjendusega, et see on vajalik kriminaalmenetlusest kõrvalehoidmise takistamiseks, siis ei ole automaatselt hädavajalikud suhtlemispiirangud vangide või külastajatega.

Kuigi Riigikohus on varasemates otsustes 3-4-1-2-16 ja 3-3-1-13-17 kinnitanud kehtiva VangS-i regulatsiooni põhiseaduspärasust, ei saa tähelepanuta jätta EIK otsuseid Varnas vs. Leedu (2013) ja Costel Gaciu vs. Rumeenia (2015), kus EIK leidis, et pikaajalise kohtumise võimaldamisest keeldumine normi alusel, mis ei võimalda kaalutlusõigust, on inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooniga vastuolus. EIK lahendite järgi peab riik konkreetsel juhul põhjendama, miks selline lisapiirang on vajalik. Ka Euroopa Nõukogu piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee (CPT) on olnud

seisukohal, et vanglavälise suhtlemise piirangud peavad olema põhjendatud kriminaalmenetluse huvide või julgeoleku kaalutlustega, olema ajaliselt piiratud ja proportsionaalsed ning erandiks, mitte reegliks. Ka õiguskantsleri hinnangul näeb kehtiv kord ette jäiga pikaajaliste kokkusaamiste keelu kõigile vahistatutele, mis ei arvesta vahi alla võtmise põhjusi, kriminaalasja asjaolusid ega kulgu ning neist lähtuvat tegelikku tarvidust piirata vahistatu suhtlust perekonna ja lähedastega. Automaatne eranditeta piirang ei arvesta isiku vahi all viibimise pikkust ja sellega kaasnevat perekonnaelu põhiõiguse ajas kasvavat riivet (õiguskantsleri aastaülevaade 2015/2016). Pikaajaliste kokkusaamiste kohta konstateeritu on põhimõtteliselt laiendatav ka muudele automaatsetele eranditeta lisapiirangutele. 11.06.2019. a otsusega asjas nr 5-18-8 tunnistas Riigikohtu üldkogu VangS § 94 lg 5 põhiseadusega vastuolevaks. Riigikohus leidis, et VangS § 94 lg 5, mis ei võimalda hinnata vahistatu pikaajalise kokkusaamise keeldu lahus tema suhtes kohaldatud tõkendi kontrollist, on põhiseadusega vastuolus, kuna piirab ebaproportsionaalselt mõnede vahistatute õigust PS §-st 26 tulenevale perekonnaelu puutumatusle. Põhiõiguste tasakaalu tagamiseks otsustatud eelnõus muuta seni autonoomsed piirangud kaalutlusõigusest sõltuvateks. Eelnõuga muudetakse vastavalt ka vangistusseadust ning lisatakse VangS §-i 94 lõige 6, millega sätestakse seaduses üheselt, et vahistatutel on õigus pikaajaliseks kokkusaamiseks. Pikaajalise kokkusaamise üle otsustamisel arvestatakse VangS § 25 lõike 1¹ punktides 2–4 sätestatud keeldumise alustega ning sellega, kas vahistatu suhtes on kohaldatud KrMS §-s 143¹ sätestatud lisapiiranguid.

Lõike 3 muudatus on tingitud asjaolust, et eelduslikult koostatakse määrus digitaalselt, mis tähendab, et isikule ei tehta teatavaks mitte määruse koopiat, vaid määrus.

KrMS § 145 muutmise

Eelnõuga kaotatakse ära määruse ja protokollide struktuurinõuded ning loobutakse sätestamast, millised andmed peavad olema sissejuhatuses, millised põhiosas ning millised lõpposas. KrMS § 160¹ kohaselt peetakse toimikut digitaalselt, mis tähendab, et menetlejal on kohustus määrus koostada digitaalselt, välja arvatud §-s 160¹ sätestatud juhtudel. Puudub vajadus määruse üldsättes eraldiseisvalt välja tuua, et määrus koostatakse digitaalselt. E-toimiku süsteemis tehtud määruse kinnitab menetleja, muul juhul (nt erandkorras paberil või e-toimiku süsteemi väliselt koostatud määruse puhul) võib määruse kinnitamine tähendada ka määruse allkirjastamist.

Eelnõuga täiendatakse KrMS § 145 lõiget 1 punktiga 1³, mis seondub ekspertiisimääruse vorminõuete muutmisega, vt KrMS § 106 muutmise selgitust.

KrMS § 146 muutmise ja §-de 148–151 kehtetuks tunnistamine

Eelnõuga tehtud muudatuste üheks eesmärgiks on piirata käekirjaliste menetlusedokumentide koostamist üksnes selliste juhtumitega, kus jääks menetlusedokument muidu koostamata. Praeguseks on tekstitöötluks sobiv infotehnoloogia universaalselt kättesaadav ning ka piisavalt kompaktne. Silmas pidades seda, millist menetlusressursi raiskamist kujutab endast käsitsi kirjutatud menetlusedokumendi dešifreerimine ja milliseid probleeme tekitab käekirjas menetlusedokument digitaalse kriminaaltoimikuga seoses, ei ole käekirjas protokollide koostamise sedavõrd laiale võimalusele õigustust. Kui senine regulatsioon andis menetlejale vaba voli otsustada, kas koostada menetlustoimingu protokoll arvutikirjas või käsitsi, siis uue § 160¹ kohaselt peetakse toimikut digitaalselt, mis tähendab, et menetlusedokumendid

koostatakse e-toimiku süsteemi. Sellest üldreeglist kõrvalekaldumine on lubatud vaid seaduses sätestatud erandlikel juhtudel. Näiteks kui protokollis vormistamine digitaalselt ei ole võimalik kohas, kus toiming tehakse, või isiku tõttu, kes menetlustoimingus osaleb, võib protokollis koostada arvutikirjas või selgelt loetava käekirjaga. Seejärel on menetleja siiski kohustatud menetluskohandamise e-toimikusse sisestama (mitte skaneerima). Need põhimõtted tulenevad toimiku ja kriminaalmenetluse teabevahetuse üldsätetest ega ole vajalik täiendavalt protokollis üldsätte juures sätestada.

Protokollis puhul on sarnaselt määrusega loobutud seaduse tasandil dokumendi vormistamise struktuuri ettekirjutamisest ning lõikes 1 antakse loetelu, milliseid andmeid protokollis peab sisaldama. Õiguste ja kohustuste selgitamine, kriminaalvastutuse eest hoiatamine ja protokollis tutvustamine on tõstetud ühte lõikesse ning sätestatakse, et see tuleb talletada taasesitamist võimaldaval viisil. Kriminaalvastutuse eest hoiatamine ei ole enam seotud sissejuhatuse märke tegemisega, vaid sätestatakse, et seda tuleb teha enne uurimis- või menetlustoimingu algust.

KrMS §-d 147–151 tunnistatakse kehtetuks ning nendest tulenev tõstetakse protokollis üldsättesse. Tõendusteabe võib jätkuvalt talletada fotol, salvestises, joonises või muul näitlikustaval viisil, mis esitatakse kas protokollis või vajaduse korral protokollis lisana. Kehtiva seaduse kohaselt tuli selline teabetalletus esitada alati protokollis lisana. Kui paberil koostatud protokollis osaks ei ole võimalik näiteks helisalvestist panna, siis e-toimiku süsteemis on see võimalik. Heli- ja videosalvestise puhul kasutatakse üldisemat terminit „salvestis“, mis praktikas tähendab enamasti küll kas heli- või videosalvestist, kuid seadus on muudetud paindlikumaks, mis võimaldab paremini reageerida uutele võimalikele salvestusviisidele. Eraldiseisvalt ei räägita enam filmist, kuna selle praktiline tähendus on marginaalne, kuid vajaduse korral mahub ka film salvestise mõiste alla.

Eelnõuga sätestatakse, et uurimis- või menetlustoimingu või selle tervikliku osa võib salvestada ning sellest tuleb enne salvestamise algust menetlusosalist teavitada. Oluline on rõhutada, et salvestise hilisem parandamine ei ole lubatud.

Eelnõuga sätestatakse, et salvestis on protokollis osaks ning võib asendada toimingu käigu ja tulemuste kirjeldamist. Muudatuse eesmärgiks on saavutada kohtueelse menetlusressursi parem kasutus seeläbi, et teatud juhtudel võib menetleja loobuda täiemahuliste menetlustoimingu protokollide koostamisest. Teatud menetlustoimingute puhul, kus toimingu tulemusena saadakse visuaalselt tajutavat tõendusteavet, ei pruugi protokollimine olla menetlustoimingu käigu ja tulemuste edasiandmiseks sobiv viis, kuna rikkast audiovisuaalsest informatsioonist jääb selle teabe verbaliseerimise tulemusel järele vaid murdosa ning seegi on paratamatult moonutatud, sest sõnades on pilti adekvaatselt ja ühemõtteliselt edasi anda väga keeruline. Seetõttu võib selliste menetlustoimingute talletamiseks kvalitatiivselt oluliselt parem lahendus olla audiovisuaalne salvestamine, mida ka praktikas kasutatakse. Seaduse senine redaktsioon nõudis ka videosalvestatud menetlustoimingute täiemahulist protokollimist, mis tähendas ühelt poolt seda, et menetleja väärtuslikku aega tuli kulutada videosalvestiste ümberjutustuste koostamiseks, aga ka seda, et sama menetlustoimingu kohta oli kaks potentsiaalselt erisululist andmekandjat. Juhul kui näiteks ülekuulamise puhul on protokollis stenogramm ning samuti videosalvestis, siis õiguslik tähendus on mõlemal ning vastuolude korral otsustab kohus. Samas ei ole hea lahendus näha ette videosalvestatud menetlustoimingute käigu ja tulemuste protokollimisest täielikku loobumist: toimingu käigu ja tulemuste kirjeldamine võimaldab siiski kohtunikul, eriti nt vahistamise või jälitusloa üle otsustamisel ja muudes kiireloomulistes menetlustes, saada kohtueelses menetluses kogutud tõendusteabest ülevaate, ilma et kõiki

menetlustoiminguid oleks vaja video vahendusel „kaasa teha“. Siinkohal tuleb silmas pidada, et kuigi toimingu videosalvestamisest ning käigu ja tulemuste eraldiseisvalt kirjeldamisest loobumine aitab menetlejal aega kokku hoida, võib see teatud juhtudel siiski tähendada olulist ressursikulu suurenemist järgmistes menetlusetappides (prokuröri, kaitsja, kohtu). Seetõttu tuleb menetlejal praktikas leida mõistlik tasakaal.

Samuti on digitaalse menetluse kontekstis muudetud anonüümse tunnistaja kohta käivat ning viidud KrMS § 146 selles osas vastavusse KrMS § 67 lg 4 muudatustega. Anonüümse tunnistaja andmeid hoitakse kriminaaltoimikust eraldi ning nimetatud andmetega võib tutvuda üksnes menetleja (st loobutakse praegusest korrast, mille kohaselt andmed suletakse ümbrikusse, mis pitseeritakse). Protokolli üldsättes sätestatakse, et tema isikuandmeid protokolli ei märgita ning tutvustamist ei talletata taasesitamist võimaldaval viisil (st loobutakse protokolli koopia tegemisest, mis pannakse eraldi ümbrikusse). Selleks on lõikes 10 nähtud ette, et vajaduse korral märgitakse protokollis toimingu tulemustest ning toimingu käigust osa, milles tõendamiseks oluline teave ei ole salvestiselt tajutav või mille protokollimist peab menetleja otstarbekaks.

KrMS § 152 muutmine

Eelnõuga täiendatakse protokolli tutvustamise korda. Juhul kui uurimis- või menetlustoiming või selle osa on salvestatud, siis võimaldatakse uurimis- või menetlustoimingu osalejal salvestisega osaleja taotlusel tutvuda. Prokuratuur võib motiveeritud määrusega salvestise tutvustamisest keelduda, kui see kahjustab teiste isikute õigusi või kriminaalmenetlust. Menetlustoimingute videosalvestamisel tuleb eriti hoolikalt silmas pidada potentsiaalset isiku õiguste riivet (nt isiku kodu läbiotsimisel).

Eelnõuga nähakse ette, et menetleja kinnitab protokolli (allkirjastamise nõudest on seaduse tasandil loobutud). Protokolli tutvustamine menetlustoimingu osalenud isikule talletatakse taasesitamist võimaldaval viisil. Muudatuse eesmärgiks on välistada olukord, kus nt digitaalselt koostatud läbiotsimisprotokoll tuleb toimingu lõpus välja printida, selleks et menetlusosaline, kellel ei ole digitaalselt allkirjastamise võimalust, saaks selle käsikirjaliselt allkirjastada, misjärel tuleks dokument skaneerida ning e-toimiku süsteemi lisada.

KrMS § 153 lõike 1 punkti 4 muutmine

Eelnõuga loobutakse KrMS-s läbivalt menetlusosalise kohta käivate andmete üksikasjalikust kirjeldusest, kuna detailset andmete nimekirja ei ole vaja seaduses välja tuua, ning asendatakse see üldsõnalise terminiga „isiku- ja kontaktandmed“. Kindlasti peab menetleja ka edaspidi fikseerima isiku isikukoodi või sünniaja, kodakondsuse ja kontaktandmed. Samas ei ole igakordselt põhjendatud talletada näiteks isiku haridust.

KrMS § 153 lõike 2 kehtetuks tunnistamine ja lõike 3 lisamine

Seaduse tekstist on välja jäetud regulatsioon selle kohta, et uurimisasutuse ametnik kirjutab kohtueelse menetluse kokkuvõttele alla ja kuupäevastab selle. Infosüsteemis kohtueelse menetluse kokkuvõtte koostamisel peab ametnik selle kinnitama ning eraldiseisvalt kuupäevastamiseks puudub vajadus. Lõikesse 2 on tõstetud kehtiva KrMS §-s 222 sätestatud põhimõte, et kui kriminaalasjas on mitu kahtlustatavat, koostatakse ühine kohtueelse menetluse kokkuvõte, milles esitatakse iga kahtlustatava isikuandmed eraldi.

KrMS § 154 muutmine

Eelnõuga loobutakse süüdistusakti struktuurinõuetest ning lõikes 1 nimetatakse andmed, mida süüdistusaktis esitatakse. Seaduse tasandil ei eristada enam, millised andmed tuleb lisada süüdistusakti sissejuhatusse, põhiosasse ning lõpposasse. Lõike 4 kohaselt kinnitab prokurör süüdistusakti. Eelnõus on läbivalt kohtueelses menetluses menetlusedokumentide allkirjastamise nõudest loobutud ning selle asemel on sätestatud, et menetleja kinnitab menetlusedokumendi. Selline lähenemine vastab digitaalse kriminaalmenetluse kontseptsioonile, kuna eelduslikult koostab prokurör süüdistusakti infosüsteemis. Samuti tehakse muudatus, mis seondub narkomaanide sõltuvusravi välja jätmisega KarS §-st 69². Kavandatava KrMS § 154 lg 1 p 13 kohaselt tuleb süüdistusaktis märkida andmed süüdistatavale ravi kohaldamise eelduseks olevate asjaolude kohta. Sellised andmed võivad hõlmata nii KarS § 69² alusel kohaldatavat seksuaalkurjategijate kompleksravi kui ka KarS § 75 lg 2 p 5 alusel määratavat ravi.

KrMS § 155 muutmise ja § 156 kehtetuks tunnistamine

Eelnõuga muudetakse kohtuistungite salvestamine üldreegliks, mis seni oli nii üksnes üldmenetluses toimuvatel kohtuistungitel. Istungi võib jätta salvestamata järgmistel juhtudel. Esiteks on erandjuhul võimalik istung jätta salvestamata siis, kui enne istungit või istungi käigus ilmneb, et salvestamine on tehniliselt võimatu ning kohus on veendunud, et istungi läbiviimine ilma salvestamata on otstarbekas ning ei kahjusta kohtumenetluse poolte huvisid. Teiseks nähakse lõikes 1 ette võimalus jätta istung salvestamata juhul, kui enne istungi toimumist on selge, et esineb alus kas eelistungi edasilükkamiseks KrMS § 260 lg-te 1–2 alusel või kohtuliku arutamise edasilükkamiseks KrMS § 273 lg 1 alusel. Juhul kui nt süüdistatav ei ole istungile ilmunud ning asja arutamine ei ole süüdistatava osavõtuta võimalik, on kohtul võimalik jätta istungi edasilükkamine salvestamata.

Salvestiste tulemuslikuma kasutamise huvides on lõikes 2 selgelt sätestatud, et protokoll koostatakse viisil, mis võimaldab kohtuistungi helisalvestist kuulata. Selleks seotakse lõikes 3 nimetatud andmed markeeringutega, mis viitab salvestise vastavale osale, mille abil on ühe nupuvajutusega võimalik kuulata istungi salvestisest just täpselt soovitud kohta. Senised KrMS §-d 155 ja 156 ühendatakse, sest kohtuistungi salvestamine ja protokoll koostamine on edaspidi olemuslikult seotud tegevused, mitte eraldiseisvad ülesanded – salvestis on protokoll osaks.

Uue põhimõttena sätestatakse KrMS § 155 lõikes 4, et juhul kui lihtmenetluses või kohtulahendi täitmise küsimuse lahendamiseks toimuv kohtuistung heli- või videosalvestatakse, ei ole vaja koostada eraldiseisvalt kohtuistungi protokoll. Muudatuse põhjuseks on asjaolu, et lihtmenetluste ning täitmiskohtuniku asjade istungid on üldreeglina väga lühikesed ning nende peale esitatakse kaebusi väga harva. Seetõttu on kohtuistungi protokoll koostamine sellise istungi kohta kohtuniku ja kohtusekretäri aja ebamõistlik kasutamine, kui salvestis istungist on olemas. Kohtule jäetakse selles küsimuses valikuvabadus. Nende kohtuasjade otsustest kaevatakse edasi üksnes väga väike osa, mistõttu juhul, kui kõrgemates kohtuastmetes peetakse kirjalikku protokoll töödokumendina siiski vajalikuks (lähtuda võib ka vaid salvestisest), siis on võimalik see ringkonnakohtus või Riigikohtus salvestise alusel koostada, mis kokkuvõttes on kohtusüsteemi ressursside kasutamise seisukohalt siiski oluliselt mõistlikum kui kõikide istungite kohta maakohus protokoll koostamine.

Eelnõuga muudetava KrMS § 123 lg 2 kohaselt on kohtuistungi protokoll dokumentaalseks tõendiks ning lõike 1 kohaselt on dokumentaalseks tõendiks ka heli- või videosalvestis. Lõikes 6 tuuakse välja, et kohtuistungi heli- või videosalvestis on kohtuistungi protokoll osaks.

Muudatused peegeldavad digitaalsele kriminaalmenetlusele omast üleminekut dokumendikeskselt menetluselt andmekeskssele menetlusele. Istungi protokoll ei ole enam eraldiseisvaks dokumendiks tavatähenduses, st tegemist ei ole .doc- või .pdf-failiga, vaid istungi protokoll koostatakse kohtute infosüsteemis vastavatele infoväljadele andmeid sisestades ning istungi salvestis on üks osa sellest. Kui protokoll stenogramm on vastuolus salvestisega, siis otsustab kohus, kumb on usaldusväärsem. Eelduslikult on põhjendatud tugineda salvestisele, kuna see peaks olema objektiivsem, kuid ei ole välistatud, et näiteks salvestise helikvaliteet on sedavõrd halb, et saabki ainult stenogrammi kasutada. Seetõttu ei ole põhjendatud seaduse tasandil sätestada, et õiguslik tähendus on ainult salvestisel.

KrMS § 156¹ muutmine

Eelnõuga muudetakse lähtuvalt KrMS §-s 155 tehtavatest muudatustest ka § 156¹, mis sätestab kohtuistungi protokolliga tutvumise korra. Üldreeglina sätestatakse, et protokoll koos selle osaks oleva salvestisega (nii heli- kui videosalvestis) tehakse kohtumenetluse pooltele kättesaadavaks e-toimiku süsteemi kaudu või poole taotlusel ka muul viisil elektrooniliselt. Samuti on isikutel võimalik taotleda protokolliga, sh salvestisega tutvumist kohtus ning kinnipidamisasutuses viibivatel isikutel on võimalus seda teha kinnipidamisasutuses. Kinnise kohtuistungi protokoll ja salvestisega tutvumise regulatsioon ei muutu.

KrMS § 158 lõigete 1 ja 2 muudatus

Muudatuse eesmärgiks on muuta regulatsioon paindlikumaks ning seaduse tasandil ei ole vajalik ette näha, mil viisil menetlusosaline protokolliga tutvumist kinnitab. Kuna KrMS § 156¹ kohaselt tehakse protokoll menetlusosalisele kättesaadavaks e-toimiku süsteemi kaudu või isiku taotlusel muul viisil elektrooniliselt, piisab enamasti e-toimiku süsteemis antud kinnitusest. Sätte kohaselt ei ole välistatud ka kinnitamise kohta allkirja andmine. Samuti loobutakse lõikes 2 nõudest, et parandustaotlusega nõustumise korral kinnitavad paranduste õigsust kohtunik või eesistuja ja kohtuistungi sekretär oma allkirjaga ning sätestatakse paindlikumalt, et kohtunik või eesistuja ja kohtuistungi sekretär kinnitavad paranduste õigsust. Paranduste õigsuse kinnitamisel ei ole välistatud ka allkirja andmine, kuid muudatustega antud paindlikus võimaldab infosüsteemis, kus protokoll koostatakse ja parandusi sisse viiakse, paranduste õigsuse kinnitada ühe nupule vajutusega.

KrMS § 160¹ muutmine

Eelnõuga asendatakse paragrahv „Kriminaaltoimik“ uues sõnastuses paragrahviga „Kriminaaltoimik ja kohtutoimik“.

Lõikes 1 on sätestatud, et kriminaaltoimik on kohtueelses menetluses kogutud teabe kogum ning lõikes 2 on sätestatud, et kohtutoimik on kohtumenetluses kogutud teabe kogum. Kuna digitaalne toimik koosneb teabetalletustest laiemas mõttes, siis on võrreldes kehtiva KrMS-ga toimiku defineerimisel loobutud sõna „dokument“ kasutamisest, mis on asendatud sõnaga „teave“. Nimetatud muudatus peegeldab põhimõttelist paradigma muudatust, mis kaasneb digitaalsele kriminaalmenetlusele ülemineku – paberi- ja dokumendikeskselt menetluselt minnakse üle andmekeskssele menetlusele. Kui pabermenetluse keskseks mõisteks oli (kirjalik) dokument, siis digitaalses menetluses on põhjendatud rääkida laiemalt teabest ja teabetalletusest. Eelnev ei tähenda, et KrMS-s loobutakse dokumendi mõiste kasutamisest. Eelnõuga muudetakse KrMS § 123, mille kohaselt on dokumentaalse tõendi mõistega hõlmatud

kõikvõimalikud teabetalletused, sh menetlusedokumentid, aga ka heli- ja videosalvestised jne. Näiteks prokuratuuri menetlusinfosüsteemis koostatud menetlustoimingu protokollil puhul on jätkuvalt tegemist menetlusedokumentiga, kuigi tegemist ei ole enam paberil dokumendi ega .doc- või .pdf-failiga, vaid protokoll on koostatud infosüsteemis ettenähtud kohas andmeid sisse kandes.

Lõikes 3 on esimene kahest kõige põhimõttelisemast muudatusest täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele üleminekul: nimelt see, et kriminaaltoimikut ja kohtutoimikut peetakse digitaalselt e-toimiku süsteemis. Praegu sätestab sama paragrahv, et üksnes kohtutoimikut võidakse pidada digitaalselt ning kriminaaltoimiku puhul pole isegi sellist võimalust veel ette nähtud. Nimetatud muudatusega sätestatakse mõlema toimikuliigi puhul, et mitte üksnes ei või, vaid ka peab mõlemat pidama digitaalselt. Sellega on loobutud kulukast toimikupidamise hübriidsüsteemist, kus nn „päris toimik on paberil, kuid siiski arvukates osades ka digitaalne. Kriminaal- või kohtutoimiku pidamine on ka sellesse kuuluva teabetalletuse, nt menetlusedokumendi loomine ja kinnitamine, mis peab edaspidi hakkama toimuma digitaalselt e-toimiku süsteemis. See tähendab, et menetleja peab ka toimikusse kuuluva menetlusedokumendi looma täies mahus digitaalselt. Selle sätte puhul on tegemist üldnormiga, kust menetlejale tuleneb kohustus koostada menetlusedokumentid digitaalsel kujul ning sellist nõuet ei ole vaja menetlusedokumentide üldsätete (KrMS § 145, 146) juures eraldiseisvalt kehtestada.

Selleks et võimaldada üleminek digitaalsele kriminaalmenetlusele, on mh vaja KrMS-s läbivalt loobuda allkirjastamise nõudest ning vastavad muudatused on eelnõuga KrMS-s läbivalt tehtud. Seejuures on oluline eristada menetleja poolt dokumentide allkirjastamist ning menetlusosalise poolt allkirja andmise kohustust. Menetlusedokumentide menetlejapoolsest allkirjastamise nõudest on eelnõu kohaselt loobutud ning selle asemel on KrMS-s läbivalt sätestatud, et menetleja kinnitab menetlusedokumendi. Selline lähenemine sobitub paremini digitaalse kriminaalmenetluse kontseptsiooniga, kuna eelduslikult koostab menetleja menetlusedokumendi (sh ülekuulamise protokollil) infosüsteemis, millele ligipääsu saamiseks on ta pidanud end turvalisel viisil autentima. See puudutab kõiki menetlusedokumente, mille kinnitab menetleja (määrused, protokollid, kohtueelse menetluse kokkuvõte, süüdistusakt, kohtuistungil protokoll, kohtumäärus, kohtuotsus jne). Digitaalse kriminaalmenetluse kontekstis on problemaatilisem menetlusosalise poolt allkirja andmise nõue, mis puudutab kõiki ülekuulamise liike, samuti muid menetlustoiminguid, näiteks läbiotsimist, vaatlust, tõkendi kohaldamist jne, kus reeglina peab dokumendi kinnitama ka menetlejaks mitteolev isik. Menetlusosalise poolt allkirja andmise kohustus täidab eri funktsioone (menetlusosalisele tema õiguste selgitamise, vastutuse eest hoiatamise, menetlusedokumendi tutvustamise jne funktsioonid). Allkirjastamise nõue digitaalse menetluse kontekstis võib aga osutada liialt jäigaks ning digitaalse kriminaalmenetluse eesmärgi takistavaks, juhul kui näiteks menetlusosalisel ei ole digitaalse allkirja andmine võimalik. Sellisel juhul peaks menetleja võtma allkirja paberdokumendile ning selle skaneerima, mis oleks aga ebamõistlik lahendus. Seetõttu on põhjendatud sätestada, et menetlejale on jäetud seaduse tasandil paindlikuks, kuidas dokumendiga tutvumine vms konkreetsel juhul talletada. Teatud juhtudel võibki ainuke võimalus olla menetlusosalise allkirja võtmine. Kui aga näiteks ülekuulamine, mh õiguste selgitamine, salvestatakse, on õiguste tutvustamine sellega taasesitamist võimaldaval viisil salvestatud ning puudub vajadus seda täiendavalt fikseerida.

Lõikes 4 nähakse ette, et paberkandjal algdokument skaneeritakse ja salvestatakse e-toimiku süsteemis. Esiteks jääb paratamatult mingi hulk dokumente jätkuvalt paberkandjale. Näiteks

veel pikka aega on sellisteks peaaegu kõik välismaalt saabuvad kriminaaltoimikusse lisatavad dokumendid. Erasisikule ei ole digitaalses teabevahetuses osalemine kohustuslik juhul, kui see on tema jaoks raskendatud (§ 160² lg 4), mistõttu tuleb jätkuvalt tagada, et e-toimiku süsteemi lisataks ka paberdokument, mis toimikusse kuulub, sealhulgas kas või käekirjas dokument. Samas kui menetleja koostab erandlikel asjaoludel – olgu selleks kas küberrünnak või töö põllul – lõike 6 alusel menetluskumendi paberkandjal, on erandliku asjaolu möödumisel kohustus lisada dokument digitaalsel kujul siiski ka e-toimiku süsteemi. Muudatused näevad ette selge õigusliku aluse, mis kohustab kõiki paberil algdokumente samuti e-toimiku süsteemi salvestama, sest muidu ei ole täidetud digitaalse toimiku pidamise üks põhieeldusi – et digitoimik oleks terviklik ja selle kõrval ei eksisteeriks paralleelset pabertoimikut, mida tuleks käidelda, edastada, tutvustada jne. Oluline on lõikes sätestatu, et eelkirjeldatud juhul asendab e-toimikusse salvestatud dokument paberdokumendi ning õiguslik tähendus on e-toimikusse lisatud dokumendil. Samaselt kehtiva seadusega näeb lõige ette, et dokument tuleb salvestada asjakohase menetluse juures, et see oleks leitav ja õiges kohas.

Lõikes 5 nähakse ette regulatsioon, mis kohustab paberil algdokumendi säilitama. Näiteks võib tõend või asitõend olla sageli paberil algdokumendi vormis – näiteks leping, testament, isiku käekirjalised märkmed, välismaalt saabunud tõendid ja muud menetluskumendid. Et kriminaalmenetluses otsustatakse muu hulgas ka toimikus sisalduva teabe alusel isiku kuriteos süüdi tunnistamise, tema vabaduse või vara äravõtmise, tõkendite üle ja muid väga kaalukaid küsimusi, peab olema tagatud ka selliste otsuste aluseks olevate originaaldokumentide säilitamine, juhul kui tekib vajadus veenduda e-toimikusse skaneeritud kumendi autentsuses. Digitaalse algdokumendi puhul on originaaliks juba e-toimikusse salvestatud dokument. Teiseks on nimetatud lõikes sätestatud, et mittedigitaalsel algdokumendi säilitatakse menetleja juures, kes selle e-toimiku süsteemi salvestas. Nimetatu on teadlik valik, vältimaks seda, et tekiks vajadus paralleelselt digitaalse toimikuga hakata menetlejate vahel füüsiliselt liigutama ka pabertoimikut. Seega näiteks e-toimikusse uurija lisatud originaali hoitakse vastavas uurimisasutuses, prokuröri või kohtu lisatud kumendi aga vastavalt kas prokuratuuris või kohtus. Samuti on lõikes ette nähtud, et menetleja juures hoitava paberil algdokumendiga tutvumise õigus on samadel alustel ja korras isikul, kellel on õigus tutvuda sama kumendi koopiaga e-toimikus. See tähendab, et konkreetse menetlustoimingu kohta käiva kumendiga tutvumise õigust omav isik saab tutvuda üksnes selle originaaliga, mitte kõigi paberkandjal samas asjas säilitatavate algdokumentidega. Isik, kellel on aga terve toimikuga tutvumise õigus, saab tutvuda ka kõigi e-toimikusse salvestatud kumendide originaalidega. Tutvumine toimub füüsiliselt menetleja tööruumides. Kohtule ja prokuratuurile on täiendavalt ette nähtud õigus nõuda need paberkandjal algdokumendid ka tutvumiseks välja. Kui ühelgi menetlejal või menetlusosalisel ei teki kahtlusi e-toimikusse salvestatud koopiade autentsuses, võib eeldada, et paberkandjal algdokumentidega tutvumine ei pruugi saada reegliks, vaid pigem erandina kasutatavaks võimaluseks. Kuid selline võimalus peab olema olemas.

Lõikes 6 on ette nähtud säte, mis annab õigusliku võimaluse, aga paneb kohustuse jätkata kriminaalmenetlust ka tehnosüsteemide mittetoimimise korral. Nimetatud säte on seotud ka laiapindse riigikaitse kontseptsiooniga, mille kohaselt riik peab jätkama toimimist ka näiteks küberrünnaku või sõjalise konflikti korral, kus mingil põhjusel e-toimiku süsteemi ei ole võimalik kasutada. Samuti võib tegu olla näiteks pikaajalise elektrikatkestuse või muu sellise olukorraga. Oluline on ette näha nii õigus kui ka kohustus jätkata ka sellises olukorras kriminaalmenetlust, kuivõrd see on riigi toimimise üks tuumikvaldkondi. Lõikes on täpsustatud, et erandlike asjaolude möödumisel tuleb paberkandjal peetud toimik või selle osaks olev dokument lisada lõike 4 kohaselt e-toimiku süsteemi tagantjärele. Lisaks hõlmab

nimetatud säte ka olukordi, kus menetlustoiming tehakse väljaspool menetleja tööruume (n-ö põllul) ning seal puudub võimalus arvutit või e-toimiku infosüsteemi kasutada, või kui on tegu kiireloomulise toiminguga, mille digitaalse dokumenteerimisega ei kannata oodata. Täiesti mõeldav on ka see, et teatud juhtudel võidakse koostada ka masin- või käekirjas dokumente. Toimiku digitaalse pidamise vorminõue ei tohi hakata prevaleerima kriminaalmenetluse sisu üle. Juhul kui on valida, kas pidada toimikut digitaalselt või riskida sellega, et oluline tõend jääb hankimata või toiming talletamata, tuleks eelistada menetluse sisu ja eesmärgi digitaalse vormi nõudele. Seadus näeb selleks ette paindlikkuse. Kuna ka paberil koostud menetluskirjeldus tuleb digitaalselt e-toimiku süsteemi kanda, ei saa seda sätet kasutada mugavuslahendusena.

Lõikes 7 on ette nähtud kriminaal- ja kohtutoimiku pidamise korra ja toimiku pidamise, säilitamise ja sellega tutvumise nõuete, mh tehniliste nõuete kehtestamise volitusnorm. Kehtiv KrMS § 160³ lg 1 annab volitusnormi kriminaal- ja kohtutoimikule nõuete kehtestamiseks ning lg 2 kriminaalmenetluses digitaallkirjastatud ja muu digitaalse dokumendi vormistamise, edastamise ja säilitamise korra kohta. KrMS § 160³ lg 1¹ kohaselt kehtestab kriminaalasja kohtueelse menetluse dokumentide näidisvormid riigi peaprokurör käesoleva seadustiku § 213 lõike 5 alusel prokuratuurile ja uurimisasutustele antava juhise. KrMS § 160³ tunnistatakse eelnõuga kehtetuks, kuna volitusnorm tuleneb eelnõuga kehtestatavast KrMS § 160¹ lõikest 7. Käesolevas eelnõus KrMS § 160¹ lõikest 7 tuleneva volitusnormi alusel kehtestatavas korras kehtestatakse nõuded nii digitaalsele toimikule kui ka paberitoimikule. Nii kriminaal- kui kohtutoimiku arhiivimisega seonduv on sätestatud eelnõuga muudetavas KrMS §-s 209. KrMS § 209 lg 2 annab valdkonna eest vastutavale ministri volitusnormi toimiku arhiivimisega seonduvate täpsemate nõuete kehtestamiseks, muu hulgas kriminaal- ja kohtutoimiku säilitamistähtajale, arhiivitud toimikuga tutvumisele ning toimiku hävitamisele.

Tulenevalt sellest, et kohustuslikule digitaalsele kriminaalmenetlusele üleminek sõltub ka tehnilistest arendustest, tuleb nii kõnesoleva paragrahvi kui ka digitaalset teabevahetust nõudvate muudatuste jõustumine edasi lükata ning põhjendatud on alustada üleminekut etapiviisi teatud menetlusliikide kaupa.

KrMS § 160² muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 160² sõnastust ning üksnes digitaalsete dokumentide edastamise reguleerimise asemel reguleeritakse kogu teabevahetust kriminaalmenetluses.

Lõikes 1 on antud kriminaalmenetluses teabevahetuse legaalseaduse definitsioon, mille kohaselt teabevahetus kriminaalmenetluses on käesolevas seadustikus ettenähtud toimiku või selle osaks oleva või saava teabetalletuse edastamine, saatmine, andmine, kättetoimetamine, tutvustamine, tagastamine ja mis tahes muu toiming, mis on vajalik menetluseks vajaliku mittedokumendilise teabe edastamiseks, ning sellise teabe vastuvõtmine. See on loodud KrMS-s uue terminina, et arvukates KrMS-i sätetes olevad kõik mittedokumendilise teabe kättetoimetamise viisid oleksid ühe terminiga hõlmatud. See omakorda võimaldab reguleerida kogu kriminaalmenetluses mittedokumendilise teabe edastamise ja vastuvõtmise paari paragrahviga, ilma et peaks iga kord vastava menetlustoimingu juures dubleerivalt sätestama, kuidas toimub dokumendi kättetoimetamine – kas e-toimiku süsteemi vahendusel või väljatrüki abil. Teine alternatiiv oleks muuta vastavates sätetes iga kord nimetatud kättetoimetamise kohta käiva regulatsiooni sõnastust läbivalt, püüdes leida sinna kunstlikult ühte ja sama tegusõna, mis KrMS-i konteksti arvestades ei pruugi olla võimalik ega ratsionaalne. Näiteks on oma kindel sisu sõnal

„tagastama“, millega tähistatakse üldjuhul ühteaegu nii kohtulikku menetlusotsust saata asi tagasi menetlemiseks prokuratuurile või teisele kohtuastmele kui ka toimiku kui füüsilise andmekandja tagastamist. Olemuslikult ei kirjuta aga „tagastamine“ tehnoloogiat ette ning sobib seega samahästi ka e-toimiku kaudu toimiku tagastamiseks. Samamoodi kätkeb sõna „edastamine“ nii vastavat menetluslikku otsust kui ka seda saatvat andmekandja (toimiku või dokumendi) kättetoimetamist. Vaja on üldsätteid, mis reguleerivad, kuidas see toimub – reeglina e-toimiku vahendusel, kuid erandina teatud juhul ka füüsilise väljatrüki abil.

Kehtiv KrMS kasutab näiteks vähemalt järgmisi erinevaid sõnu eri menetlusedokumentide kättetoimetamise kohta:

- edastamine – KrMS § 28 lg 5 p 1, § 43 lg 3, § 70 lg 4, § 89 lg d 4 ja 5, § 107 lg 1 p 2, § 126¹ lg 7, § 132 lg 2, § 137² lg 2, § 139 lg 4, § 140 lg 4 jne
- saatmine – KrMS § 51, § 201 lg 2, § 203² lg-d 2 ja 4, § 207 lg 5, § 226 lg 3 jne
- andmine – KrMS § 162 lg 2, § 256⁴ jne
- kättetoimetamine – KrMS § 165 lg 1
- tutvustamine – KrMS § 35¹ lg 1, § 45 lg 3, § 91 lg 6, § 142 lg 5, § 145 lg 6, § 152 lg 1 jne
- tagastamine – KrMS § 202 lg 5, § 203 lg 3, § 203¹ lg 4, § 225 lg 11, § 253¹ lg 1 p-d 1 ja 2 jne

Teabevahetuse legaaldefiniitsioon ei nimeta erinevaid KrMS-s ettenähtud teabetalletuse viise (kutse, menetlusedokument), vaid räägib teabetalletusest üldiselt, hõlmates mis tahes mittesuulise teabe isikule kättesaadavaks tegemise. Selline paindlikkus tagab, et kaetud on ka olukorrad, kus mõni teabe edastamise kohta kasutatud viis tekib hiljem seadusesse juurde. Samuti on teabevahetuse osaks eelkirjeldatud teabe vastuvõtmine, mis on oluline osa teabevahetusest, sest vajab reguleerimist, kuidas isik talle saadetud teabe peab vastu võtma. Järgmises paragrahvis sätestatakse, et üldjuhul toimub mis tahes mittesuulise teabe esitamine ja sellega tutvumine e-toimiku süsteemi vahendusel. Oluline on rõhutada, et säte ei reguleeri suulise teabe edastamist. Suuline teave (mille hulka võib lugeda ka sõnades mitteväljendatava teabe ehk konkludentse käitumise) esitatakse vastavalt kas menetlustoimingus või kohtuistungil jätkuvalt vahetult, ilma e-toimiku vahenduseta, küll aga seaduses ette nähtud juhul see talletatakse menetlustoimingu protokollis. Ilma teabevahetuse mõistet sätestamata ei ole võimalik ratsionaalselt ja arusaadavalt reguleerida järgnevat täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele ülemineku konstitutiivsetes põhisätetes soovitud lahendust.

Lõikes 2 on sätestatud, et teabevahetus kriminaalmenetluses (definiitsioon eelmises lõikes) toimub digitaalselt e-toimiku süsteemi kaudu. Tegu on keskse eelnõu põhimõttega, millel on võrdväärne tähtsus toimiku täisdigitaalse pidamise kohustuse sätestamisega §160¹ lg-s 3.

Lõikes 3 sätestatakse, et kõikidele menetlejatele (uurimisasutus, prokuratuur, kohus), kaitsjale, teistele professionaalidele ning riigi- ja avalikele asutustele on kohustuslik osaleda teabevahetuses üldkorras ehk e-toimiku süsteemi vahendusel, välja arvatud seaduses sätestatud juhul või kui see ei ole tehniliselt võimalik. Seega peavad lõikes 3 nimetatud isikud kriminaalmenetluses nt menetlusedokumente esitama ja vastu võtma e-toimiku süsteemi kaudu.

Lõikes 4 sätestatakse, et tunnistaja, kannatanu, kahtlustatav, süüdistatav, ekspert, asjatundja ning muu menetlusosaline osalevad kriminaalmenetluses teabevahetuses e-toimiku kaudu või väljaspool e-toimiku süsteemi elektrooniliselt, välja arvatud juhul, kui see oleks tema jaoks raskendatud. Selliste eraisikute puhul, kes ei kuulu lõikes 3 loetellu, ei ole digitaalselt teabe

esitamine ja vastuvõtmine kohustuslik siis, kui see oleks isiku jaoks raskendatud. Üldpõhimõttena eeldatakse, et ka sellised isikud osalevad teabevahetuses üldkorras ehk e-toimiku vahendusel või elektrooniliselt väljaspool e-toimiku süsteemi.

Lõigetes 5 ja 6 nähakse ette, millal loetakse isikule nähtavaks tehtud või saadetud teave kättetoimetatuks. E-toimiku süsteemist peab olema näha, kellele, milliste kontaktandmete aadressil ja millal on teade saadetud ning kas ja millal on isik talle edastatud teabe vastu võtnud. E-toimiku kaudu kättesaadavaks tehtud teave loetakse kättetoimetatuks, kui saaja avab selle infosüsteemis, salvestab selle väljapoole infosüsteemi ilma avamata või kinnitab selle vastuvõtmist teabesalvestust avamata. Professionaalsete menetlusosaliste puhul, kellel on kohustus osaleda e-toimiku süsteemi kaudu, näeb regulatsioon ette, et e-toimiku süsteemi kaudu kättesaadavaks tehtud teave loetakse kättetoimetatuks hiljemalt järgmisel tööpäeval pärast kättesaadavaks tegemist. E-toimiku süsteemi vahendusega isiku elektrooniliste kontaktandmete aadressil saadetud teave loetakse kättetoimetatuks, kui isik on saatnud selle kohta kinnituse. Kui isik on oma kontaktandmed menetlejale ise avaldanud (nt ülekuulamise vms varasema menetlustoimingu käigus), siis loetakse teave kättetoimetatuks kolm tööpäeva pärast teabe saatmist. Selline erisus on vajalik kuritarvituste vältimiseks. Kui isik on ülekuulamise käigus menetlejale andnud oma e-posti aadressi ning menetleja saadab sellel aadressil protokolli tutvumiseks, ei ole põhjendatud oodata menetlusosalisepoolset aktiivset kinnitust menetluskokkuvõtte kättesaamise kohta.

KrMS § 160³ kehtetuks tunnistamine

Kuna vastavad volitusnormid kehtestatakse KrMS § 160¹ lõikes 7, siis topelt volitusnormide vältimiseks tunnistatakse § 160³ kehtetuks.

KrMS § 160⁴ muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 160⁴ ning sätestatakse menetluskokkuvõttega tutvumise üldkord. Lõikes 1 on sätestatud, et üldreeglina tutvutakse menetluskokkuvõttega e-toimiku süsteemi vahendusel või saadakse sealt väljatrükk. Professionaalsed menetlusosalised tutvuvad menetluskokkuvõttega kohustuslikult e-toimiku süsteemi vahendusel vastavalt § 160² lg-s 3 sätestatule. KrMS § 160² lg 4 kohaselt muudele menetlusosalistele esitatakse kokkuvõtteid samuti e-toimiku kaudu või elektrooniliselt, välja arvatud juhul, kui see on isiku jaoks raskendatud. Sellisel juhul on nendel isikutel võimalik taotleda e-toimikust väljatrükke. Lõikes 2 sätestatakse, et prokuratuur võib motiveeritud määrusega piirata menetluskokkuvõttega tutvumise, väljakirjutiste tegemise ja väljatrüki või koopia saamise õigust, kui see kahjustaks oluliselt teiste isikute õigusi või kui see võiks kahjustada kriminaalmenetlust. Sama põhimõte on ka eelnõuga muudetavas KrMS §-s 152 (protokolliga tutvumine).

KrMS § 171 muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 171 sõnastust. Kriminaalmenetluslike tähtaegade regulatsioon on ühtlustatud teiste menetlusseadustikega (TsMS, HKMS) ja nendes omakorda viidatud TsÜS-ga, arvestades samas kriminaalmenetluse eripära, aga samuti kohtupraktikat (RKKK 3-1-1-14-14, p-d 755-760 koos seal viidatud Riigikohtu tsiviil- ja halduskolleegiumi praktikaga; lisaks RKKK 3-1-1-79-14, p-d 23-35 ja RKKK 3-1-1-23-16, 27-40). Pakutav sõnastus lähtub

eeldusest, et materiaalõiguslikud tähtajad (sh vangistustähtajad) on reguleeritud karistusseadustikus (§ 67), neil on oma eripära (vt ka RKKK 3-1-1-79-14, p 35).

Kehtiva seaduse alusel on tekitanud küsimusi tähtaja arvutamine alates järgmisest päevast (KrMS § 171 lg 1: tähtaja hulka ei arvata tundi ega päeva, millest loetakse tähtaja algust) ning kuudes ja aastates arvutatava tähtaja lõppemine kuu või aasta „vastaval päeval“. Nt kui 2-kuulist tähtaega hakatakse lugema mingi sündmuse toimumisest, mis toimub 3. juunil, siis hakkab tähtaeg kulgema 4. juunil. Seega tekib küsimus, kas 2-kuuline tähtaeg lõpeb sel juhul 3. augustil või 4. augustil? Sarnane küsimus on kerkinud ka TsÜS § 135 tõlgendamisel. Riigikohus on siiski leidnud, et „vastava päeva“ all tuleb mõelda mitte tähtaja arvutamise alguspäeva, vaid sündmuse toimumise päeva või kalendripäeva, millega seadus seob tähtaja kulgemise.

Eeltoodust tulenevalt on KrMS § 171 uues tekstis loobutud nädalates, kuudes ja pikemates ühikutes arvutatava tähtaja puhul selle alguse arvestamisest – määrav on tähtaja lõpp ehk tähtpäeva saabumine. Järgmise päeva reegel mõjutab vaid päevades ja lühemates ühikutes määratud tähtaegade arvestamist.

Tähtpäeva saabumise all tuleb aga silmas pidada, et siin ei peeta silmas saabumist selles mõttes, et kui tähtpäev on 5. märts, siis tähtpäev saabub 5. märtsi varahommikul kell 00.00. Paragrahvi 171 lõike 6 kohaselt möödub tähtaeg tähtpäeval kell 24.00. Seega kui tähtpäev saabub 5. märtsil, siis saabub see 5. märtsil kell 24.00, kui ei ole ette nähtud teisiti.

Muudatusettepanekut koostades kaaluti ka varianti, kas kahtlustatavana kinnipidamise või kriminaalmenetluse tagamise vahendi kohaldamise tähtaja lõppemist peaks arvestama kellaajaliselt. Sellisest muudatusest siiski loobuti – kuigi tegemist on põhiõigusi riivavate toimingutega, ei ole nende tähtaja piiritlemine kellaajaliselt siiski oluline. On seadusandja otsustada, milline on vahistamise tähtaeg (on see nt 2 kuud, 3 kuud või 6 kuud) – seega on seadusandja otsustada ka see, kuidas tähtaega arvutatakse. Samuti tooks nt vahistamise puhul tähtaja kellaajaline arvestamine kaasa suure halduskoormuse. Kehtiva VangS § 104 alusel vabastatakse vahistatu vahistustähtaja viimasel päeval hiljemalt kell 12.00. Kui vahistamise tähtaega (või nt elektroonilise valve tähtaega) peaks arvutama minutipealt, lähtudes tõkendi kohaldamise algusajast, peaks kinnipidamisasutus ka vabastamisel seda arvestama. See tähendaks, et isikud võivad vabaneda 24 tunni jooksul igal hetkel, ka öösel – kinnipidamisasutuse töö korraldamise seisukohalt ei oleks see kindlasti mõistlik. Ka vabastatule endale ei pruugi see olla mugav. Vt ka RKKK 3-1-1-23-16: „39. KrMS § 130 lg 3 esimese lause, § 171 lg-te 2 ja 4 ning VangS § 104 lg 3 alusel arvestatav vahistamistähtaeg võib kalendaarsest arvestusest kuni 12 tunni võrra kõrvale kalduda. Kui isik peetakse kinni enne kella 12.00, võib seadusest tulenev vahistamistähtaeg kalendaarset tähtaega kuni 12 tunni võrra ületada. Pärast kella 12.00 kinni peetud isikute puhul jääb see aga võrreldes kalendaarse arvutusega kuni 12 tundi lühemaks. A. Männi puhul ületas juriidiline vahistamistähtaeg kalendaarset arvatust 4 tunni 36 minuti võrra, M. Maritsa puhul oli sama näitaja 4 tundi 30 minutit. 40. Kolleegium ei näe eelnevas vastuolu põhiseadusega, sh ka mitte õigusselguse põhimõttega. Tähtaja arvutamise reeglid ja seega ka kõrvalekalded kalendaarsest arvutusest tulenevad seadusest. Olukorras, kus seadusandja otsustada on vahistamistähtaja pikkus, võib ta kehtestada ka selle tähtaja arvutamise reeglid, mis kalduvad kalendaarsest arvutusest mõnevõrra kõrvale, sh isikule kahjulikus suunas. 12 tundi, mis on vahistamistähtaja kontekstis kõige suurem võimalik kõrvalekalle kalendaarsest arvutusest, moodustab 6 kuust vähem kui 0,28%. Vahistamistähtaegade puhul kalendaarsest arvutusest kõrvalekaldumiseks on ka legitiimne põhjus, sest, kui iga vahistatu tuleks vabastada kellajal, mis vastab tema

kinnipidamise kellaajale, muutuks vahistatute vabastamine ülemäära keerukaks. Ühtlasi poleks üldjuhul ilmselt ka vahistatu huvides, kui tema vabastamise kellaag langeks näiteks öötundidele.“

Tähelepanu tuleb juhtida sellele, et vahistamistähtaja lõpp on eelnõu praeguse sõnastuse kohaselt teistsugune kui kehtivas õiguses. Praegu tuleb 18. aprillil kinni peetu ja kaheks kuuks vahistatu vabastada hiljemalt 18. juunil kell 12. Eelnõu (§ 171 lg 4) kohaselt aga 17. juunil kell 12.

KrMS täiendamine §-ga 171¹

Eelnõuga täiendatakse KrMS-i §-ga 171¹, mis reguleerib menetleja poolt määratavate tähtaegade arvutamist analoogselt TsMS §-dega 63 ja 64.

KrMS § 172 muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 172 sõnastust selliselt, et see reguleeriks mitte ainult kaebetähtaegade ennistamist ning oleks ühtlustatud KrMS-i regulatsioon HKMS §-ga 71. Praegune sõnastus lubaks ennistamist taotleda pärast takistuse äralangemist isegi pikema tähtaja jooksul, kui üldse vastava toimingute tegemiseks algselt aega oli antud.

KrMS täiendamine §-ga 172¹

Eelnõuga täiendatakse KrMS-i §-ga 172¹, mis toob kriminaalmenetlusse TsMS §-s 66 pakutud selge sõnastuse sellest, mis on täpselt menetlustoimingu õigeaegselt tegemata jätmise tagajärjed.

KrMS § 176 lg 1 täiendamine

Eelnõuga täiendatakse erikulude loetelu ka tagaotsimisega seotud kuludega, mis võimaldab tagaotsimisega seotud kulusid välja nõuda isikult, kelle käitumine on tema tagaotsimise põhjendanud. Samuti on põhjendatud arvata tagaotsimise kulud erikulude hulka, sest puudub oluline erinevus sundtoomise kuludega, mis juba on erikulude hulka arvatud.

KrMS §-de 181¹, 185, 186 ja 187 muutmine

Eelnõuga tehakse muudatused KrMS §-des 181¹, 185 ja 186, millega jagatakse menetluskulud menetlusosaliste ja riigi vahel olenevalt sellest, millises ulatuses isik süüdi mõisteti või kõrgema astme kohus vaidlustatud kohtuotsuse tühistas või menetlusosalise huvides esitatud määruskaebuse rahuldab. Selline jagamine on põhjendatud, kuna otsuse osalise tühistamise või kaebuse osalise rahuldamise puhul ei saa menetluse toimumise eest panna vastutust täies ulatuses ainult menetluse ühele poolele.

KrMS § 189 täiendamine lõikega 2¹

Eelnõuga sätestatakse KrMS-s kohtupraktikas kinnistunud põhimõtte kriminaalmenetluse kulude hüvitamise taotluse esitamise tähtaja kohta ning nähakse ette täiendav tähtaeg kulude nimekirja ja kuludokumentide esitamiseks pärast viimast istungit. Riigikohtu korduva praktika kohaselt (Riigikohtu otsus asjas nr 3-1-1-90-16, p 14, nr 1-16-10888/62, p 55 jt) on

menetluskulude hüvitamine võimalik üksnes tähtaja jooksul esitatud nõuetekohase taotluse alusel ning menetluskulude hüvitamise taotlus tuleb esitada enne kohtu siirdumist nõupidamistuppa. Selline tähtaeg on aga ebapraktiline ning menetlusosalistele ebamõistlikult koormav. Enne viimase istungi algust ei ole selle kestus täpselt ettenähtav, mistõttu ei ole menetlusosalisel esindajal enne istungit täielikku kulude hüvitamise taotlust koos täpse kulude nimekirja ning kuludokumentidega koostada. Nii TsMS-s (§ 176) kui ka HKMS-s (§ 109) on ette nähtud erisus, mille kohaselt on võimalik kohtule esitada hiljem selliste kulude nimekiri, mis seondub osalemisega istungil, kus asja arutamine lõpetati. Eeltoodut arvestades sätestatakse, et kulude hüvitamise taotlus koos menetluskulude nimekirja ning kuludokumentidega esitatakse kohtule enne kohtu lahkumist nõupidamistuppa, kuid viimasel istungil osalemisega seonduvate kulude nimekiri ning kuludokumendid esitatakse kohtule hiljemalt kolm tööpäeva pärast istungi lõppu. Kulude hüvitamise taotlus ja kuludokumendid, mis seonduvad osalemisega otsuse kuulutamisel, esitatakse kohtule hiljemalt kolm tööpäeva pärast otsuse kuulutamist. KrMS § 189 lg 2 kohaselt lahendab kohus selle taotluse määrusega. Riigikohtu praktika kohaselt (otsus asjas nr 1-16-10888/62, p 55) on Riigikohtus toimuva kirjaliku kassatsioonimenetluse puhul kohtu nõupidamistuppa siirdumise ajaga võrdsustatav KrMS § 352 lg 2 p 2 alusel kindlaks määratud tähtaeg. KrMS § 189 lõikes 2¹ nähakse ette, et kirjalikus menetluses esitatakse menetluskulude nimekiri ja kuludokumendid kohtu poolt määratud tähtaja jooksul. Käesolevas lõikes sätestatud tähtaegade järgimata jätmisel jäetakse menetluskulude hüvitamise taotlus läbi vaatamata.

KrMS § 195 lõike 4 muutmine

Tulenevalt KrMS § 198 muutmisest, millega pikendatakse kuriteoteatele vastamise tähtaega, tuleb samavõrra pikendada ka kannatanule teate esitamise kinnituse esitamise võimalust, sest praktikas sisaldub kinnitus teate saamise kohta just vastuses kuriteoteatele.

KrMS § 198 lõigete 1 ja 1¹ muutmine

Eelnõuga pikendatakse tähtaega, mille jooksul menetleja peab kuriteoteatele reageerima, kümnelt päevalt kolmekümneni. Sellega antakse uurimisasutusele või prokuratuurile võimalus pikemalt kaalutleda kriminaalmenetluse alustamise vajadust. Kuivõrd kuriteoteatele reageerimise tähtaega pikendatakse, kaob ära vajadus KrMS § 198 lg-s 1¹ sätestatud tähtaja pikendamise võimaluse järele, mistõttu see lõige tunnistatakse kehtetuks.

KrMS § 198 täiendamine lõikega 1²

Eelnõuga nähakse menetluse ökonoomsuse suurendamiseks ette, et kriminaalmenetluse alustamata jätmise teates võib jätta põhjenduse esitamata, märkides kannatanu õiguse esitada kümne päeva jooksul alates teate saamisest menetlejale taotlus põhistatud teate saamiseks. Viieteistkümne päeva jooksul vastava taotluse saamisest koostab menetleja põhistatud teate. Selline regulatsioon kehtib juba praegu kriminaalmenetluse lõpetamise määruste puhul (KrMS § 206 lg 1¹).

KrMS § 199 muutmine

KrMS § 199 muutmise eesmärk on lisada seadustikku kaks uut kriminaalmenetluse alustamata jätmise võimalust. Tegemist on kriminaalmenetluse alustamata jätmise võimalustega, mitte kohustuslike alustega, ning menetlejal on nende võimaluste alusel kriminaalmenetluse

alustamata jätmise üle otsustamisel diskretsiooniõigus. Esiteks lisatakse KrMS § 199 lg-sse 2¹ punktina 1 võimalus keelduda kriminaalmenetluse alustamisest teise astme kuriteo suhtes, kui kuriteo aegumistähtaaja möödumiseni on jäänud vähem kui kuus kuud ja on ilmne, et kriminaalasjas tõendite kogumise ja asjaolude tuvastamise keerukust arvesse võttes möödub kuriteo aegumistähtaeg kriminaalmenetluse kestel. Siia alla käivad sellised olukorrad, kus juba kriminaalmenetluse alustamisel on ilmne, et aegumise peatumise ja katkemise aluseid ei esine, asi on keerukas ja aega on jäänud vähe, mistõttu on loogiline järeldada, et aegumistähtaeg möödub kriminaalmenetluse ajal. Selleks et tagada ühtne praktika, hindab menetluse perspektiivikust Riigiprokuratuur. Tegemist ei ole absoluutse keeluga kriminaalmenetlust alustada, kuna teatud juhtudel võib olla olemas menetlemisvajadus olenemata asjaolust, et lahenduseni jõudmise perspektiiv on olematu. KrMS § 199 lg 3 p-s 1 sätestatakse, et kriminaalmenetlust tuleb alustada, kui seda rehabiliteerimise eesmärgil taotleb kahtlustatav või süüdistatav. Kriminaalmenetluse alustamata jätmist saab kannatanu vaidlustada süüdistuskohustusmenetluse käigus.

Teiseks lisatakse KrMS § 199 lg-sse 2¹ punktina 2 menetluseelse lepituse instituut, mis võimaldaks lihtsamatel juhtudel kriminaalmenetlus leppimise tõttu alustamata jätta, ilma et oleks vaja kohaldada KrMS §-s 203² sätestatud formaalset lepitusmenetlust. Nimetatud alusel võib jätta menetluse alustamata vaid juhul, kui kriminaalmenetluse esemeks oleva teise astme kuriteo asjaolud on selged, kriminaalmenetluse jätkamiseks puudub avalik menetlushuvi, kahtlustatav või süüdistatav on kannatanuga leppinud ning ei ole alust kahtlustada, et kannatanu ei avaldanud leppimiseks oma vaba tahet. Kannatanuga leppimisele ei nähta ette vorminõudeid ning see ei tähenda formaalset leppimismenetlust KrMS § 203² sätestatud korras. Selleks on võimalik kasutada Ohvriabi poolt pakutavat lepitusmenetlust, aga ka näiteks mõne MTÜ või vabatahtlike ühenduse poolt pakutavat teenust. Oluline on, et menetluse alustamata jätmiseks on teo toime pannud isiku ja kannatanu nõusolek. Kannatanu nõusolek peab olema tema vabast tahtest kantud, seega, kui menetlejal on alust arvata, et kahtlustatav või süüdistatav on kannatanut selleks tema tahte vastaselt mõjutanud või kasutanud näiteks ära kannatanu sõltuvust teo toimepanijast, siis ei tohiks menetlust alustamata jätta. Eelkõige tuleb see kõne alla lähisuhete kontekstis. Väljapakutav lahendus võimaldab olukorras, kus kannatanu ja teo toime pannud isik on omavahel juba leppinud või tõenäoliselt lepivad, osapooled kokku kutsuda ning jooksvalt lepitada ilma menetlust alustamata, tagades nii kiirema reageerimise ja olukorra sisulise lahendamise. Samuti jääb ära teo toime pannud isiku sildistamine menetluse alustamise näol. Kui menetlejale on selge, et leppimist siiski ei toimu, naastakse tavalise menetluse juurde (sh vajaduse korral kohaldades KrMS §-s 203² sätestatud lepitusmenetlust). Võib eeldada, et praeguseks on Eesti menetlejatel tekkinud hea tunnetus selle kohta, milliste tegude puhul esineb leppimise perspektiiv juba enne menetluse alustamist või millistel juhtudel on leppimine juba toimunud ning seega puudub vajadus kohaldada formaalset lepitusmenetlust. 2015. aastal lõpetati leppimise tõttu menetlus 934 kriminaalasjas, arvatavasti on nende hulgas vähemalt osa juhtumeid sellised, kus leppimise võimalikkus on selge juba menetluse alustamise eel.

KrMS § 201 lõigete 1 ja 4 muutmine

Eelnõuga jäetakse välja viide kriminaalasja materjalide koopia. Eelduslikult asuvad kriminaalasja materjalid e-toimiku süsteemis ning kohaliku omavalitsuse üksusele edastatakse (tehakse nähtavaks) kriminaaltoimiku materjalid vajalikus mahus (ning mitte materjalide koopia).

KrMS § 202 lõike 1 muutmine

Muutmise eesmärk on lahendada senises KrMS § 202 lõikes 1 olev vastuolu, milles samad tingimused (menetluskulude hüvitamine ning kahju hüvitamine) on nii KrMS § 202 kasutamise eelduseks kui ka lõike 2 alusel määratavaks tingimuseks. Uue sõnastuse kohaselt on menetluskulude hüvitamine ning kahju hüvitamine menetluse lõpetamisel määratavaks kohustuseks lõike 2 kohaselt. KrMS § 202 lõiget 1 täiendatakse ning öeldakse sõnaselgelt, et kohtul on menetluse lõpetamise õigus ka omal algatusel käesolevas seaduses sätestatud juhtudel (vt ka KrMS § 238 lõike 1 punkti 3, § 253 punkti 2, § 337 lõike 2 punkti 1 ja § 361 lõike 1 punkti 4 muutmise ja § 274 lõike 7 lisamise selgitusi).

KrMS § 202 täiendamine lõikega 1¹

Eelnõuga lisatakse KrMS § 202 lõike 1¹ näol täiendav kriminaalmenetluse lõpetamise alternatiiv, mille kohaselt võib menetluse teise astme kuritegudes avaliku huvi puudumise korral lõpetada ka ilma isiku nõusolekuta, kui talle kohustusi ei panda ning tema süüle ei viidata.

Sisuliselt ütleb menetleja loodava menetluse lõpetamise aluse puhul kriminaalmenetlust lõpetades järgmist: isegi juhul, kui menetletav tegu oleks tõendatud, vastaks kuriteokoosseisule ja oleks õigusvastane ning süüline, oleksid isiku süü ja avalik menetlushuvi sedavõrd väikesed, et poleks vaja isikut karistada. KrMS § 202 lg 1 ja uue loodava menetluse lõpetamise aluse suhe peaks olema selline, et viimasega saaks lõpetada menetluse n-ö kõige ebaolulisemate süütegude puhul. Kui KrMS § 202 lg 1 sätestab kohustuse panna isikule ka mingi kohustus, uus menetluse lõpetamise alus aga mitte, siis loogiliselt järeldub, et KrMS § 202 alla langevad avaliku huvita, kuid n-ö veidi raskemad süüteod. Seetõttu võiksid loodava aluse kohaselt lõpetamisele kuuluda menetlused, milles avalik menetlushuvi on nii väike, et see ei õigusta ka tõendite kogumist ning tervikliku menetluse läbiviimist. KrMS § 202 lg 1 puhul tuleb siiski terviklik menetlus läbi viia ning tõendada ka kahtlustatava süü ning hinnata selle suurust, kuid eriti väikese avaliku menetlushuviga kuritegude puhul ei pruugi see olla mõistlik ega proportsionaalne.

Menetluse lõpetamise protsess toimub loodava aluse korral sarnaselt KrMS § 202 lg-s 1 sätestatud alusega: menetluse lõpetamise üle otsustab kas kohus või KrMS § 202 lg 7 alusel prokuratuur. Menetluse uuendamist ei tule loodava lõike alusel menetluse lõpetamise korral ette, kuivõrd isikule pole pandud ühtegi kohustust, mida ta saaks täitmata jätta. Kaebevõimalus on kahtlustatavale või süüdistatavale tagatud prokuröri määruse peale uurimiskaebemenetluse korras ja kohtu määruse peale määruskaebe korras, seda enne kõike juhtudel, kui menetluse lõpetamise määrusega on talle pandud kohustusi või ta leiab, et selles on viidatud tema süüle. KrMS § 202 lõikes 1¹ öeldakse sõnaselgelt, et kohtul on menetluse lõpetamise õigus ka omal algatusel käesolevas seaduses sätestatud juhtudel (vt ka KrMS § 238 lõike 1 punkti 3, § 253 punkti 2, § 337 lõike 2 punkti 1 ja § 361 lõike 1 punkti 4 muutmise ja § 274 lõike 7 lisamise selgitusi).

KrMS § 203² muutmine

Eelnõuga jäetakse KrMS § 203² lõikest 1 välja viide KrMS § 203¹ lõikele 1, mis võimaldab prokuratuuril isikuid lepitusteenust kasutama saata ka sellises olukorras, kus menetluse lõpetamiseks leppimise tõttu alust ei oleks, näiteks raskete kuritegude puhul. Lepitusteenus on paljudes olukordades vajalik eelkõige kannatanule, kelle jaoks sellel osalemine võib olla teraapilise väärtusega. Seega ei ole põhjendatud lepitusteenuse piiramine ainult nende

olukordadega, kus lepitusteenuse tagajärjel võib ühtlasi ka menetluse lõpetada, sest menetluse lõpetamise võimalikkus sõltub peamiselt ainult kahtlustatavaga seotud asjaoludest. Muudatust toetab ka asjaolu, et KarS §-s 57 on leppimine kannatanuga toodud välja kui üks võimalik karistust kergendav asjaolu, aga samas ei ole riigil seni ei kannatanule ega süüdistatavale pakkuda mingit abistavat meetodit, kuidas sellise leppimiseni jõuda.

Lõike 3 muudatus seondub allkirjastamise nõudest loobumise ning eelnõuga sätestatakse paindlikumalt, et lõikes 3 nimetatud isikud kinnitavad lepituskokkuleppe. Lõike 4 muudatus on tingitud asjaolust, et eelduslikult koostatakse lepituskokkulepe digitaalselt, mis tähendab, et ei ole põhjendatud rääkida lepituskokkuleppe koopiast.

KrMS § 206 lõike 1¹ muutmine

Muudatus seondub KrMS § 145 muutmisega. Varasem viide § 145 lõike 3 punktile 1 on asendatud viitega § 145 lõike 2 punktile 4.

KrMS § 207 muutmine

Eelnõuga lihtsustatakse kriminaalmenetluse alustamata jätmise ja lõpetamise peale kaebamise korda: edaspidi tuleb kannatanutel kõik kaebused esitada otse Riigiprokuratuurile. Seetõttu kustutatakse KrMS § 207 lg-st 1 osa, mis näeb ette menetluse alustamata jätmise peale kaebuse esitamise võimaluse ringkonnaprokuratuuri. KrMS § 207 lg-st 2 kustutatakse võimalus esitada kaebus Riigiprokuratuurile prokuratuuri määruse peale, millega jäeti rahuldamata kannatanu kaebus menetluse alustamata jätmise peale, kuivõrd kannatanute poolt esitatud kriminaalmenetluse alustamata jätmise kaebused ei jõua enam prokuratuuri, vaid otse Riigiprokuratuuri. KrMS § 207 lg-st 3 jäetakse samuti välja prokuratuuri koostatud kaebuse lahendamise määrus. Ka pikendatakse tähtaega, mille jooksul kannatanu võib Riigiprokuratuurile menetluse alustamata jätmise või lõpetamise peale kaebuse esitada, varasemalt kümnelt päevalt kolmekümneni. Seda tehakse nii selleks, et anda kannatanule aega rahulikult mõelda, kas ta üldse soovib kaebust esitada, kui ka selleks, et anda kannatanule võimalus kaebuse motiivid hoolikalt läbi mõelda ja kaebus põhjalikult koostada. KrMS § 207 lg-s 3 (kehtiva KrMS § 207 lg 4) on tähtaeg muudetud ühest kuust kolmekümneks päevaks, et ühtlustada seaduse tähtaegade sõnastus. KrMS § 207 lg-st 4 (kehtiva KrMS § 207 lg 5) eemaldatakse sõna „prokuratuur“, kuivõrd prokuratuur enam kannatanute kaebusi kriminaalmenetluse alustamata jätmise peale ei lahenda. Kuivõrd kehtiva seaduse lõikes 1 sätestatu jäetakse sättest välja, siis on mõistlik kogu paragrahv ümber struktureerida selliselt, et Riigiprokuratuurile kaebuse esitamise võimalus on sätestatud juba esimeses lõikes.

KrMS § 208 muutmine

Eelnõuga muudetakse süüdistuskohustusmenetluse selle etapi reegleid, kus kannatanu kaebus jõuab ringkonnakohtu kätte. Selleks tehakse mitmeid muudatusi KrMS §-s 208. Lõike 1 muutmine on seotud asjaoluga, et KrMS § 207 kohaselt prokuratuur enam kannatanute kaebusi menetluse alustamata jätmise kohta ei lahenda. Lõikes 1¹ sätestatakse ringkonnakohtusse kaebuse esitamise tähtaja peatumise alus. Kuna KrMS § 208 alusel saab kaebuse esitada üksnes advokaadi vahendusel, on vaja täpsustada, et riigi õigusabi taotlemise korral taotluse lahendamise ajaks kaebetähtaeg peatub. Kaebetähtaeg hakkab uuesti kulgema riigi õigusabi taotluse lahendamise määrase kättetoimetamisest kaitsjale või riigi õigusabi andmisest keeldumisest. Lõikest 3 jäetakse välja viide KrMS §-le 326 ja sisestatakse viide KrMS §-le 390,

kuivõrd kannatanu esitatud kaebust arutatakse ringkonnakohtus määruskaebemenetluse reegleid järgides, arvestades KrMS § 208 erisusi. Lõikes 4 pikendatakse tähtaega, mille jooksul ringkonnakohus peab kannatanu kaebuse läbi vaatama, kümnelt päevalt kolmekümneni eesmärgiga ühtlustada süüdistuskohustusmenetluse tähtaegu ning anda ringkonnakohtule aega nii materjalide väljanõudmiseks, Riigiprokuratuurile korralduste andmiseks täiendavate menetlustoimingute tegemiseks, kaebuse esitajalt ja Riigiprokuratuurilt vajaduse korral seisukohtade küsimiseks kui ka kaebuse lõplikuks lahendamiseks. Vastavate seisukohtade küsimise võimalus pannakse kõne all olevasse lõikesse punktina 3. Seoses KrMS § 19 muutmisega võetakse lõikest 4 välja viide sellele, et ringkonnakohus lahendab kaebuse ainuisikuliselt ning sama põhimõtte sätestatakse KrMS § 19 lg 1¹ punktis 2. Lõikesse 5 lisatakse viide KrMS §-le 187, kuivõrd selles sätestatud määruskaebemenetluses menetluskulude lahendamise loogikast lähtudes tuleks menetluskulud lahendada ka kõnesolevas menetluses. Seega, kui kannatanu kaebus on osutunud ebaedukaks, jäävad menetluskulud tema enda kanda, kui aga edukaks, siis kannab menetluskulud riik. Lõiget 6 täpsustatakse selles osas, et kui ringkonnakohus on veendunud, et kriminaalmenetlust tuleb alustada või seda tuleb jätkata, on tal õigus Riigiprokuratuurile ette kirjutada vähemalt, millised menetlustoimingud tuleb Riigiprokuratuuril teha. See on otstarbekas, kuivõrd kannatanu kaebust lahendades kujuneb ringkonnakohtul arvamus menetluse perspektiivi kohta, ning kui see on positiivne (st ringkonnakohtu hinnangul tuleks menetlust alustada või sellega jätkata), on see eeldatavasti kujunenud ringkonnakohtu arvamuse alusel selle kohta, mida prokuratuuril menetluses tuleks (veel) kindlasti teha. Üksnes juhul, kui ringkonnakohtul on õigus prokuratuuri kohustada neid menetlustoiminguid tegema, mida ringkonnakohus vajalikuks peab, täidab Riigiprokuratuuri kohustamine menetlust alustada või seda jätkata oma eesmärgi. Lõikesse 6 lisatakse viide KrMS §-le 187 samal põhjusel nagu lõikesse 5. Kuivõrd ringkonnakohtul on määrust tehes vaja lahendada mitmeid küsimusi, restructureeritakse lõige 6 selliselt, et sellesse luuakse kolm punkti.

KrMS § 209 muutmine

Eelnõuga muudetakse paragrahvi 209 ning sätestatakse nii kriminaal- kui kohtutoimiku arhiivimisega seonduv. Kehtiv KrMS § 209 kehtis vaid kriminaaltoimiku kohta ning kohtutoimikud arhiveeriti kohtute seaduse § 42 lg 1 alusel kehtestatud kohtute kantselei kodukorras ettenähtud reeglite alusel. Eelnõuga laiendatakse KrMS § 209 kohaldamisala selliselt, et hõlmatud on nii kriminaal- kui kohtutoimiku arhiivimisega seonduv. Uue sõnastuse kohaselt kriminaal- ja kohtutoimikut ei anta arhiivi, vaid arhiivitakse, mis on sobilikum mõiste digitaalse toimiku jaoks. Lisaks sätestatakse, et kriminaal- või kohtutoimikusse lisatud paberkandjal algdokumenti säilitatakse ja see arhiivitakse samaks tähtajaks, mis on ette nähtud kriminaal- või kohtutoimiku kohta. Lõikes 2 sätestatud volitusnormi kohaselt kehtestab valdkonna eest vastutav minister määrusega täpsemad nõuded toimiku arhiivimisele, muuhulgas kriminaal- ja kohtutoimiku säilitamistähtajale, arhiivitud toimikuga tutvumisele ning toimiku hävitamisele. Digitaalse toimiku hävitamine tähendab toimiku kustutamist e-toimiku süsteemist. Tegemist on osaga digitaalse menetluse sätete paketist, mistõttu ka sellele sättele tuleb ette näha hilisem jõustumisaeg.

KrMS § 210 muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 210. Nimetatud muudatusega lisatakse lõikesse 1 sõnad „võimaldada kriminaaltoimiku ja kohtutoimiku digitaalset pidamist“ kui oluline lisanduv e-toimiku ülesanne.

KrMS § 216 muutmine

KrMS § 216 lõike 2 täiendamise eesmärgiks on võimaldada kriminaalasja eraldamist kahtlustatava või süüdistatava suhtes või jätta selline kriminaalasi ühendamata, kui isiku suhtes lõpetatakse kriminaalmenetlus käesoleva seadustiku §-des 202 või 203 sätestatud alustel, st kui kriminaalmenetlus lõpetatakse avaliku menetlushuvi puudumise korral ja kui süü ei ole suur või kui kriminaalmenetlus lõpetatakse karistuse ebaotstarbekuse tõttu. Lõike 6 muutmine on tingitud asjaolust, et eelduslikult koostatakse määrus digitaalselt, mis tähendab, et isikule ei tehta teatavaks mitte määruse koopiat, vaid määrus.

KrMS § 217 lõike 8 muutmine

Muudatus on tingitud „eeluurimiskohtuniku“ termini asendamisest „kohtu“ terminiga.

KrMS § 219 lõike 2 muutmine

Kuna akt koostatakse eelduslikult digitaalselt, edastatakse prokuratuurile akt, mitte selle koopia.

KrMS § 221¹ muutmine

KrMS § 221¹ sõnastatakse ümber seoses narkomaanide sõltuvusravi väljajätmisega KarS §-st 69². KrMS § 221¹ reguleerib andmete nõudmist narkomaanide sõltuvusravi ja seksuaalkurjategijate kompleksravi kohaldamiseks. Kuna kõnesoleva eelnõuga kaotatakse võimalus kohaldada narkomaanidele sõltuvusravi KarS § 69² alusel ning selle asemel saab edaspidi ravivajaduse korral määrata ravi kohustuse KarS § 75 lg 2 p 5 alusel, ei ole selles osas põhjendatud eraldi regulatsioon andmete nõudmiseks. Kohtueelses menetluses või kohtumenetluses on võimalik üldistel alustel tellida kohtueelne ettekanne kriminaalhooldusametnikult või vajaduse korral määrata eriteadmisi nõudvas valdkonnas ekspertiis (nt psühhiaatriline ekspertiis).

Tulevikus kohalduks KrMS § 221¹ regulatsioon seega üksnes seksuaalkurjategijate kompleksravi kohaldamise korral.

KrMS § 222 muutmine

Muudatuse eesmärgiks on kaotada ära detailne kirjeldus, mis on seaduse tasandil sätestamiseks ebavajalik ning ei lähe kokku digitaalse toimiku pidamise põhimõtetega. Lõikes 2 sisalduv on tõstetud KrMS §-i 153, kuna sobib nimetatud sättesse sisuliselt paremini.

KrMS § 224 muutmine

Eelnõuga sätestatakse, et kriminaaltoimik esitatakse kaitsjale e-toimiku süsteemis. Kaitsjal on võimalik põhistatult taotleda toimiku muul viisil esitamist, kui toimikuga e-toimiku süsteemis ei ole tema jaoks võimalik. Muul viisil võib tähendada näiteks toimiku esitamist elektroonilisel andmekandjal. Lõike 2 kohaselt toimub e-toimiku kaudu kriminaaltoimiku esitamine ka kannatanule, tsiviilkostjale või kolmandale isikule ning seda isiku taotlusel. Nimetatud isikutel on samuti võimalik taotleda toimiku esitamist muul viisil. Lõigetes 3, 5 ja 6 on lisatud ka

kolmas isik. Lõike 8 muudatus seostub asjaoluga, et kriminaaltoimikut peetakse e-toimiku süsteemis ning ka kriminaaltoimikust kõrvaldatud materjali tutvustatakse kaitsja või kahtlustatava taotlusel e-toimiku süsteemis. Seega ei ole viide koopiate tegemisele enam asjakohane.

KrMS § 225 lõike 3 muutmine

Muudatus on tingitud asjaolust, et eelduslikult koostatakse määrus digitaalselt, mis tähendab, et isikule ei tehta teatavaks mitte määruse koopia, vaid määrus.

KrMS § 227 muutmine

Eelnõus on loobutud viitest menetlusedokumentide koopiatele, kuna need koostatakse eelduslikult digitaalselt.

Eelnõuga täiendatakse § 227 lõikega 6. Muudatus seondub asjatundja rolli tugevdamisega ning selle eesmärgiks on vältida kohtumenetluses ilmnevate üllatuste tõttu menetluse venimist. Võistlevat menetlust on sageli samastatud nn varitsusprotsessiga (ingl *trial by ambush*), kus vastaspoole üllatamine pole mitte üksnes lubatud, vaid ka taktikaliselt väga soovitatav. Selline arusaam nihutab fookuse tõendite esitamiselt protsessuaalsele trikitamisele, toob kaasa viivitusi protsessis ja väärilahendite tõenäosuse suurenemise. Tegemist on väärarusaamaga – kohtu ja vastaspoole üllatamine, nagu ka menetluse pahatahtlik venitamine ei ole võistleva menetluse lahutamatu koostisosa ning faktiliste asjaolude adekvaatseks tuvastamiseks on pigem vaja piirata nn varitsusprotsessi pidamise võimalusi.

Luues sõnaselgelt võimaluse, et kaitsja poolt menetlusse kaasatud asjatundja võib lisaks kohtus ütluste andmisele produtseerida ka dokumentaalse tõendina esitatava kirjaliku arvamuse, on vaja maandada risk, et selliste asjatundja arvamuste esitamine tekitaks menetluses üllatusmomendi, mis omakorda tingiks viivituse. Kaitseaktile asjatundja kirjaliku arvamuse või asjatundja suulise arvamuse kokkuvõtte lisamine annaks prokuratuurile aega asjatundja arvamuse ja selle aluseks olevate uuringutega tutvuda ja vajaduse korral ka omalt poolt asjatundja või eksperdiga konsulteerida enne kohtuistungil asjatundja ülekuulamist või asjatundja kirjaliku arvamuse uurimist. Seesugune lahendus ei ole võistleva menetlusega riikides sugugi ebatavaline: nt USA föderaalmes ametluses on just ekspertide ja eksperdiarvamuste kohta nõue, et need tuleb prokuratuurile enne kohtuistungit kättesaadavaks teha.¹¹ Samuti nt Inglismaa kriminaalmenetluses, kus üldiselt on kaitse kohustus oma tõendeid enne kohtuistungit avaldada küllaltki piiratud, näevad protsessireeglid ette, et pool, kes soovib kohtus esitada eksperdiarvamuse või kirjaliku ekspertiisiakti, peab selle eelnevalt vastaspoolele avaldama.¹²

Kui kaitsja soovib kohtule esitada kirjaliku asjatundja arvamuse, on see vaja lisada kaitseaktile. Kui aga kaitsjal on plaanis asjatundja vaid kohtus üle kuulata, ilma et asjatundja kirjalikku arvamust annaks, tuleb kaitseaktile lisada kokkuvõtte, mis vähemasti põhijoontes annaks edasi asjatundjalt oodatavate ütluste sisu, et prokuratuuril oleks võimalus asjatundja küsitlemiseks valmistuda. Probleemaatiliseks võib asjatundja arvamuse kaitseaktile lisamise nõue kujuneda juhul, kui kaitseakt tuleb esitada enne seda, kui asjatundja kirjalik aramus on kohtule

¹¹ Fed. R. Cr. P. 16(b).

¹² The Criminal Procedure Rules 2015 (as amended 2017), 19.3 (3) – Expert Evidence.

esitamiseks valmis. Just sellisteks puhkudeks ongi asjatundja arvamuse esitamise tähtaja kohta märgitud, et see tuleb esitada kas koos kaitseaktiga või esimesel võimalusel – kaitseaktis on niikuinii vaja kaitsja tõendite loetelus üles anda nii asjatundja kui ka asjatundja kirjalik aramus. Kui asjatundja kirjalikku arvamust või asjatundja ütluste kirjalikku kokkuvõtet koos kaitseaktiga ei esitata, on kaitsjal vaidluse korral kohustus näidata, et ta ütluste kirjaliku kokkuvõtte või kirjaliku arvamuse prokuratuurile esimesel võimalusel esitas.

KrMS § 228 lõigete 1, 2 ja 6 muutmine

Eelnõus muudetakse uurimiskaebemenetluse regulatsiooni ning lõigetes 1 ja 2 sätestatakse kaebuse esitamisele 30-päevased tähtjad. Praktikas on kaebuse esitamise tähtaja puudumine olnud teatud juhtudel problemaatiline ning tinginud kaebuste esitamisega venitamise ning vanade asjade peale kaebamise. Suur osa kaebustest puudutab kaitsjatasusid ning väga sisulisi küsimusi puudutavaid kaebusi (nt tõkenditega seonduv, asitõendite hoiuaeg jms) esineb harva.

Lõike 2 sõnastust muudetakse selliselt, et uurimiskaebemenetluses lahendab esitatud kaebuse kõrgemalseisev prokurör (kehtiva regulatsiooni kohaselt Riigiprokuratuur). Kehtiva regulatsiooni kohaselt lahendab prokuratuur uurimisasutuse tegevuse peale esitatud kaebust üldjuhul kaks korda – näiteks uurija poolt kaitsja tasutaotluse rahuldamata jätmise peale esitatud kaebust lahendab esmalt ringkonnaprokurör, seejärel riigiprokurör ning lõpuks kohus. Sellise mahuka kaebemenetlusega kaasneb aga kriminaaltoimiku eri linnade vahel edastamise ajaline ning muu kulu, samas kui uurimiskaebemenetlus on oma olemuselt mõeldud kiireloomuliste menetlusküsimuste lahendamiseks.

Lõige 6 muudetakse selliselt, et kui kaebuse lahendamise hetkeks on süüdistusakt kohtusse saadetud, siis edastab prokuratuur kaebuse kriminaalasja arutavale kohtule.

KrMS § 230 lõike 1 muutmine

Muudatused on tingitud „eeluurimiskohtuniku“ termini asendamisest „kohtu“ terminiga ning KrMS § 228 lõike 2 muudatusest, mille kohaselt uurimiskaebemenetluses lahendab esitatud kaebuse kõrgemalseisev prokurör.

KrMS § 233 lõike 1 ja § 237 lõike 4 muutmine

Eelnõuga muudetakse lühimenetluse tervikkontseptsiooni eesmärgiga teha lühimenetlus paindlikumaks. KrMS § 233 lõikest 1 jäetakse välja viide kriminaaltoimikule ning § 237 lõikes 4 sätestatakse, et lisaks kriminaaltoimiku materjalidele on poolte nõusolekul lubatud kohtule esitada ka menetluslike asjaolude ning karistuse mõistmisega seotud asjaolude kohta käivaid andmeid. Teatud juhtudel võib olla põhjendatud ning vajalik tugineda ka kriminaaltoimiku väliste materjalidele, näiteks karistusregistri väljavõte või andmed ÜKT tegemise kohta. Istungil võib täiendavaid materjale esitada vaid kitsalt menetluslike ning karistuse mõistmisega seotud asjaolude kohta, kuid mitte tõendamiseseme asjaolude kohta. Menetlusosaliste õiguste tagamiseks on lisatud poolte nõusoleku tingimus.

Eelnõuga muudetakse ka KrMS § 233 lõiget 3, mille kohaselt lühimenetlust kohaldades juhendatakse ka KrMS §-s 263¹ sätestatust. Nimetatud säte reguleerib tsiviilhagi ja avalik-õigusliku nõudeavalduse menetlusse võtmise otsustamist ning muudatuse tulemusena on kohtul ka lühimenetluses võimalus tagastada tsiviilhagi puuduste kõrvaldamiseks või läbi vaatamata

jätmiseks. Selline võimalus välistab vajaduse saata kriminaalasi kohtusse üldmenetlusse pelgalt tsiviilhagiga seonduvates küsimustes, mis kehtiva regulatsiooni kohaselt praktikas toimub.

Lisaks tunnistatakse kehtetuks KrMS § 237 lg 5, mille kohaselt võib süüdistatav taotleda istungil enda ülekuulamist. Praktikas on esinenud juhtmeid, kus süüdistatav kasutab risküsitlemise võimalust vastuoluliste ütluste andmiseks. Näiteks võib kohtueelses menetluses oma süüd tunnistanud kahtlustatav kohtuistungil ülekuulamisel süüd eitada, mis muudab tõenduslikku olukorda võrreldes tõendusliku olukorraga kohtueelses menetluses, mis kajastub ka kriminaaltoimikus. Lühimenetluse eesmärgiks ei ole aga tõendeid koguda ning prokuratuur on lühimenetluse kohaldamisega nõustumisel arvestanud kriminaaltoimiku materjalidega. Kuna lühimenetlus toimub süüdistatava nõusolekul, millest süüdistataval on KrMS § 234 lg 5 kohaselt võimalus kuni kohtuliku uurimise lõpetamiseni loobuda, siis on süüdistatava kaitseõigus tagatud. Juhul kui süüdistatav soovib siiski ütlusi anda, käsitletakse seda lühimenetluse kohaldamise nõusolekust loobumisenä ja lühimenetlusega jätkamine ei ole võimalik.

KrMS § 238 lõike 1 punkti 3, § 253 punkti 2, § 337 lõike 2 punkti 1 ja § 361 lõike 1 punkti 4 muutmine ning § 274 lõike 7 lisamine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 238 lõike 1 punkti 3, § 253 punkti 2, § 337 lõike 2 punkti 1 ja § 361 lõike 1 punkti 4 ning lisatakse § 274 lõike 7 eesmärgiga anda kohtule võimalus kriminaalmenetluse lõpetamiseks KrMS § 202 alusel prokuröri nõusolekust sõltumata. KrMS § 202 lõikeid 1 ja 1¹ täiendatakse ning öeldakse sõnaselgelt, et kohtul on menetluse lõpetamise õigus ka omal algatusel käesolevas seaduses sätestatud juhtudel. Sellise õiguse saavad nii maakohtud (v.a kokkuleppemenetluses), ringkonnakohtud kui ka Riigikohus. See aitab vältida olukordi, kus ilmselgelt avaliku menetlushuvita asjade peale raisatakse kõrgemate kohtuastmete menetlusressurssi, ja seda, et kriminaalkaristus mõistetakse isikutele, kelle tegude puhul esinevad tegelikult menetluse ootunditeediga lõpetamise alused. Sellise otsustuse saab kohus teha asja sisulise arutamise käigus, st eelistungil kohtunikul sellist otsustuspädevust ei ole. Seda seetõttu, et kuivõrd menetluse lõpetamine toimub prokuratuuri nõusolekuta, peab kohtul tekkima kindel veendumus, et menetluse jätkamiseks ja süüdistatava karistamiseks puudub avalik huvi. Selline veendumus saab tekkida siis, kui kohtus on asja sisuliselt arutatud. Kontrolli kohtu tegevuse üle aitab sellisel juhul tagada õigus kõrgemale kohtule edasi kaevata. Selline süsteem on väärtemenetluses juba olemas ja kohtud (sh Riigikohus) on seda mitmel korral kasutanud.

KrMS § 243 muutmine

Eelnõuga loobutakse KrMS-s läbivalt menetlusosalise kohta käivate andmete üksikasjalikust kirjeldusest, kuna detailset andmete nimekirja ei ole vaja seaduses välja tuua, ning asendatakse see üldsõnalise terminiga „isiku- ja kontaktandmed“. Kindlasti peab menetleja ka edaspidi fikseerima isiku isikukoodi või sünniaja, kodakondsuse ja kontaktandmed.

Lõike 2 muudatus tuleneb asjaolust, et eelnõuga on KrMS-s läbivalt loobutud allkirjastamise nõudest, sätestades paindlikumalt, et menetlusosalisele menetlusdokumendi tutvustamine talletatakse taasesitamist võimaldaval viisil. Menetlejal on sellisel juhul diskretsioon otsustamiseks, kuidas see peaks vastavalt konkreetsele olukorrale toimuma. Prokurör koostab protokolli e-toimiku süsteemis, kus ta ei pea seda enam allkirjastama, vaid kinnitama.

KrMS § 245 lõike 5, § 252 lõike 2, 254 lõike 5, § 256² lõike 5 muutmine

Muudatus on tingitud asjaolust, et menetlusedokumendid on koostatud e-toimiku süsteemis, seega edastatakse menetlusedokumendid, mitte nende koopiad.

KrMS § 251 lõike 3 muutmine

Muudatus on seotud narkomaanide sõltuvusravi väljajätmisega KarS §-st 69². KrMS § 251 lg 3 tekstist jäetakse välja viide narkomaanide sõltuvusravile.

KrMS § 256² täiendamine lõikega 1¹

Eelnõuga täiendatakse paragrahvi 256² lõikega 1¹ eesmärgiga loobuda kiirmenetluse protokoll koostamisest sellistes asjades, kus selle dokumendi olemasolu lisaväärtust ei pakuks. Kiirmenetluse protokollil on oma koht sellises kiirmenetluses, kus protokoll sisuliselt asendab enamikku muid menetlusedokumente, mida lihtsamal kriminaalasjas tavaliselt koostatakse, nt isiku kahtlustatavana kinnipidamise protokoll, kahtlustatava ülekuulamise protokoll ja tunnistaja ülekuulamise protokoll. Kui need menetlustoimingud on juba eraldi menetlusedokumentides fikseeritud, on kiirmenetluse protokoll ainsaks funktsiooniks olla kohtueelse menetluse materjali sisukorraks – ja sisukorra jaoks eraldi protokoll koostada ei ole vaja. Seetõttu sellistel juhtudel kiirmenetluse protokoll koostamise nõudest loobutakse ja protokoll tuleb koostada vaid juhul, kui selline kompleksmenetlusedokument oleks menetleja hinnangul funktsionaalne.

KrMS § 257¹ lõike 1 muutmine

Eelnõuga muudetakse paragrahvi 257¹ lõiget 1 eesmärgiga sätestada selgelt, et üldkorras kohtusse saadetud kriminaalasjades ei pea maakohus kohtu alla andmise otsustamiseks alati korraldama eelistungit. Selline lahendus on otstarbekas, kuna alati ei ole kohtu alla andmise otsustamisel vaja lahendada selliseid küsimusi, milleks on vajalik eelistung, ning sellistes asjades kohtu alla andmise otsustamiseks eelistungi korraldamine põhjustab asjatuid lisakulusi.

KrMS § 266 lõike 1 muutmine

Eelnõuga muudetakse § 266 lõiget 1 et anda sõnaselgelt kohtule volitus sekkuda kohtuistungis käigus menetlusosaliste tegevusse, mis on menetluse eesmärgiga vastuolus, sh juhul, kui tegevus iseenesest otseselt ühtegi menetlusõiguse sätet ei riku. Ehkki Riigikohus on varem mitmel korral¹³ selgitanud, et maakohul ei ole mitte ainult õigus, vaid ka kohustus istungit juhtida selliselt, et see kulgeks eesmärgipäraselt ja menetlusosalised ei saaks menetlusõigusi kuritarvitada, on mitmed kohtunikud siiski avaldanud arvamust, et kehtiv seadustik ei anna kohtule piisavalt selget volitust menetlusosaliste distsiplineerimiseks. KrMS § 267 näeb ette küll erinevad sanktsioonid kohtus korda rikkuvatele isikutele, ent puudu olevat sätted, mis laseksid kohtul sekkuda menetlusosaliste väärtegevusse omal algatusel, st ka siis, kui vastaspool ei taipa mingil põhjusel protestida. Tõele au andes tuleb märkida, et samas küsimuses on teised kohtunikud avaldanud imestust, et nende kolleegid seaduses juba sätestatud kohtu volitusest istungit juhtida ja Riigikohtu praktikast ei suuda välja lugeda volitust

¹³ Vt nt RKKKo 3-1-1-43-10 ja 3-1-1-81-11.

menetlusõiguse järgimise ja menetluse tõhususe tagamiseks menetlusosaliste tegevusse sekkuda.

Parandatud sõnastusega § 266 lg 1 rõhutab kohtu pädevust menetluse juhtimisel, jäädes siiski piisavalt üldsõnaliseks, et mitte täpsustustega tegelikkuses kohtu tegevust piirama hakata. Sätte kohaselt on kohtul kohustus menetlust juhtida selliselt, et tagatud oleks menetluses osalevate isikute õigused ning et kohtumenetluses järgitaks ausa kohtupidamise (ingl *fair trial*) põhimõtteid. Viimane kätkeb endas tegelikult mitmeid olulisi protsessiõigusi: õigust efektiivsele kaitsesele, õigust võrdsetele võimalustele, mõistliku menetlusaja nõuet, õigust tõendeid esitada ja vastaspoole tõendeid vastustada, õigust süütuse presumptsioonile jne.¹⁴ Seega just ausa kohtupidamise põhimõtetele viidates on kohtunikul võimalus suurem osa menetluslikust väärkäitumisest tõkestada. Rõhutamaks kohtuniku kohustust menetlusosaliste tegevusse sekkuda obstruktsionismi ja menetlusõiguste kuritarvitamise tõkestamiseks (ja mitte selleks, et menetlusosaliste roll üle võtta või teha takistusi menetlusosaliste legitiimsele tegevusele oma ülesannete täitmiseks), on seaduses sõnaselgelt öeldud, et kohus ei luba menetlusosalistel kohut eksitada ega menetlusõigusi kuritarvitada. Kohtu eksitamisenä on käsitatavad kõikvõimalikud menetlusosalise poolt kohtule valetamise juhtumid (valeütluste andmine on pigem eraldi teema), aga ka näiteks sellised küsitlustaktikad, kus kohtus püütakse luua ekslikku arvamust, justkui mingi asjaolu oleks juba tõendamist leidnud, ehkki selle kohta tõendeid esitatud ei ole (nn tõendamata eeldusega küsimused); kus tunnistajale esitatakse mitmest küsimusest koosnev ahelküsimus, mille puhul ei saa ei kohtunik ega kardetavasti ka tunnistaja enam küsimusest aru. Menetlusõiguste kuritarvitamisena on aga näiteks käsitatavad igasugused tegevused ja toimingud, millega menetlusosalised üritavad vastaspoolele või nt tunnistajale põhjendamatuid kulusi ja ebamugavust tekitada, samuti korduvalt põhjendamatute taotluste esitamine, vastaspoole riskküsitlusele põhjendamatult vahelesegamine

¹⁴ Vt nt Eerik Kergandberg jt. Kohtumenetlus (Tallinn: Juura, 2008), lk 251–255.

jne – seda ka juhul, kui menetlusosalise tegevus iseenesest menetlusseadustikuga vastuolus ei ole.

Sätetades, et kohus end eksitada ega menetlusosalistel oma menetlusõigusi kuritarvitada ei luba, ongi kohtule antud mandaat kuritarvituste tõkestamiseks ka omal algatusel sekkuda ja meetmeid võtta, sh äärmuslikul juhul rakendada rikkujate suhtes menetluslikke sanktsioone.

Regulatsiooni tulemusena peaks kõikidel kriminaalasju lahendavatel kohtunikel olema kindlus menetluse juhtimisel ja üheselt mõistetav seadusest tulenev volitus menetluslikku obstruktsionismi tõkestada.

KrMS § 267 lõike 3 muudatus

Muudatus on tingitud asjaolust, et eelduslikult koostatakse kohtuotsuse resolutiivosa digitaalselt, mis tähendab, et isikule ei tehta teatavaks mitte kohtuotsuse resolutiivosa koopiat, vaid kohtuotsuse resolutiivosa.

KrMS § 269 lg 2 muudatused

Eelnõuga muudetakse KrMS § 269 lg 2 punkti 4 selliselt, et kui isiku kohtusse toimetamine on raskendatud, siis edaspidi ei ole audiovisuaalses vormis istungil osalemiseks vajalik süüdistatava nõusolek, eeldusel et kohus veendub süüdistatava kaitseõiguse tagamises.

KrMS § 269 lg 1 kohaselt on süüdistatava osavõtt kohtumenetlusest üldjuhul kohustuslik, välja arvatud KrMS §-des 267 ja 269 ettenähtud erandite puhul, mis annavad õigusliku aluse asja arutamiseks süüdistatava osavõtuta. Riigikohus on oma määruses 3-1-1-24-16, p 6, selgitanud, et PS § 24 lg-st 2 tuleneb põhiõigus viibida oma asja arutamise juures ja sellest lähtuvalt õigus olla kohtus ära kuulatud. Kaudselt on see õigus järeldatav ka kohtusse pöördumise õigust sätestavast PS § 15 lg-st 1, mis on ausa kohtumenetluse õiguse üldnorm. Analoogsed õigused tulenevad Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 6 lg-test 1 ja 3. Nende õiguste tagamiseks näeb KrMS § 35 lg 2 ette, et süüdistataval on õigus võtta osa kohtulikust arutamisest, s.t viibida oma asja arutamise juures. Loetletud õigustele vastandub aga süüdistatava kohustus võtta osa kohtulikust arutamisest. Riigikohus on oma määruses nr 3-1-1-86-14, p 17, leidnud, et kuigi ühelt poolt tuleb kriminaalmenetluses tagada isikule võimalus ennast kaitsta ja viibida kohtuasja arutamise juures, siis teiselt poolt tuleb arvestada ka menetlusökonoomikat ja avalikku huvi ehk seda, et kuriteole järgneks hukkamõist. Kuigi riigil on kohustus tagada isiku õiguste realiseerimise efektiivsus, ei ole sellises riigi kohustuses näha absoluutset nõuet, et riik peaks isiku huvide tagamise nimel ohverdama kõik muud huvid ka olukorras, kus isik enda huvide paremast tagamisest huvitatud ei ole. Seega ei ole õigus osaleda oma asja arutamisel absoluutne ja seda on võimalik piirata seaduses ettenähtud juhtudel ja alustel (piirang peab olema legitiimse eesmärgiga ja proportsionaalne). Üheks selliseks eesmärgiks tuleb pidada vajadust tagada kohtumenetluse normaalne funktsioneerimine, kindlustamaks asja arutamist mõistliku aja jooksul.

Kehtiva seaduse kohaselt on audiovisuaalses vormis istungil osalemiseks vajalik selle isiku nõusolek, kellel ei ole võimalik istungil kohtus kohal olla (nt tõsiste terviseprobleemide tõttu), nõusoleku andmisest keeldumise korral ei pruugi nimetatud süüdistatava suhtes kohtuliku arutamisega jätkamine võimalik olla. Eelnõuga muudetakse seadust selliselt, et kui isikul ei ole küll võimalik istungil füüsiliselt osaleda, kuid ta saab kohtuistungit audiovisuaalse lahenduse

kaudu jälgida, võib kohus otsustada süüdistatava osalemise audiovisuaalse lahenduse kaudu ilma süüdistatava nõusolekuta. Selliselt oleks võimalik tagada, et kohtupidamine ei peatuks teadmata ajaks ega lõpeks. Selleks et isiku asja arutamise juures viibimise piirang oleks proportsionaalne, peab kohus veenduma, et isiku kaitseõigus on tagatud, mis eeldab väga hea kvaliteediga audiovisuaalsete tehniliste lahenduste kasutamist ning süüdistatavale kaitsjaga suhtlemise võimaluse tagamist. Riigikohus on otsuses nr 3-1-1-18-08, p 14.1, selgitanud, et õigus viibida oma kohtuasja arutamise juures hõlmab ka süüdistatava õigust olla kohtu poolt ära kuulatud ning seda, et kohus peab tema seisukohta kohtuotsust koostades arvestama ja sellega mittenõustumist põhjendama. Seega õigus olla oma kriminaalasja arutamise juures tähendab ka süüdistatava õigust vaielda vastu kõigile nendele süüdistuse väidetele, millest sõltub tema teole antav materiaalõiguslik hinnang.

Eelnõuga täiendatakse KrMS § 269 lõiget 2 uue alusega (p 7), mille kohaselt võib kriminaalasja erandlikult arutada süüdistatava osavõtuta, kui juriidiline isik, kelle seaduslik esindaja ei ole kriminaalmenetlusest kõrvalehoidumise eesmärgil juhatuse liiget või liikmeid valinud või juhatuse liikme asukohta Eesti Vabariigis ei suudeta tuvastada, tema kohtusse kutsumiseks on tehtud mõistlikke pingutusi ning ilma temata on kohtulik arutamine võimalik.

Muudatuse vajadus on tingitud praktikas tõstatunud probleemidest¹⁵ juriidilise isiku juhatuse liikme kriminaalmenetluses osalemisega seonduvalt. KrMS § 36 sätestab, kelle kaudu juriidiline isik kriminaalmenetluses osaleb ning KrMS § 269 lg 1 kohaselt on süüdistatava osavõtt kohtumenetlusest üldjuhul kohustuslik. Kohtunikud on juhtinud tähelepanu venitustaktikale, mille kohaselt juriidiline isik vahetab korduvalt oma seaduslikku esindajat, keda kohtul ei ole võimalik kätte saada ja keda on seetõttu vaja asendada ning kohtulik arutamine edasi lükata. Kuigi seaduslik esindaja osaleb juriidilise isiku nimel kriminaalmenetluses, ei ole juriidilisel isikul kohustust esitada kohtule esindaja kontaktandmeid või jagada infot esindaja asukoha kohta. Sellist probleemi on lahendis nr 3-1-1-86-14, p 17, käsitlenud Riigikohus. Riigikohtu kriminaalkolleegium selgitas, et olukorras, kus juriidilise isiku pädev organ ei ole juhatuse liiget või liikmeid valinud ja kohus tuvastab, et selliselt on toimitud kriminaalmenetlusest kõrvalehoidumise eesmärgil, ning süüdistatava kohtusse kutsumiseks on tehtud mõistlikke pingutusi ja temata on kohtulik arutamine võimalik, võib analoogiat aluseks võttes KrMS § 269 lg 2 p 2 järgi kriminaalasja erandlikult arutada juriidilisest isikust süüdistatava osavõtuta. Sellised asjaolud võimaldavad järeldada, et juriidilisest isikust süüdistatav on sisuliselt asunud kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduma, jättes ühingu juhtorgani koosseisu seaduse nõuetega kooskõlla viimata, vältimaks tema suhtes menetletava kriminaalasja kohtuliku arutamise jätkamist. Seetõttu on põhjendatud kohtupraktikale tuginedes KrMS § 269 lg 2 täiendamine uue alusega, millal võib kriminaalasja arutada erandlikult ilma juriidilisest isikust süüdistatava osavõtututa. Kuna praktikas on lisaks Riigikohtu lahendis käsitletud olukorrale (juriidiline isik on ilma seadusliku esindajata) probleemina välja toodud ka olukord, kus juhatuse liige on küll valitud, kuid tema asukoht ei

¹⁵ OECD Eesti III hindamisaruande p 2(c)(iii), p 37, lk 19.

ole kohtule teada, siis on seda samuti regulatsiooni täiendamisel arvestatud. Punkti 7 sõnastamisel on arvestatud eelnõuga muudetava KrMS § 36 uut sõnastust.

KrMS § 275 lg 5 muudatus

Muudatus on tingitud eelnõus läbivalt „eeluurimiskohtuniku“ termini asendamisest „kohtu“ terminiga. Antud juhul sätte sõnastusest lähtuvalt on termini „eeluurimiskohtunik“ asemel kasutatud terminit „kohtunik“.

KrMS § 278 täiendamine lõikega 4

Eelnõuga sätestatakse, et ka tõlgi (nii koosseisulise kui ka koosseisuvälise) osavõtu kohtuistungist võib korraldada tehnilise lahenduse abil. Kehtiv regulatsioon on selles küsimuses ebaselge ning on põhjendanud praktikas arusaamatusi, kuigi paljudel juhtudel on tõlgi videokonverentsi teel osalemine kohtuistungist põhjendatud.

KrMS § 283 muutmine

Muudatus seondub allkirjastamise nõudest loobumisega. Allkirjastamise asemel kasutatakse eksperdi puhul kinnitamise mõistet.

KrMS § 286¹ lõike 2 täiendamine punktidega 3¹ ja 3²

Eelnõuga muudetakse paragrahvi 286¹ lõiget 2, täiendades seda punktiga 3¹. Punkti 3¹ lisamise eesmärk on anda kohtule võimalus tuvastamata päritolu ja käitlusahelaga tõendusmaterjali vastuvõtmisest keelduda. Paragrahvi 286¹ lg 2 annab kohtule võimaluse keelduda esitatava tõendusmaterjali vastuvõtmisest üldlõikes, ilma et selle uurimisele peaks aega kulutama või selle usaldusväärsust või kaalu hiljem analüüsima. Tegu on kohtu küllaltki äärmusliku enesekaitsevahendiga menetlusressursi raiskamise vastu, mille peamine toime on heidutus: pooled, kelle ülesanne on oma väiteid kohtule tõendada, peavad omalt poolt tõendi kogumise ja uurimise võimalikuks tegema ning igati menetlusele kaasa aitama (nt õigeaegselt tõendi süüdistus- või kaitseaktis üles andma, et vältida menetluses üllatusi ja viivitusi), riskides vastasel korral sellega, et kohus nende soovitud tõendit vastu ei võtagi. Kui aga nii pooled kui kohus on võimetud tõendit hankima mõistliku aja ja mõistlike ressurssidega, on kohtul samuti olemas hoob, et vältida menetluse venitamist „kummitustõendit“ otsides.

Analoogiline on olukord dokumentaalsete tõendite ja asitõenditega, mille päritolu, terviklikkuse ja ehtsuse hindamiseks ei ole poolel mingit tõendusteavet esitada. Niisama nagu selliseid tõendeid ei peaks vastu võtma menetleja vastavalt KrMS § 124¹ nõuetele, ei peaks selliseid tõendeid vastu võtma ka kohus. Seega et sisendfiltrist läbi pääseda, tuleb poolel kohtule vähemalt mingi tõendi abil näidata, kuidas asitõend või dokumentaalne tõend oma tekkekohast kohtusse on jõudnud ning et ta on tõepoolest see, millena teda esitletakse. Kõige lihtsam on neid andmeid kohtule esitada tunnistaja ütluste abil, kuid kohus võib tõendi päritolu, terviklikkuse ja ehtsuse kohta pidada piisavaks ka muid tõendeid, sh võib esitatav tõend ise end kohtu arvates piisavalt autentida (nt mingi ametiasutuse koostatud ametlik dokument). Tähele tuleb panna, et isegi kui kohtus tõendi päritolu tuvastatavuse üle vaidlus tekib ja kohus otsustab tõendi siiski vastu võtta, on kohtul hiljem võimalus tõendeid hinnates leida, et tõend ei ole usaldusväärne või pole eriti kaalukas.

KrMS § 287 lg 5 muutmine

Eelnõuga loobutakse kohtueelses menetluses tunnistaja kaugülekuulamise puhul kahtlustatava või süüdistatava nõusolekust. Kuna kohtumenetluses on tunnistaja kaugülekuulamise puhul kaitseõiguse tagamiseks süüdistatava nõusolek telefonitsi ülekuulamiseks oluline, tehakse KrMS § 287 lõikes 5 erisus KrMS § 69 lõikest 3 ning sätestatakse, et kaugülekuulamine telefonitsi on lubatud vaid ülekuulatava ja süüdistatava nõusolekul.

KrMS § 287¹ lõike 3 ja 293 lõike 2 muutmine

Eelnõuga on KrMS-s läbivalt loobutud allkirjastamise nõudest ning see on asendatud menetlusosalise puhul temale tema õiguste ja kohustuste tutvustamise talletamisega taasesitamist võimaldaval viisil.

KrMS § 288 lg 9 muutmine

Lõike muutmise põhjustab asjaolu, et dokument tõendi liigina on eelnõuga tehtavate muudatustega asendatud dokumentaalse tõendi mõistega. Kuna dokumentaalse tõendi mõiste on laiem, siis tuleb vastavalt muuta ka KrMS § 288 lg 9 punkti 2.

KrMS § 291 lõike 3 täiendamine

Eelnõuga täiendatakse KrMS § 291 lg-t 3 punktiga 4. Seoses kirjalike ütluste instituudi loomisega täpsustatakse ka kirjalikult antud ütluste tõenduslikku toimet. Kirjalikel ütlustel on vahetu vestlusega võrreldes mitmeid puudusi, millele juba eelnevalt on viidatud. Nende puuduste tõttu ei ole ka kirjalikud ütlused niisuguse kvaliteediga, mis võimaldaks neid tõendina kasutada olukorras, kus tunnistaja risküsitlemine ei ole võimalik. Küll on kirjalikud ütlused kasutatavad tunnistaja ütluste usaldusväärsuse kontrollimiseks §-s 289 esitatud tingimustel ja korras.

Kui kirjalikud ütlused on usaldusväärsusdefitsiidiga, siis neist ja nähtavasti ka ülekuulamisprotokollist usaldusväärsemaks on põhjust pidada kaugülekuulamisel saadud ütlusi, kui kaugülekuulamine videosalvestati. Esiteks on sõna-sõnalt tuvastatav ülekuulamisel räägitu, teiseks on võimalik jälgida ülekuulamise käiku ja kolmandaks on videopildi abil võimalik veenduda, et tunnistaja tõepoolest eksisteeris. Seetõttu puudub põhjus, miks videosalvestatud kaugülekuulamisel saadud ütlusi ei tohiks kasutada iseseisva tõendina olukorras, kus risküsitlus ei ole võimalik ühel KrMS § 291 lg 1 p-des 1–3 esitatud põhjustest.

KrMS § 292 muutmine ja § 292¹ kehtetuks tunnistamine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 292, mille eesmärgiks on ühtlustada kahe eriteadmistega menetlussubjekti, st eksperdi ja asjatundja ülekuulamise ja nendelt saadavate dokumentaalsete tõendite regulatsioon.

Nagu juba eespool märgitud, on eksperdi ja asjatundja peamine erinevus selles, kuidas nad menetlusse on kaasatud, mitte aga tingimata selles, mida nad menetlusele juurde annavad. Seetõttu on ka loogiline, et eksperdi ja asjatundja ülekuulamine kohtus peaks käima sama regulatsiooni järgi. See ühtlustamine saavutatakse mh viitega § 109 lõikele 2, mille kohaselt on nii eksperdi kui ka asjatundja küsitlemisel lubatud tavatunnistajaga võrreldes laiem

küsimusteriing. See omakorda kaotab ka vajaduse sama isikut vahepeal formaalselt tunnistajaks ja siis jälle asjatundjaks nimetada. Samuti kaob takistus kohtus küsitlertavalt eksperdilt nende küsimuste küsimiseks, mis ei seonu kitsalt ekspertiisiaktiga ja eksperdi tehtud eksperdiuuringuga.

Sõnaselgelt nähakse ette võimalus, et ka asjatundja koostab kirjaliku arvamuse, mis võib kajastada tema tehtud uuringuid kriminaalasjas tähtsa asjaolu väljaselgitamiseks. Praktikast on sellised arvamused järjest enam levinud ning tsiviilkohtumenetluses juba tavapraktika. See aitab omakorda lahendada veel üht vana probleemi: kaitsjal peab olema süüdistusega võrdväärne võimalus tõendeid, sh eriteadmistele tuginevaid tõendeid kohtule esitada. Olukorras, kus ekspert koostab põhjaliku ekspertiisiakti, mis esitatakse kohtule ja jääb kohtutoimikusse kohtunikule lugemiseks, on tõepoolest võimalik, et vaid ütlusi andnud asjatundja arvamus saab väiksema tähelepanu osaliseks.

Menetluse ökonoomia seisukohast on sageli otstarbekas eksperdi või asjatundja ülekuulamisest loobuda, kui kirjalikus arvamuses esitatud järeldused ei tekita kahtlust ega vaidlust. Sellistaoliste juhtumite puhuks on ette nähtud võimalus jätta kirjaliku arvamuse andnud ekspert või asjatundja kohtus üle kuulamata ja dokumentaalse tõendina vastu võtta kirjalik arvamus. Küsimusi võib tekitada olukord, kus kohtule esitatakse eksperdi kirjalik arvamus, kuid ekspert kuulatakse ka kohtus üle – ning kohtus eksperdi antud ütlused on vastuolus ekspertiisiaktiga.¹⁶ Sellises olukorras tuleb kohtul lahendada küsimus erialaspetsialisti ja tema järelduste usaldusväärsusest tõendeid hinnates.

Eelnevast tulenevalt tunnistatakse kehtetuks KrMS § 292¹, sest asjatundja ülekuulamise regulatsioon viiakse KrMS § 292 alla.

KrMS § 296 muutmine

Eelnõuga muudetakse KrMS § 296. Muudatused on enamikus sõnastuslikku laadi ja seonduvad dokumentaalse tõendi termini sätestamisega.

Lõikes 3 tehtava muudatuse eesmärk on täpsustada, millisel juhul on võimalik tõendid avaldamata jätta – selleks on vajalikud kolm tingimust, mis kõik peavad olema täidetud:

- Pooled on avaldamata jätmises jõudnud kokkuleppele.
- Tõendi avaldamata jätmise ei mõjuta kohtumenetluse avalikkust, st eelkõige kui kohtuistungil pealtvaatajaid ei ole.
- Kohus nõustub tõendite avaldamata jätmisega – see on kohtu diskretsiooniotsus, mille tegemisel lähtub kohus sellest, kas avaldamisega saavutatakse nt asjaolude parem tuvastamine. Samuti võib olla otstarbekas nõuda kõikide tõendite avaldamist selleks, et tõendite esitamise faasis oleks võimalik välja sortida asjakohatud või lubamatud dokumentaalsed tõendid, mida muidu oleks lihtne kohtule terve pakina korraga esitada.

KrMS § 306 lõike 5 muutmine

Muudatus on tingitud asjaolust, et eelduslikult koostatakse määrus digitaalselt, mis tähendab, et isikule ei tehta teatavaks mitte määruse koopia, vaid määrus.

¹⁶ KrMS kommenteeritud väljaanne, lk 298.

KrMS § 310¹ lg 1 muutmine

Muudatus seondub ajutise lähenemiskeelu (KrMS § 141¹ lg 1) muudatusega. Lõikest 1 jäetakse välja lähenemiskeelu kohaldamise eelduseks olev tingimus, et isik peab lähenemiskeelu kohaldamiseks olema süüdi mõistetud isikuvastases või alaealise vastu suunatud kuriteos. Kuna isikuvastase kuriteo mõistet tuleks selle sätte kontekstis tõlgendada laiendavalt (st laiemalt kui karistusseadustiku 9. peatükis ette nähtud isikuvastased kuriteod), siis jäetakse praktikas mitmeti tõlgendamise vältimiseks nimetatud tingimus seaduse tekstist välja. Lähenemiskeeldu saab lõike 1 kohaselt nagunii kohaldada vaid kannatanu eraelu või muude isikuõiguste kaitseks ning kohtul on võimalik konkreetsel juhul kaaluda, kas lähenemiskeeld on kohane meede. Vt ka KrMS § 141¹ muudatuse kommentaare.

KrMS § 319 muutmine

Eelnõuga pikendatakse KrMS § 319 lõigetes 2 ja 3 sätestatud apellatsioonitähtaega. Kehtiva seaduse kohaselt esitatakse apellatsioon ringkonnakohtule kirjalikult 15 päeva jooksul alates otsuse avalikult teatavakstegemisest. Eelnõuga pikendatakse apellatsioonitähtaeg 30 päevani. Muudatuse vajaduse on tinginud menetlusosaliste tagasiside, et mahukate kriminaalasjade korral on hetkel kehtiv 15-päevane apellatsioonitähtaeg liiga lühike. Üldmenetluse korras arutatavad kriminaalasjad on sageli keerulised ja mahukad ning mitmesajaleheküljelised kohtuotsused ei ole haruldased. On tulnud ette, et maakohtu otsus on lausa 500–600 lk pikk. Sellisel juhul tuleb nõustuda, et 15-päevane tähtaeg on kohtuotsusega tutvumiseks, selle analüüsimiseks ning apellatsiooni koostamiseks ebamõistlikult lühike. Tähtaja pikendamisel on võetud eeskujuks TsMS § 623 lg 1 ning HKMS § 181 lg 1, mis mõlemad näevad ette 30-päevase apellatsioonitähtaja.

Eelnõuga muudetakse ka KrMS § 319 lõiget 3 ning ühtlustatakse see KrMS § 319 lõike 2 sõnastusega, st nii vahi all olevate ning vangistuses viibivate kui ka vabaduses olevate süüdistatavate apellatsiooni esitamise tähtaja arvutamine ning tähtaeg algavad vastavalt kohtuotsuse kättetoimetamisest või avalikult teatavaks tegemisest.

KrMS § 328 lõike 2 muutmine

Muudatus on tingitud asjaolust, et eelduslikult koostatakse määrus digitaalselt, mis tähendab, et isikule ei tehta teatavaks mitte määruse koopia, vaid määrus.

KrMS § 332 lõike 1 punkti 5 muutmine

Muudatus on tingitud asjaolust, et eelduslikult koostatakse apellatsioon digitaalselt, mis tähendab, et isikule ei tehta kättesaadavaks mitte apellatsiooni koopia, vaid apellatsioon.

KrMS § 334 lõike 1 muutmine

Eelnõuga jäetakse välja viide menetlusedokumendi koopiale.

KrMS § 339 muutmine

Eelnõuga täpsustatakse olulise menetlusõiguse rikkumiste loetelu tulenevalt kõnesoleva eelnõuga tehtavatest muudatustest kohtuistungide protokollidega seoses. Kuna eelnõu kohaselt ei

tule koostada kohtuistungi protokolli lihtmenetluse asjades, kus istungist on olemas salvestis, siis ei saa edaspidi protokolli puudumist lugeda oluliseks menetlusõiguse rikkumiseks. Samas ei ole põhjust pidada protokolli puudumist oluliseks menetlusõiguse rikkumiseks ka sellises olukorras, kus protokolli koostamine on küll ette nähtud (üldmenetluse asjades), kuid see siiski puudub. Seda tulenevalt sellest, et istungiprotokolli olemasolu senine ja ajalooline eesmärk on olnud asjaolu, et see on olnud ainuke võimalus kontrollida, kas ja mis istungil toimus. Samas ei takista kohtuistungi kirjaliku protokolli puudumine mingil moel istungil toimunu kontrollimist olukorras, kus sellest istungist on olemas nõuetele vastav heli- või videosalvestis, sest salvestis kannab endas igal juhul rohkem informatsiooni kui kirjalik protokoll.

KrMS § 343 muutmine

Eelnõuga jäetakse välja viited otsuse koopiale.

KrMS § 347 lõike 1 muutmine

Eelnõuga nähakse ette, et kassatsioon vormistatakse digitaalselt. Kriminaalmenetluses digitaalselt osalemise nõue on ette nähtud KrMS §-des 160¹ ja 160².

KrMS § 369 muutmine

Eelnõuga nähakse ette, et teistmisavaldus vormistatakse digitaalselt. Kriminaalmenetluses digitaalselt osalemise nõue on ette nähtud KrMS §-des 160¹-160². Loobutud on viidetest teistmisavalduse ja kohtuotsuse koopiale.

KrMS § 384 täiendamine lõikega 4

Eelnõuga täiendatakse KrMS § 384 teksti lõikega 4, et võimaldada loobuda määruskaebuse esitamise õigusest. Praegu on võimalik loobuda ainult apellatsiooni esitamise õigusest. Määruskaebuse esitamise õigusest loobumisega saab sellest õigusest loobuja kiirendada kriminaalmenetlust, kuna vastav määrus saab jõustuda kohe määruskaebuse esitamise õigusest loobumisel.

KrMS § 385 punkti 10 muutmine

Eelnõuga täiendatakse § 385 punkti 10 põhjusel, et kuna KrMS §-le 202 tuleb eelnõuga juurde lõige 1¹, mille kohaselt võib KrMS § 202 lg-s 1 sätestatud alustel lõpetada kahtlustatava või süüdistatava suhtes kriminaalmenetluse ka ilma tema nõusolekuta, kui ta süüle ei viidata ja talle kohustusi ei anta, siis antakse kahtlustatavale või süüdistatavale võimalus kriminaalmenetluse lõpetamine vaidlustada, kui kohus on menetlust lõpetades nende põhimõtete vastu eksinud.

KrMS § 385 täiendamine punktidega 29–33

Kehtivas kriminaalmenetlusõiguse alusel toimiva määruskaebemenetluse praktikas moodustavad edasikaevatavatest kohtumäärustest ebaproportsionaalselt suure osa kaebused karistuse täitmise seonduvate küsimuste peale. Seejuures kinnitab senine praktika, et valdavas enamuses jäetakse sellised kohtumäärused edasikaebemenetluses muutmata. Kehtivas õiguses lausa kahekordne edasikaebeõigus kohtumääruste peale kulutab ebaotstarbekalt kohtusüsteemi ressursse. Sel põhjusel tehakse ettepanek muuta KrMS § 385 sõnastust selliselt, et välistada vähemalt selliste karistuse täitmist puudutavate kohtumääruste edasikaebamine,

mille sisuks ei ole põhiõiguste piiramine, vaid süüdimõistetule juba eelneva kohtulahendi alusel kehtestatud põhiõiguste piirangute leevendamine. Juba aset leidnud piirangute kehtestamist on süüdlane saanud korralises edasikaebemenetluses juba vaidlustada (nt apelleerides või kasseerides süüdimõistvat otsust, määruskaebemenetluses vaidlustades vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramist jne). Kuna olemasolevaid põhiõiguste piiranguid leevendades ei tekitata uut põhiõiguste riivet, siis pole kohtu otsustuse peale edasikaebamine siinkohal põhjendatud. Põhiseadusest ei ole võimalik tuletada ka prokuratuuri kaebeõigust põhiõiguste piirangu leevendamise või nende piiramisest keelduva kohtulahendi peale.

KrMS § 386 täiendamine

KrMS § 390 lõike 7 kohaselt võtab Riigikohus määruskaebuse läbivaatamisel ringkonnakohtus tehtud määruse peale esitatud määruskaebuse menetlusse üksnes juhul, kui Riigikohtu lahend selles asjas on oluline seaduse ühetaolise kohaldamise või õiguse edasiarendamise seisukohalt. Sellegipoolest esitatakse massiliselt ilmselgelt perspektiivituid määruskaebusi. Sellest tulenevalt tehakse ettepanek täiendada kriminaalmenetluse seadustikku lisakriteeriumiga, mille kohaselt peab nimetatud määruskaebuse esitaja oma määruskaebuses põhjendama, et määruskaebuse menetlusse võtmise eeldused on täidetud. Sisuliselt peab kaebaja põhjendama, miks oleks lahend selles asjas seaduse ühetaolise kohaldamise või õiguse edasiarendamise seisukohalt oluline. Muudatusettepaneku eesmärk on vähendada läbimõtlema tute ja ilmselgelt perspektiivitute määruskaebuste hulka ja seeläbi vähendada kohtu niigi piiratud ressursi, mis kulub selliste ilmselgelt perspektiivitute asjade menetlusse võtmise üle otsustamisele.

KrMS § 390 täiendamine

Määruskaebus on olemuslikult kohtuliku üksikküsimuse vaidlustamine lahutatuna põhiasja lahendamisest. Sel põhjusel on määruskaebemenetluseks nähtud ette iseseisev lihtsustatud kaebekord ning reeglina peaks kohtuliku üksikküsimuse peale esitatava kaebuse lahendamine toimuma operatiivselt, vältimaks, et näiteks kohtueelse menetluse või kohtumenetluse käigus toimunud üksikküsimuse vaidlustamine kõrgema astme kohtus muutuks iseseisvaks põhimenetlust takistavaks teguriks. Igal juhul peab seadusandja vältima eelduste loomist edasikaebeõiguse pahatahtlikuks kasutamiseks muude eesmärkide saavutamiseks, näiteks põhimenetluse kulgemise pidurdamiseks. Eelnimetatud arusaamale räägib vastu kehtivas kriminaalmenetlusõiguses ettenähtud kahekordne edasikaebeõigus kohtumääruste peale, mis võimaldab muu hulgas maakohtu üksikotsustust vaidlustada esmalt ringkonnakohtus ja seejärel veel Riigikohtus. Kahekordne edasikaebeõigus kohtumääruste vaidlustamiseks ei ole põhiõigus PS § 24 lg 5 tähenduses. Seega on õige ning menetleja autonoomiat austav ja mõistliku menetlusaja nõudele vastav lahendus, et kõige enam põhiõigusi piiravaid kohtulahendeid saab vaidlustada üks kord ringkonnakohtus. Erakorraliselt – kohtupraktika ühtlustamise ja suunamise eesmärgil olukorras, kus Eestis on mitu ringkonnakohtu – peab säilima võimalus enim põhiõigusi riivavate üksikotsustuste vaidlustamiseks ka Riigikohtus.

Paraku pole viimati nimetatud eesmärgi saavutamiseks seni suudetud luua tõhusat mehhanismi. Kõigi juba ringkonnakohtus ühe korra lahendatud määruskaebuste Riigikohtusse edasikaebe lubamine on kaasa toonud selle võimaluse aktiivse kasutamise menetlusosaliste poolt. See omakorda on Riigikohtu seadnud suure töökoormuse alla, mille kandmiseks puuduvad piisavad ressursid.

Eelnimetatust tulenevalt muudetakse eelnõu kohaselt ringkonnakohtus läbivaadatud määruskaebuste Riigikohtusse edasikaebamise korda selliselt, et lubatakse täiendav kaebavõimalus üksnes nende kohtumääruste peale, mida loetakse põhiõigusi kõige enam riivavateks. Sellisteks määrusteks võib lugeda näiteks KrMS § 390 lõikes 4 nimetatud määrusi. Samas tuleks aga tagada kahekordne edasikaebavõimalus ka selliste otsuste puhul, mis on menetlust sisuliselt lõpetavad ja mille toime on seetõttu võrreldav kohtuotsuse toimega. Kõik kohtumäärused, mis on oma materiaalselt toimelt võrreldavad kohtuotsusega, peaksid olema Riigikohtus vaidlustatavad. Seega võimaldatakse Riigikohtus vaidlustada ka psühhiaatrilise sundravi kohaldamist, erimenetluses otsustatud konfiskeerimist, kriminaalmenetluse kulude hüvitamist või kriminaalmenetlusega tekitatud kahju hüvitamise otsustamist, samuti maakohtus tehtud ja ringkonna poolt muudetud või muutmata jäetud kriminaalmenetluse lõpetamise määrusi. Lisaks on võimalik Riigikohtus vaidlustada juriidilise isiku jagunemise, ühinemise ja likvideerimise keelu põhjendatuse kontrolli. Ühtlasi säilitatakse kehtivas õiguses olemasolev kriteerium, mille kohaselt on sellise teistkordse edasikaebuse menetlusse võtmise eeldus Riigikohtu lahendi olulisus kohtupraktika ühtlustamise seisukohalt.

KrMS § 395¹ muutmine

Eelnõuga täiendatakse paragrahvi 395¹ lõiget 6 (psühhiaatrilise sundravi kohaldamise menetluse sätet) selliselt, et oleks selge, et sundravile allutatud isiku vahistamisele kehtivad samad ajapiirangud, mis tavalisele vahistamisele. Sel põhjusel tunnistatakse kehtetuks ka lõige 7, sest vastav vahistamise pikendamise regulatsioon on olemas tavapärase vahistuse sätete juures. Samuti muudetakse lõike 8 sõnastust, kust samuti jäetakse välja viide põhjendatuse kontrollile, mida alates 01.09.2016 enam seadus ette ei näe. Lõike 2 muudatus on tingitud „eeluurimiskohtuniku“ termini asendamisest „kohtu“ terminiga.

KrMS § 403¹ lõike 2 muutmine

Muudatus on tingitud asjaolust, et eelduslikult koostatakse määrus digitaalselt, mis tähendab, et isikule ei tehta teatavaks mitte määruse koopiat, vaid määrus.

KrMS § 403⁴ lõike 2 punkti 1 ja § 403⁶ lõike 1 punkti 1 muutmine

Eelnõuga loobutakse KrMS-s läbivalt menetlusosalise kohta käivate andmete üksikasjalikust kirjeldusest, kuna detailset andmete nimekirja ei ole vaja seaduses välja tuua, ning asendatakse see üldsõnalise terminiga „isiku- ja kontaktandmed“. Kindlasti peab menetleja ka edaspidi fikseerima isiku isikukoodi või sünniaja, kodakondsuse ja kontaktandmed.

KrMS § 408 lõike 5 muutmine

Eelnõuga muudetakse paragrahvi 408 lõige 5, lisades loetellu jälitustoiminguks loa andmise määruse, mis on praktikas ka praegu loetud jõustunuks kohe määruse tegemisest, vahistamisest keeldumise määruse, ning riigi peaprokuröri taotlusel vahistamise tähtaja pikendamise või sellest keeldumise määruse. Seoses 10.06.2018 jõustunud KrMS § 136 muudatusega jäetakse loetelust välja tavaline vahistamise pikendamise määrus. Loetellu lisandub ka elektroonilise valve tõkendina kohaldamise määrus, mis tehakse kahtlustatavana kinni peetud isiku või vabaduses viibiva isiku suhtes. Määruse jõustumine selle tegemisel ei välista edasikaebamist.

„Jõustumise“ asemel tuleb kasutusele täpsem väljend „pööratakse täitmisele“.

KrMS §-de 413, 415 jj muutmine (täitmiskohtuniku mõiste)

Eelnõuga asendatakse termin „täitmiskohtunik“ terminiga „kohus“ (või juhul kui säte on suunatud just konkreetsele isikule, siis „kohtunik“) või loetakse kaetuks terminitega „kohus“ või „kohtunik“. Muudetakse ka eeluurimiskohtunikuga seotud sätteid.

KrMS § 419¹ muutmine

Vajalik on täiendada elektroonilise valve täitmisele pööramise ja täitmise regulatsiooni, mis kehtivas redaktsioonis laieneb vaid süüdimõistetule. Eelnõuga lisatakse kahtlustatav ja süüdistatav, kellele laienevad samad tingimused. Lõikesse 3 lisandub ennetähtaegse vabastamise korral elektroonilise valve rakendamiseks koostatavale kriminaalhooldaja arvamusele ka kriminaalhooldaja arvamus, mille ta koostab elektroonilise valve tõkendina kohaldamise korral. Lõikega 4 lisandub prokuratuur, kellele kriminaalhooldaja esitab ettekande elektroonilise valve rikkumiste korral.

KrMS § 419² muutmine

Muudatus seondub narkomaanide sõltuvusravi välja jätmisega KarS §-st 69². KrMS § 419² reguleerib vangistuse asendamisel määratava narkomaanide sõltuvusravi ja seksuaalkurjategijate kompleksravi täitmisele pööramist. Kuigi narkomaanide sõltuvusravi jäetakse KarS § 69² tekstist välja, jääb ravi kohustuse panemine endiselt võimalikuks KarS § 75 lg 2 punkti 5 järgi. Seni ei reguleerinud käitumiskontrolli kohustusena ravi täitmisele pööramist või täitmist eraldi sätteid, vaid rakendusid üldised kriminaalhoolduse täitmise reeglid. Kuna KarS §-s 69² olev kitsas ja spetsiifiline eriregulatsioon narkomaanide sõltuvusravi kohaldamiseks liigub laia ja paindlikult kasutatava alla, siis tuleb anda mõningaid juhiseid seaduse tasandil ravikohustuse täitmisele pööramiseks ja täitmiseks, mistõttu kavandatakse KrMS § 419² muutmist. Pealkirjale on lisatud „täitmine“, kuna see ei sisalda ainult täitmisele pööramise regulatsiooni. Lõige 1 sätestab, et lahendit, mis sisaldab seksuaalkurjategijate kompleksravi või käitumiskontrolli kohustuseks olevat ravi, täidab kriminaalhooldusosakond, kes ei vii ravi otseselt läbi, vaid suunab süüdimõistetut ravisutusse. Kriminaalhooldusametnik abistab ja nõustab lisaks käitumiskontrolli nõuetele ja kohustustele ka ravikohustuse täitmist niivõrd, kui see on võimalik. Eelkõige annab infot ravikohustusega isikule, aga ka ravisutusele. Ravikohustuse täitmise kontrollimisel teeb kriminaalhooldaja koostööd ravisutusega, kes annab kriminaalhooldajale infot (lõige 2) võimaliku ravi kestuse osas, näiteks mitu korda peab isik käima teraapias. Ravi liigi teadmine on kriminaalhooldusametnikule vajalik seepärast, et kui näiteks narkomaanide sõltuvusravi vajav isik suunatakse statsionaarsesse keskusesse ravile, peab vastavalt korrigeerima kontrollnõuete järgimise kohustust, näiteks muutma registreerimise sageduse harvemaks. Ravikohustuse täitmisest või edasise ravivajaduse äralangemisest, aga ka mitteilmumisest või mittenõuetekohasest täitmisest peab kriminaalhooldusametnik olema informeeritud, et võtta kohaseid meetmeid. Ravi sisu teadmine ei ole kriminaalhooldajale vajalik, küll aga peab ta teadma diagnoosi selleks, et vajaduse ja võimaluse korral pakkuda isikule lisaks ravile ka muid sekkumisi, nt seksuaalkurjategijatele mõeldud grupiprogrammi vm. Kehtiv KrMS § 419² lg 3 sisaldab volitusnormi narkomaanide sõltuvusravi ning seksuaalkurjategijate kompleksravi ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve korra kehtestamiseks (lõige 3), mida on vaja muuta nii, et see hõlmaks nii seksuaalkurjategijate kompleksravi kui ka teisi KarS § 75 lg 2 p 5 alusel määratavaid ravikohustusi. Otstarbekas ei ole kahe erineva määruse kehtestamine, kuna ravile suunamise põhimõtted ja ravikohustuse

kontrollimise alused on sarnased olenemata ravi liigist. Küll on aga vajalik eraldi täpsemad juhised seksuaalkurjategijate ravile suunamiseks, kuna seksuaalkurjategijate kompleksravi osutajale on kehtestatud nõuded psühhiaatrilise abi seaduses (lõige 4) ja kriminaalhooldusametnik peab isikut ravile suunates seda arvestama.

KrMS § 428¹ lõike 1 muutmine ja KrMS § 428¹ lõike 4 kehtetuks tunnistamine

KrMS § 428¹ lõike 1 muutmine ja KrMS § 428¹ lõike 4 kehtetuks tunnistamine on tingitud narkomaanide sõltuvusravi välja jätmisega KarS §-st 69².

KrMS § 489²⁹ muutmine

Muudatused on tingitud eeluurimiskohtuniku mõiste kaotamisest.

§ 2. Karistusregistri seaduse muutmine

KarRS tehtavad muudatused on tingitud narkomaanide sõltuvusravi välja jätmisega KarS §-st 69².

§ 3. Karistusseadustiku muutmine

KarS § 69 lõike 1 muutmine

Eelnõu § 2 punktiga 1 muudetakse karistusseadustiku § 69 lõiget 1, milles sätestatakse, et kuudes või aastates mõistetud vangistuse asendamisel ÜKT-ga asendatakse üks kuu vangistust 30 tunni ÜKT-ga ning üks aasta vangistust 360 tunni ÜKT-ga. Senise regulatsiooni puhul oli kohtutel raskusi otsustamisel, kuidas konkreetselt ÜKT tunde arvutada. Selleks et tagada kuudes ja aastates mõistetud karistuste puhul võrdne kohtlemine vangistuse ÜKT-ks ning ÜKT vangistuseks ümberarvutamisel, on vaja saavutada, et 12 kuule vangistusele vastaks sama palju tunde ÜKT-d, nagu vastab ühele aastale vangistusele.

KarS § 69² lõike 6 punkti 1 muutmine

Paragrahv 69² reguleerib kuuekuulise kuni kaheaastase vangistuse mõistmise korral vangistuse asendamist raviga, kui isik on kuriteo toime pannud ravitava või kontrollitava psüühikahäire tõttu. Ravina käsitletakse 1) narkomaanide sõltuvusravi isikule, kes on kuriteo toime pannud narkomaania tõttu, ning 2) seksuaalkurjategijate kompleksravi täisealisele isikule, kes on kuriteo toime pannud seksuaalsuunitluse häire tõttu.

Samalaadne ravikohustus on võimalik määrata KarS § 75 lõike 2 punktis 5 käitumiskontrolli lisakohustusena, mille kohaselt isik on kohustatud alluma ettenähtud ravile, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud. Arvestades kuriteo toimepanemise asjaolusid ning süüdlase isikut, võib ravikohustus seisneda seksuaalkurjategijate ravis, narkomaanidele mõeldud ravis, psühholoogi või psühhiaatri vastuvõtule pöördumise kohustuses vms. Kui süüdlane lubab oma käitumist parandada ja võtab endale ise muid kohustusi, nt mõnes raviprogrammis osalemine, võib kohus need kohustustena kinnitada (KarS § 75 lg 4). Narkosõltuvuse puhul on asendusravi

juhtumeid aastas olnud kuni viis, mis samuti näitab, et valitseb selge disproportsioon sõltuvushäirega süüaluste arvu ja ravi saavate süüdimõistetute vahel.¹⁷

Kehtiva KarS § 69² kitsaskohtade tõttu on põhjendatum samasisulist ravi kohaldada KarS §-de 74 ja 76 alusel karistusest tingimisi vabastamise käitumiskontrolli nõudena (KarS § 75 lg 2 p 5) ning loobuda eraldi paragrahvist. Tulevikus on mõistlik teha samalaadne muudatus ka seksuaalkurjategijate kompleksravi korral ning taolist muudatust kavandati ka juba 2017. aasta lõpus kooskõlastusele ning 2018. aasta aprillis valitsusele esitatud seaduseelnõus.¹⁸ Riigikogule esitatud eelnõust jäeti muudatus riigieelarve läbirääkimiste tulemusena välja. Eelarvelistel põhjustel piirdatakse ka käesoleval hetkel üksnes narkomaanide sõltuvusravi puudutavate muudatustega.

Senise kahe erineva mehhanismi kaudu ravikohustuse määramine ning täitmine tekitab praktikas kohati segadust¹⁹ ning pärsib reaalse ravikohustuse määramise praktika teket (seega takistab ka retsidiivsuse vähendamist), mistõttu võib ravi vajaval kinnipeetaval jääda vajalik ravi saamata. Ravi kohaldamine eri alustel (KarS § 69² ja KarS § 75) on praktikas tinginud ka selle, et samasisulise ravi ning (meditsiinilises mõttes) sarnastel alustel ravi saajate jaoks on ravikorraldus ning ravi osutamise järelevalve erinevad – sh selle eest tasumine või mittetasumine, järelevalve ning sisu (pikkus jms). Isikute puhul, kelle süüteod on suuremas osas ajendatud uimastisõltuvusest, on ravi tagamine oluline retsidiivsuse vähendamiseks. Peale ravikohustuse määramise aluste laiendamise võimaldab narkomaanide sõltuvusravi KarS §-st 69² välja jätmine muuta ka ravivajaduse hindamist süsteemsemaks ning ravikohustuse täitmise, järelevalve ning sisu arendamist ühtlasemaks.

Muudatuse tulemusena on kohtul võimalik määrata uimastisõltlastele ravikohustus ilma piiravate vangistusmääradeta või kohustusliku raviaja kestuseta. Ravi sisu ja selle pikkuse otsustamise pädevus peab olema meditsiinasutusel ning lähtuma konkreetsest isikust. Kui kohus määrab süüdimõistetule käitumiskontrolli ajaks ravile allumise kohustuse, jälgib kriminaalhooldusametnik selle täitmist ning vajaduse korral abistab ja suunab isikut näiteks ravivõimaluste leidmisel. Praktikas on aeg-ajalt probleemiks, et ravikohustusega (näiteks psühholoogi poole pöördumise kohustus) süüdimõistetu käib ainult ühel visiidil ning toob seejärel tõendi, et ravi vajadus puudub. Selleks et välistada võimalus, et süüdimõistetud jätavad meditsiinitöötajale tegelikud asjaolud ning ravile suunamise põhjused rääkimata, tuleb kriminaalhoolduse juhiseid täiendada selliselt, et ravikohustusega kriminaalhooldusalune pöörduks esimesele visiidile koos kohtuotsusega, kust on näha ravile pöördumise põhjused. Samuti suhtleb kriminaalhooldusametnik vajaduse korral raviautusega täiendavalt. Siiski ei saa välistada, et isik vajabki vaid väga lühiajalist ravi.

Selleks, et tagada uimastisõltlastele ühtsed ravi kohaldamise alused ja paindlikumad võimalused ravile suunamiseks, jäetakse narkomaanide sõltuvusraviga seonduv KarS §-st 69² välja ning laiendatakse praktikas ravikohustuse kohaldamise võimalust tingimisi ennetähtaegse vabastamise käitumiskontrolli nõudena KarS §-s 75.

¹⁷ Tamm, G., Talu, A., Markina, A., Villenthal, A., Espenberg, S., Tourunen, J. & Varblane, U. (2016). Narkosõltlastest õigusrikkujate sõltuvusravi ja rehabilitatsioon Eestis. Tartu: Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus. Justiitsministeerium.

¹⁸ Kättesaadav: <https://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/4e414eb2-aba8-4033-808a-52644fc9b01a>.

¹⁹ Tammiste, B. 2016. Seksuaalkurjategijate kompleksravi 2016. Kriminaalpoliitika analüüsid 3/2016. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/seksuaalkurjategijate-kompleksravi-analuus>.

KarS § 70 lõike 1 muutmine

Muudatus on seotud narkomaanide sõltuvusravi KarS §-st 69² välja jätmisega.

KarS § 75 lõike 1 muutmine

Eelnõuga täiendatakse KarS § 75 lõike 1 punktis 1 sätestatud kontrollnõuet ning sätestatakse, et käitumiskontrolli ajal on süüdimõistetu kohustatud elama kohtu või kriminaalhooldaja määratud alalises elukohas. Muudatuse eesmärgiks on muuta nimetatud kontrollnõude rakendamine paindlikumaks selliselt, et kriminaalhooldusametnikul on võimalik pärast kohtu poolt KarS § 75 lõike 1 punktis 1 nimetatud kontrollnõude määramist isiku elukoha muutumisel ise määratud elukohta muuta, ilma selleks kohtusse pöördumata. Kehtiva seaduse kohaselt on kriminaalhooldusametnikul KarS § 75 lg 3 kohaselt võimalik teha kohtule ettepanek juba pandud kohustuse muutmiseks, kuid praktikas tähendab see kohtu ressursi asjatut kasutamist, kuna elukoha muutus kui objektiivne asjaolu ei nõua kohtupoolset kaalutlusotsust.

KarS § 308 lõike 1 muutmine

Eelnõu § 2 punktiga 2 muudetakse paragrahvi 308 lõiget 1, lisades karistatavate tegude loetellu omaniku poolt kohtuliku hüpoteegi nõuete rikkumise. Lisandus on vajalik, et oleks selge, et ka kohtuliku hüpoteegi nõuete rikkumine on karistatav ning sellise rikkumise puhul ei ole vaja otsida raskesti põhjendatavat tõlgendamise võimalust või lisaks kohtulikule hüpoteegile vara arestimise korraldamist.

§ 4. Kriminaalhooldusseaduse muutmine

Paragrahvi 2 punkti 2 muudatus on seotud narkomaanide sõltuvusravi KarS §-st 69² välja jätmisega.

Paragrahvi 2 punkti 4 muudatus on tingitud tõkendina elektroonilise valve kohaldamise laiendamise võimalusest. Kui kehtiv seadus võimaldab elektroonilist valvet tõkendina määrata vaid vahistamise asemel, siis eelnõu kohaselt saab kohaldada sellist tõkendit ka vabaduses viibivale kahtlustatavale või süüdistatavale või kahtlustatavana kinni peetud isikule. Punkt 4 on sõnastatud üldisemaks.

Seoses KrMS § 128² lg 1 p 6 lisamisega muudetakse vastavalt ka kriminaalhooldusseaduse § 2, lisades sättesse punkti 8, mis täpsustab, et kriminaalhooldusluseks on ka kuni 21-aastane isik, kellele on tõkendina kohaldatud kohustust ilmuda kriminaalhooldaja määratud ajavahemiku järel kriminaalhooldaja juurde.

Paragrahvi 31 lõikes 2¹ asendatakse sõna „vahistamise“ sõnadega „edasise tõkendi“, kuna eelnõu jõustumisel saab elektroonilist valvet tõkendina kohaldada laiemalt kui vaid vahistamise asemel. Elektroonilise valve tõkendina rikkumise korral peab kohus otsustama edasise tõkendi kohaldamise, st kas võtta isik vahi alla või kohaldada rangemaid tingimusi elektroonilisele valvele või kohaldada mõnda muud vahistamisest erinevat tõkendit vm.

Paragrahvi 31 lõike 2² muudatus on seotud narkomaanide sõltuvusravi KarS §-st 69² välja jätmisega.

Paragrahvi 32 lõike 4 muutmine seondub KarS § 75 lg 1 p 1 muudatusega. Kehtiva õiguse järgi esitab kriminaalhooldusosaluse elukoha muutuse korral kriminaalhooldaja viivitamatult kriminaalhooldusosaluse senise elukoha järgsele kohtule või prokuratuurile taotluse saata kohtulahend või prokuröri määrus täitmiseks kriminaalhooldusosaluse uue elukoha järgsele kriminaalhooldusosakonnale. Eelnõu kohaselt hindab elukoha vahetamise põhjendatust kriminaalhooldaja ning elukoha muutmine kohtu kaudu ei ole vajalik. Kriminaalhooldus saadab ise vajalikud dokumendid uuele elukoha järgsele kriminaalhooldusosakonnale, ei pea taotlema saatmist läbi prokuratuuri või kohtu. Seega muudetakse eelnõuga KrHS § 32 lg 4 sõnastust.

§ 5. Kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse muutmine

Seoses täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele ülemineku etapilisusega on vajalik kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduses sätestada kriminaal- ja kohtutoimiku pidamise ning kriminaalmenetluses toimuva teabevahetuse rakendussätteid. Toimiku pidamine ja teabevahetus kriminaalmenetluses vastavalt kriminaalmenetluse seadustiku §-le 160¹ ja 160² toimub kuni menetlejatele tehniliste tingimuste loomiseni kriminaalmenetluse seadustiku enne 2020. aasta 1. oktoobrit kehtinud redaktsiooni kohaselt. Valdkonna eest vastutav minister kehtestab määrusega toimiku pidamise ja kriminaalmenetluses teabevahetuse ülemineku aja, tingimused ja korra. Antud säte võimaldab kuni menetlejatele vajalike tehniliste tingimuste loomiseni kohaldada seniseid reegleid, mis puudutab toimiku pidamist ning teabevahetust kriminaalmenetluses. Valdkonna eest vastutavale ministrile antud delegatsiooninorm võimaldab tehnilisest valmisolekust lähtuvalt määrata täpsema täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele ülemineku aja.

§ 6. Tervishoiuteenuste korraldamise seaduse muutmine

KarS §-ga 69² muutmisega seonduvalt on olnud problemaatiline ka ravi rahastamise regulatsioon. Ravi rahastatakse tervishoiuteenuste korraldamise seaduses sätestatud korras, mille § 52 lg 2 punkti 4 kohaselt rahastatakse seksuaalkurjategijate kompleksravi ja vangistuse asemel kohaldatud üheksa kuu pikkust narkomaanide sõltuvusravi Justiitsministeeriumi kaudu. KarS § 69² alusel ravi rahastamine Justiitsministeeriumi kaudu ei ole põhjendatud, kuna analoogset ravi (eelkõige narkomaanide sõltuvusravi) saavad ka muud isikud, kellele selline ravi on näidustatud ja kes ei ole toime pannud kuritegu. Sellisel juhul rahastatakse ravi üldistel alustel Sotsiaalministeeriumi kaudu. Ka KarS-is on lisaks §-s 69² sätestatud ravile muud ravikohustused, mille ravi eest ei tasu Justiitsministeerium. KarS § 75 lg 2 p 5 kohaselt on saanud kohus määrata käitumiskontrolli lisakohustuseks, et isik peab alluma ettenähtud ravile, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud. Analooorse kohustuse saab panna ka KrMS § 202 lg 2 p 4 kohaselt. Viimati nimetatud ravivõimaluste eest ei tasu Justiitsministeerium ning nende määramine on ka paindlikum. Kuna eri alustel määratavat ravikohustust (ühel juhul vangistuse osalise asendamisenä) rahastatakse eri allikatest, on vastutus valdkonna ning teenuse sisulise arendamise eest eri asutustel. Erinevalt rahastatavate ja määratavate, kuid sisult samade kohustuste võimaldamine seaduses ei ole otstarbekas. See on praktikas segadust tekitanud ning vajab korrastamist.

Kõnesoleva eelnõuga jäetakse KarS § 69² regulatsioonist välja vangistuse asendamine narkomaanide sõltuvusraviga. KarS § 69² lg 11 viitab ravi rahastamisele tervishoiuteenuste korraldamise seaduses, mis omakorda märgib, et sellist ravi rahastatakse Justiitsministeeriumi eelarvest. Seega on vaja muuta narkomaanide sõltuvusravi rahastamise aluseid selliselt, et rahastamine toimub Sotsiaalministeeriumi kaudu ühtsetel alustel (s.o tervishoiuteenuste

korraldamise seaduse § 52 lõike 1 kohaselt ning seetõttu tehakse muudatus punktis 12, mida täiendatakse narkomaanide sundraviga) muude sellist ravi vajavatele isikutele pakutava raviteenusega sõltumata nende ravile jõudmise või suunamise alustest. Ravi sisuline arendamine, pakkumine ja vajaliku pädevuse arendamine peab olema ühtselt ning terviklikult koordineeritud nii kriminaaljustiitsüsteemis kui ka ühiskonnas laiemalt. Samal põhjusel jäetakse TTKS § 52 lg 2 p-st 4 välja viide narkomaanide sõltuvusravile ja muudetakse TTKS § 52 lg 5 sõnastust.

§ 7. Vangistuseseaduse muutmine

Eelnõuga muudetakse VangS § 5³ lg 1 p 14 seoses narkomaanide sõltuvusravi välja jätmisega KarS § 69² regulatsioonist. Samas jäetakse sättesse alles viide narkomaanide ravile, mis võib olla määratud KarS § 75 lg 2 p 5 alusel.

Eelnõuga täiendatakse VangS §-ga 73¹, millega reguleeritakse vangistuse tähtaja kulgemist. Seni oli vangistuse tähtaja kulgemine reguleeritud KrMS § 171 lg-s 2 (teine lause), kuid karistuse täitmist reguleeriva sätte paigutamine kriminaalmenetluse seadustikku ei ole põhjendatud olukorras, kus vangistuse reguleerimiseks on olemas eraldi seadus.

Eelnõuga tunnistatakse kehtetuks VangS § 90 lõike 3 esimene lause, mille kohaselt vahistatut hoitakse ööpäev läbi lukustatud kambri, välja arvatud aeg, kui vahistatu töötab või õpib. Selle asemel on eelnõuga samasugune piirang lisatud KrMS §-i 143¹ vahistamise lisapiirangute paragrahvi, kuid mitte imperatiivsena, vaid menetleja diskretsiooni alusel kohaldatavana. Muudatus tuleneb õiguskantsleri soovitusel, mida on eelnõu aluseks olevas analüüsis detailsemalt käsitletud.

Eelnõuga tunnistatakse kehtetuks VangS § 90 lg 5, mille kohaselt vanglateenistus või arestimaja on kohustatud võtma kõik meetmed, et välistada eri kambritesse paigutatud vahistatute omavaheline sidepidamine. Selle asemel on eelnõuga samasugune piirang lisatud KrMS § 143¹ (vahistamise lisapiirangud), kuid mitte imperatiivsena, vaid menetleja diskretsiooni alusel kohaldatavana. Muudatus tuleneb õiguskantsleri tähelepanujuhtimisest, mida on eelnõu aluseks olevas analüüsis detailsemalt käsitletud.

Eelnõuga täiendatakse VangS § 94 lõikega 6. Riigikohtu üldkogu tunnistas 11.06.2019. a otsusega asjas nr 5-18-8 põhiseadusega vastuolus olevaks VangS § 94 lg 5. Riigikohus leidis, et VangS § 94 lg 5, mis ei võimalda hinnata vahistatu pikaajalise kokkusaamise keeldu lahus tema suhtes kohaldatud tõkendi kontrollist, on põhiseadusega vastuolus, kuna piirab ebaproportsionaalselt mõnede vahistatute õigust PS §-st 26 tulenevale perekonnaelu puutumatusel. Kuna aga pärast lg 5 kehtetuks tunnistamist nimetab VangS § 94 vaid vahistatu lühiajalisi kokkusaamisi, ei ole VangS § 94 kohaselt vahistatutele pikaajaline kokkusaamine ei lubatud ega keelatud. Samasuguse sõnastusega VangS § 94 puhul enne VangS § 94 lg 5 lisamist leidis Riigikohus, et vahistatule on pikaajaline kokkusaamine keelatud (RKPJKo 3-4-1-9-10, p 30). Vahistatute pikaajalise kokkusaamise absoluutse keelu ebaproportsionaalsusele on juhtinud tähelepanu ka õiguskantsler, mida on eelnõu aluseks olevas analüüsis detailsemalt käsitletud. Eelnõuga tehtava muudatuse eesmärgiks on sätestada seaduses üheselt, et vahistatutel on õigus pikaajaliseks kokkusaamiseks. Pikaajalise kokkusaamise üle otsustamisel arvestatakse VangS § 25 lõike 1¹ punktides 2–4 sätestatud keeldumise alustega ning sellega, kas vahistatu suhtes on kohaldatud KrMS §-s 143¹ sätestatud lisapiiranguid. Pikaajalise

kokkusaamise õiguse piiramine või keelamine on vahistamise lisapiiranguga lisatud KrMS § 143¹ lg 1 p 4.

§ 8. Väärteomenetluse seadustiku muutmine

VTMS § 29¹ lisamine

Eelnõuga täiendatakse seadustikku võimalusega väärteomenetluse lõpetamiseks väärteo toimepannud isiku tuvastamatuse tõttu, kui ei ole võimalik koguda lisatõendeid või nende kogumine ei ole otstarbekas. Paragrahvi eeskujuks on KrMS § 200¹ ning kasutatud on sama sõnastust *mutatis mutandis*.

Kehtivas õiguses puudub võimalus väärteomenetluse lõpetamiseks väärteo toimepannud isiku tuvastamatuse tõttu. Nii näiteks puudub alus pisivarguse (KarS § 218 lg 1) uurimiseks alustatud väärteomenetluse lõpetamiseks, kui väärteo toimepanijat ei ole suudetud tuvastada ning ei ole võimalik koguda lisatõendeid või nende kogumine ei ole otstarbekas. Seevastu juhul, kui varastatu väärtuse tõttu menetletakse asja kriminaalmenetluses (KarS § 199 lg 1), on vastav kriminaalmenetluse lõpetamise alus olemas (KrMS § 200¹). Nii nagu kuritegude, ei ole ka väärtegude korral otstarbekas, et perspektiivituid menetlusi tuleks hoida üleväl kuni väärteo aegumiseni. Kavandatav muudatus võimaldaks sellised menetlused tulevikus lõpetada. Samuti võimaldaks muudatus lõpetada ka seaduse jõustumise ajal pooleli olevad menetlused, mis vastavad VTMS § 29¹ tunnustele.

KrMS § 200¹ lg 2 eeskujul võimaldab ka kavandatav VTMS § 29¹ lg 2 uute asjaolude ilmnemisel väärteomenetlust uuendada. Väärteomenetluse uuendamiseks ei ole tarvis vormistada eraldi määrust, vaid menetlus uueneb esimese menetlustoiminguga.²⁰

VTMS § 30 täiendamine

Eelnõuga täiendatakse väärteomenetluse otstarbekuse kaalutlusel lõpetamise aluseid võimalusega lõpetada väärteomenetlus, kui väärtegu on vähetähtis ja väärteo toimepannud isiku väljaselgitamine on ebatõenäoline või menetluse läbiviimine oleks väärteo asjaolusid arvestades ebamõistlikult kulukas (VTMS § 30 lg 1 p 1¹). VTMS § 3¹ lg 3 lubab samadel asjaoludel jätta väärteomenetluse alustamata. Samas ei luba kehtiv seadus juba alustatud menetlust samadel kaalutlustel lõpetada. Selline erisus menetluse alustamata jätmise ja lõpetamise vahel ei ole põhjendatud. Nii näiteks võib alles menetluse käigus selguda, et väärteo toimepannud isiku väljaselgitamine on ebatõenäoline või et tegemist on vähetähtsa väärteoga. Täiendusega võimaldatakse vähetähtsa ning mõistliku eduperspektiivita väärteomenetlus lõpetada.

VTMS §-de 40 ja 41 täiendamine

Eelnõu muudatustega (VTMS § 40 lg 4, § 41 lg-d 1 ja 1¹) luuakse väärteomenetluses võimalus isiku menetleja juurde kutsumiseks telefoni või muu sidevahendi abil edastatava kutse abil.

²⁰ Vt ka põhjalikumaid selgitusi KrMS § 200¹ kohta ning selle suhestumisest KrMS §-ga 199 (selgitused on asjakohased ka eelnõuga kavandatava VTMS § 29¹ korral) – E. Kergandberg, P. Pikamäe (koostaja), Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2012, § 200¹ (N. Aas).

Regulatsiooni eeskujuks on KrMS § 163 lg 3 ning § 164 lg-d 1 ja 2. Kriminaalmenetluses näeb kutse kättetoimetamise üldkord ette, et üldjuhul kutsutakse isik uurimisasutusse, prokuratuuri ja kohtusse telefoni või muu tehnilise sidevahendi kaudu edastatud kutsega. Kuni 01.07.2004 nägi kriminaalmenetluse regulatsioon ette üldjuhul kirjaliku kutse saatmise ning lubas telefoni ja muu sidevahendi abil kutse saata vaid erandlikel juhtudel. Alates 01.07.2004 lähtutakse vastupidisest regulatsioonist, mille kohaselt on isiku kutsumine telefoni või muu sidevahendi abil üldreegel. Muudatuse eesmärk oli bürokraatia vähendamine.²¹

Samasisulist muudatust ei tehtud vääртеomenetluse seadustikus, mistõttu kehtib vääртеomenetluses endiselt põhimõte, mille kohaselt antakse kutse isikule allkirja vastu kätte, toimetatakse isikule kätte postiga väljastusteatega tähtkirjana, saadetakse elektrooniliselt või tehakse kättesaadavaks e-toimiku kaudu.

Eelnõuga kehtestatakse VTMS § 41 lg-s 1 võimalus edastada kutse telefoni või muu tehnilise sidevahendi abil.

Võrreldes kehtiva õigusega täiendatakse VTMS § 41 lg 1 teksti ka viitega kutse kättetoimetamisele e-toimiku kaudu. 15.07.2008 jõustunud seadusemuudatusega täiendati VTMS § 41 lõikega 4¹, mis võimaldas kutse kättetoimetamist e-toimiku kaudu.²² Samas ei märgitud uut kutse kättetoimetamise viisi VTMS § 41 lg 1 tekstis.

Erinevalt KrMS § 164 lg 2 regulatsioonist ei sätestata vääртеomenetluse seadustikus kohustust toimetada kutse kätte kirjalikult, kui on alust arvata, et isik hoidub kõrvale menetleja juurde ilmumisest. Seega jäätakse menetlejale diskretsiooniõigus otsustamiseks, milline kutse kättetoimetamise viis on konkreetseid asjaolusid arvestades kõige mõistlikum. Siiski tuleb arvestada, et telefoni teel kutsutu ilmumata jäämise korral võib praktikas olla kutse kättetoimetamise tõsikindel tuvastamine raskendatud. Seetõttu tuleks sellisel juhul eelistada kutse kättetoimetamist muul viisil.

KrMS § 164 lg 2 eeskujul sätestatakse VTMS § 41 lg-s 1¹, et kutse toimetatakse kätte kirjalikult, kui isik avaldab selleks soovi. Näiteks võib esineda olukord, kus isik soovib lisaks telefoni teel kutse edastamisele saada kutse ka kirjalikult (nt esitamiseks tööandjale). Kutse kättetoimetamiseks kirjalikult tuleb pidada kutse kättetoimetamise viise, mis ei toimu suuliselt, so kutse andmist isikule allkirja vastu, kutse toimetamist isikule kätte postiga väljastusteatega tähtkirjana, kutse saatmist elektrooniliselt ning kutse kättesaadavaks tegemist e-toimiku süsteemi kaudu lõike.

VTMS § 40 täiendatakse lõikega 4 tulenevalt võimalusest edastada kutse telefoni või muu tehnilise sidevahendi abil. Lõikes sätestatakse, et juhul, kui kutse edastatakse telefoni või muu tehnilise sidevahendi abil, siis märgitakse VTMS § 40 lg-s 3 sätestatud teatisele telefoni või muu sidevahendi number, millel on kutse edastatud. Sätte eeskujuks on KrMS § 163 lg 3.²³

VTMS § 50² täiendamine

²¹ Riigikogu X koosseisu seaduseelnõu 295 SE I seletuskiri, lk 27.

²² Riigikogu XI koosseisu seaduseelnõu 218 SE.

²³ Kuigi KrMS § 163 lg-s 3 tehakse viide tervikuna KrMS §-s 164 sätestatud korrale, on eelduslikult silmas peetud just KrMS § 164 lg-s 1 sätestatud kutse edastamise viisi – vt selle kohta E. Kergandberg, P. Pikamäe (koostaja), Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2012, § 163 komm 2 (A. Soo).

Eelnõuga lisatakse VTMS §-i 50² lõige¹. Kriminaalmenetluse revisjoni ühe osana muudetakse kriminaalmenetluse seadustiku regulatsioon tehnoloogianeutraalseks, et tagada võimalus menetluse läbiviimiseks digitaalselt. Kehtiv väärtemenetluse seadustik võimaldab juba praegu teatud juhtudel menetlustoimingu protokolliga asendada heli- ja videosalvestisega (VTMS § 47 lg 1¹), samuti on võimalik iseseisvate tõenditena kasutada nii riikliku järelevalve käigus tehtud salvestist (VTMS § 31 lg 1¹) kui ka menetleja poolt väärtemenetluse käigus tehtud salvestist (VTMS § 31⁴). Täisdigitaalse menetluse võimalus tuleb ette näha ka väärtemenetluses. Eialgu ei sätestata väärtemenetluses digitaalse menetluse kohustust. Kriminaalmenetluses on oluliselt lihtsam tagada ühtse infosüsteemi kasutamist (nt PRIS), milles on võimalik ühetaoliselt koostada protokolle ja talletada teisi menetlusdokumente. Kohtuväliseid menetlejaid on oluliselt rohkem kui uurimisasutusi ning kohtuväliste menetlejate tehniline võimekus võib olla väga erinev. Eeltoodud põhjustel loobutakse eialgu väärtemenetluse seadustikus puhul üksikute sätete tehnoloogianeutraalseks muutmiseks, vaid sätestatakse täisdigitaalset menetlust lubav üldsäte.

Kavandatud VTMS § 50² lg 1¹ annab õiguse pidada väärtetoimikut täielikult digitaalsena e-toimiku süsteemis. Mitmed VTMS sätted eeldavad paberdokumentide olemasolu (nt „antakse koopia“, „kinnitab allkirjaga“, „antakse kätte“ vmt). Seetõttu sätestatakse neli erisust VTMS § 50² lg 1¹ p-des 1–4. Esiteks võib digitaalse väärtetoimiku korral dokumendi allkirjastamine või allkirjaga antud kinnituse andmine toimuda digitaalselt või asendatuna taasesitamist võimaldavas vormis antud kinnitusega. Nii näiteks võib tunnistaja digitaalselt koostatud ülekuulamisprotokollile anda digiallkirja, kuid samas võib allkirja andmise asendada ka muul viisil (nt elektroonilisele tahvlile antud allkiri, videosalvestisel antud kinnitus vmt). Kinnituse mõistet sisustatakse samal viisil nagu kõnesolevas eelnõus kavandatavates kriminaalmenetluse seadustiku sätetes. Teiseks toimub täisdigitaalse menetluse korral dokumendi kätteandmine ja edastamine kriminaalmenetluse seadustiku §-s 160² sätestatud korras. Kolmandaks reguleeritakse olukord, kus mõni menetlusdokument on koostatud paberkujul. VTMS § 50² lg 1¹ p 3 kohaselt kohaldatakse sellisel juhul KrMS § 160¹ lg-tes 4 ja 5 sätestatut. Viimaks sätestatakse VTMS § 50² lg 1¹ p-s 4 üldine alus kalduda kõrvale VTMS-i sätetest, mille järgimine on otstarbekas pabertoimiku korral. Punkti eesmärk on tagada paindlikkus olukordadeks, mida ei pruugi olla võimalik eelnõu koostamisel ette näha. Näiteks kohustab VTMS § 81 lg 1 väärtetoimiku lehti nummerdama. Selle nõude täitmine ei pruugi olla digitaalselt peetava väärtetoimiku korral otstarbekas. VTMS § 50² lg 1¹ p-s 4 kavandavat menetleja õigust tuleb tõlgendada kitsendavalt ning see on eeskätt võimalik olukorras, kus sätte järgimine ei ole seotud menetlusõiguste tagamisega (või on menetlusõigused võimalik samaväärselt tagada muul moel) ning nõude järgimine ei ole digitaalselt peetava toimiku korral kas võimalik või ei oleks see otstarbekas.

VTMS § 73 lg 1 p 2 ja § 75 lg 2 p 2 täiendamine

VTMS § 73 lg 1 p-s 2 ja § 75 lg 2 p-s 2 täiendatakse kohtuvälise menetleja lahendi ning lõpetamise määruse regulatsioone viitega eelnõuga kavandatavale uuele menetluse lõpetamise alusele VTMS §-s 29¹ (vt selgitusi VTMS § 29¹ juures).

VTMS § 75 täiendamine lõikega 3¹

Eelnõuga sätestatakse VTMS § 75 lõikes 3¹ võimalus väärtemenetluse lõpetamiseks lihtsustatud määrusega. Lõike eeskujuks on KrMS § 206 lg 1¹.

Kehtivas õiguses on teatud juhtudel lubatud jätta väärteomenetluse alustamata jätmise teates põhistus esitamata (VTMS § 59 lg 3), kuid samasisulist võimalust ei ole väärteomenetluse lõpetamise määruse koostamise korral (VTMS § 75 lg 2 p 1). Kriminaalmenetluse lõpetamisel on seevastu võimalik koostada ka lihtsustatud määrus (KrMS § 206 lg 1¹). Vähendamaks menetlejate töökoormust sätestatakse VTMS § 75 lg-s 3¹, et väärteomenetluse lõpetamisel võib jätta menetlusotsuse põhjenduse esitamata. Põhjendusteta määrust nimetatakse lihtsustatud määruseks. Lihtsustatud määruses märgitakse menetlusosalise ja menetlusvälise isiku õigus esitada kümne päeva jooksul alates määruse saamisest kohtuvälisele menetlejale taotlus põhistatud määruse saamiseks. Viieteistkümne päeva jooksul taotluse saamisest koostab kohtuväline menetleja põhistatud määruse. Selline regulatsioon on vajalik eeskätt juhuks, kui menetlusosaline või menetlusväline isik soovivad väärteomenetluse lõpetamise vaidlustada. Otsuse vaidlustamise tähtaeg hakkab sellisel juhul kulgema põhistatud määruse koopia kättesaamisest (kavandatud VTMS § 76 lg 2).²⁴

VTMS § 76 lg 2 muutmine

Eelnõuga tehakse VTMS § 76 lõikesse 2 muudatus seoses käesoleva eelnõuga VTMS § 75 lg-s 3¹ kavandatava võimalusega lõpetada väärteomenetlus lihtsustatud määrusega. Sellest tulenevalt täpsustatakse VTMS § 76 lg 2 esimeses lauses, et 15-päevane kaebetähtaeg hakkab kulgema põhistatud määruse koopia kättesaamisest arvates. Kui väärteomenetlus on lõpetatud lihtsustatud määrusega, on isikul võimalik kümne päeva jooksul taotleda põhistatud määruse tegemist ning seejärel määrus vaidlustada (vt selgitusi eelnõu § 5 punkti 17 (VTMS § 75 lg 3¹) kohta).

VTMS §-de 90 ja 126 muutmine

Eelnõuga täiendatakse väärteomenetluse seadustikku (VTMS § 90 lg 1¹, § 126 lg 1¹) võimalusega arutada väärteoasja või kaebust ilma menetlusosalise isiku füüsilise kohalolekuta, kui ta on nõustunud kohtulikust arutamisest osavõtuga audiovisuaalses vormis.

Menetlusosalise isiku osavõtt kohtumenetlusest on reguleeritud VTMS §-des 89, 90 ja 126. Seadustik näeb ette võimalusi väärteoasja arutamiseks kirjalikus menetluses ja ilma menetlusosalise isikut. Kaebemenetluses võib menetlusosalise isiku poolt kohtuistungile ilmutata jätmine tuua kaasa kaebuse läbi vaatamata jätmise.²⁵ Võrreldes KrMS § 269 lg-ga 2 on VTMS-s sätestatud alused kohtumenetluse läbiviimiseks menetlusosalise isiku osavõtuta kasinad.²⁶ Juhul kui menetlusosaline isik on vahistatud või kannab vangistust, võiks põhjendatud olla tema osavõtu tagamine väärteoasja kohtulikust arutamisest audiovisuaalses vormis. Kuivõrd kehtiv VTMS sellist võimalust ette ei näe, on menetlusosalise isiku osavõttu audiovisuaalses vormis peetud kohtupraktikas menetlusõiguse oluliseks rikkumiseks.²⁷

Sätte eeskujuks võetakse KrMS § 269 lg 2 p 4. See sätestab, et kriminaalasja võib arutada süüdistatava osavõtuta, kui tema kohtusse toimetamine on raskendatud ja süüdistatav on nõustunud kohtulikust arutamisest osavõtuga audiovisuaalses vormis vastavalt

²⁴ Vt analoogiliselt RKKKm 09.11.2012, nr 3-1-1-91-12, p 13.

²⁵ Sellega seotud probleemide kohta vt ka EIKo 09.07.2015, nr 73748/13, *Tolmachev vs. Eesti* ja Riigikogu XIII seaduseelnõu 453 SE seletuskirja lk 24–26.

²⁶ Sellele on tähelepanu juhitud ka I. Koolmeister, A. Kangur *et al.* Väärteomenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2007, § 89 komm 2. (T. Ploom, I. Sirk).

²⁷ Nt TlnRngKm 03.11.2016, nr 4-16-3823.

kriminaalmenetluse seadustiku § 69 lõike 2 punktile 1. Asjaolu, et kriminaalmenetluses nõutakse lisaks süüdistatava nõusolekule ka seda, et tema kohtusse toimetamine oleks raskendatud, on põhjendatud sellega, et riigil on põhjendatud huvi, et süüdistatav ilmuks kohtuistungile. Seda nii seetõttu, et tagada tema õigus tunnistajaid küsitleda, kui ka veenduda tema ütluste tõepärasuses. Seega peab seadus püüdma välistada põhjendamatu istungilt puudumisi.²⁸

Eelnõuga kavandatakse VTMS §-de 90 ja 126 täiendamist lõikega 1¹, mis sätestab, et menetlusaluse isiku nõusolekul võib tema osavõtt väärteoasja või kaebuse kohtulikust arutamisest toimuda audiovisuaalses vormis vastavalt kriminaalmenetluse seadustiku § 69 lõike 2 punktile 1. Kavandatavas regulatsioonis ei võeta üle KrMS § 269 lg 2 p-s 4 sätestatud lisatingimust, mille kohaselt on nõutav ka asjaolu, et isiku kohtusse toimetamine on raskendatud.

Isiku kohustamine osalema kohtuistungil audiovisuaalses vormis riivaks PS § 24 lg-s 2 sätestatud õigust olla oma kohtuasja arutamise juures.²⁹ EIK praktikas ei ole süüdistatava (konventsiooni autonoomses tähenduses) kohustamine kohtumenetlusest audiovisuaalses vormis osalemiseks välistatud, kui selleks esinevad kaalukad julgeolekupõhjused.³⁰ Kõnesoleval juhul sõltub audiovisuaalse vormi kasutamine menetlusaluse isiku nõusolekust. Kuivõrd EIK on aktsepteerinud isiku loobumist istungil osalemisest³¹, on seda enam võimalik loobuda füüsilisest osalemisest audiovisuaalse vormi kasuks. Audiovisuaalse vormi kasutamine on lõppastmes kohtu diskretsioonotsus. Seega saab kohus sellest ka sõltumata menetlusaluse isiku nõusolekust keelduda. Näiteks võib kohus pidada menetlusaluse isiku füüsilist osavõttu tähtsaks tõendamiseseme asjaolude väljaselgitamise või avaliku huvi seisukohalt.

VTMS § 105 muutmine ja § 106 kehtetuks tunnistamine

Eelnõuga muudetakse väärteomenetluse kohtumenetluses kohtuistungite salvestamise ja protokollimise kohustus sarnaseks kriminaalmenetlusega, sätestades kohustuse, et kõik kohtuistungid tuleb helisalvestada. Kohtuistungi protokoll koostamise kohustus jääb väärteomenetluses sarnaselt seni kehtinud regulatsiooniga üksnes siis, kui istungil kuulatakse üle tunnistajat või eksperti või kohtumenetluse pool seda nõuab. Vastasel juhul piisab üksnes salvestisest. Samas, kui protokoll koostatakse, siis viisil, mis võimaldab kuulata kohtuistungi helisalvestist. See tähendab, et protokoll ei koostata sõna-sõnalt, vaid sellesse kantakse üksnes kokkuvõtlikult märksõnad ning märke, mis viitab helisalvestise vastavale osale.

VTMS § 114 muutmine

Eelnõuga eemaldatakse VTMS § 114 lg 2 tekstis olev ekslik viide kehtetule regulatsioonile. VTMS § 114 lg 2 kohaselt ei saa kaebust esitada VTMS § 54 kohaselt tehtud hoiatamisotsuse ega VTMS § 54² kohaselt tehtud trahviteate peale. Hoiatamismenetluse regulatsioon (VTMS

²⁸ EIKo 23.11.1993, nr 14032/88, *Poitrinol vs. Prantsusmaa*, § 35.

²⁹ EIK on sama õiguse tuletanud EIÖK art 6 lg-st 1 – vt EIKo 12.02.1985, nr 9024/80, *Colozza vs. Itaalia*, § 27.

³⁰ Süüdistatava osalemise kohta audiovisuaalses vormis vt EIKo 02.11.2010, nr 21272/03, *Sakhnovskiy vs. Venemaa*, § 96 jj; EIKo 05.10.2006, nr 45106/04, *Marcello Viola vs. Itaalia*, § 66 jj Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Teine, täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn: Juura 2014, lk 44. Kuigi ka väärteomenetlusele kohaldatakse kriminaalmenetlusega sarnaseid menetlusgarantiisid, on menetlusõiguste tagamisel võimalik arvesse võtta õigusrikkumise kaalu – vt EIKo 23.11.2006, nr 73053/01, *Jussila vs. Soome*, § 43.

³¹ EIKo 18.10.2006, nr 18114/02, *Hermi vs. Itaalia*, § 73.

§-d 53-54) tunnistati 29.03.2015 jõustunud seadusega kehtetuks. Eeltoodust tulenevalt tuleb VTMS § 114 lg-s 2 tehtud viide VTMS §-le 54 välja jätta.

VTMS § 120¹ lisamine

Eelnõuga täiendatakse väärteomenetluse seadustikku võimalusega väärteomenetluse lõpetamiseks kohtuistungit korraldamata ja menetlusosalisi välja kutsumata, kui kohtuväline menetleja loobub menetlusalust isikut väärteo toimepanemises süüdistamast.

Kehtiva seaduse kohaselt on kohtuvälise menetleja osavõtt väärteoasja arutamisest maakohtus üldjuhul kohustuslik. Samas esineb juhtumeid, kus kohtuväline menetleja tutvub kaebusega ning nõustub kohtule esitatud kirjalikus seisukohas väärteomenetluse lõpetamisega. Riigikohus on leidnud, et kuigi VTMS ei reguleeri, kuidas peab kohus toimima olukorras, kus kohtuvälise menetleja esindaja vähendab kohtuistungil väärteoprotokollis algselt kirjeldatud süüdistuse mahtu, loobudes menetlusalusele isikule osaliselt või täielikult ette heitmast talle süükspandud tegusid, tuleb sellisel juhul juhinduda kriminaalmenetlusõiguse analoogiast ning lõpetada väärteomenetlus VTMS § 29 lg 1 p 1 alusel.³²

Juhul kui kohtuväline menetleja otsustab väärteoetteheitest loobuda juba kohtulikus eelmenetluses, on kohtuliku arutamise korraldamine tarbetu ressursikulu kohtuvälisele menetlejale, kohtule ja kaebuse esitajale. Seega sätestatakse VTMS § 120¹ lg-s 1, et juhul, kui kohtuväline menetleja loobub väärteoetteheitest, lõpetatakse väärteomenetlus VTMS § 29 lõike 1 punktis 1 sätestatud alusel kohtuistungit korraldamata ja menetlusosalisi välja kutsumata.

VTMS § 120¹ lg 2 annab kohtule diskretsiooniõiguse jätta väärteomenetlus kohtulikus eelmenetluses lõpetamata, kui see on vajalik muu kaebuses esitatud taotluse lahendamiseks. Näiteks võib menetlusalune isik olla esitanud ka taotluse süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamiseks, mille lahendamiseks võib kohus pidada vajalikuks istungi korraldamist. Sõltumata VTMS § 120¹ lg-s 2 sätestatud võimaluse kasutamisest ning väärteomenetluse lõpetamata jätmisest kohtulikus eelmenetluses, kuulub väärteomenetlus väärteoetteheitest loobumise korral siiski kohtumenetluse tulemusena lõpetamisele.

VTMS § 126 lg 1¹ muutmine

Vt selgitusi VTMS § 90 lg 1¹ juures.

VTMS § 150 muutmine

VTMS § 150 muutmine on seotud kohtuistungite protokollimise kohustuse muutmisega ning helisalvestamise kohustuslikuks muutmisega. Sarnaselt kriminaalmenetlusega on ka väärteomenetluses põhjendatud loobuda protokollide puudumise lugemisest oluliseks menetlusõiguse rikkumiseks, kui istungist on olemas heli- või videosalvestis.

VTMS § 192 muutmine

³² RKKKo 29.01.2008, nr 3-1-1-94-07, p 8.

VTMS § 192 muutmisega viiakse väärteomenetluse seadustiku regulatsioon kooskõlla eespool juba kriminaalmenetluse seadustiku puhul pakutud analoogilise muudatusega. Vt KrMS § 386 muutmise ettepaneku põhjendust.

VTMS § 207 muutmise

VTMS § 207 muudatusega täpsustatakse rahaliste nõuete täitmisele pööramise korda. Esiteks sätestatakse ühemõtteliselt, et menetluskulud ja muud rahalised sissenõuded pööratakse täitmisele samas korras nagu rahatrahv. Teiseks nähakse ette võimalus menetluskulude ja muude rahaliste sissenõuete täitmisele pööramise edasilükkamiseks.

VTMS § 199 lõike 1 kohaselt jõustub kohtuvälises menetluses tehtud otsus, kui selle peale ei ole kaebust esitatud ja kaebuse esitamise tähtaeg on möödunud. Kohtuvälises menetluses tehtud otsuse edasikaebamise tähtaeg on VTMS § 114 lõigete 3 ja 4 alusel 15 päeva. Seega jõustub otsus 15 päeva möödumisel, kui seda edasi ei kaevata. Vastavalt VTMS § 201 lõikele 1 pööratakse jõustunud otsus täitmisele. Kehtivast § 207 sõnastusest ei ole võimalik üheselt aru saada, millal tuleb otsuses määratud menetluskulud täitmisele pöörata. Paragrahv 207 viitab §-des 201, 203 ja 204 sätestatud korrale, kuid ei ole selge, millist korda täpselt peaks järgima. Võimalusi seda sätet tõlgendada on mitmeid. Paragrahvi 201 kohaselt pööratakse otsus täitmisele, kui see on jõustunud ja kui täitmisele pööramist ei ole edasi lükatud vastavalt VTMS §-le 209. Tekib küsimus, kas menetluskulude otsus tuleb täitmisele pöörata 15 päeva möödumisel kiirmenetluse otsuse kättesaamisest või üldmenetluses lahendi kättesaamise kuupäevast. Paragrahvi 203 kohaselt pööratakse otsus täitmisele kümne päeva jooksul otsuse jõustumisest. Sellest võib järeldada, et ka menetluskulud tuleb täitmisele pöörata otsuse jõustumisest alates kümne päeva jooksul. Muudatusega jäetakse §-st 207 välja viited VTMS §-dele 201 ja 203. Oluline on, et väärteomenetluses ettenähtud või määratud rahalised kohustused, olenemata sellest, kas need on karistused või muud nõuded, oleksid sissenõutavad ühesugusel viisil ja isikul on ühesugune aeg nende täitmiseks. Seega ei ole asjakohane viidata VTMS §-le 201, mille sisuks on täitmise lubatavus, või §-le 203, mille sisuks on üldine täitmisele pööramise tähtaeg. Menetluskulude sissenõudmine toimub edaspidi vastavalt VTMS §-s 204 sätestatud ehk järgitakse rahatrahvi täitmisele pööramise sätteid. Ka täitemenetluses on väärteomenetluse kulude ja väärteoasjas muude avalik-õiguslike rahaliste sissenõuete täitmine ettenähtud rahatrahvi sissenõudmise reeglite järgi (TMS § 209).

VTMS §-s 207 tehakse ka viide VTMS § 209 lg-tele 2 ja 4. Selle muudatuse põhjus seisneb vajaduses tagada erandlikel asjaoludel võimalus lükata sarnaselt rahatrahvile edasi ka menetluskulude ja muude rahaliste sissenõuete täitmine. Seeläbi on võimalik suuremate menetluskulude korral tagada pikemat maksmistähtaega. Samuti saab tagada, et rahatrahvi ja muude sissenõuete tasumise tähtajad oleksid ühesugused.

§ 9. Äriseadustiku muutmise

Äriseadustikku lisatakse § 58¹. Muudatus on vajalik seoses juriidilise isiku jagunemise, ühinemise ja likvideerimise keelu sätestamiseks kriminaalmenetluse ajal (KrMS § 141⁵). Nimetatud keeld algab juriidilisele isikule kahtlustatava menetlusstaatus omistamisest ning keelu kohta edastab prokuratuur registripidajale teate. Keelumärke kandmine registrisse ei ole põhjendatud, kuna juriidilise isiku ühinemine, jagunemine ja likvideerimine on ühinguõiguslikud protsessid. Registripidaja võtab vastava info teadmiseks ning kandeavalduse saamisel keeldub kande tegemisest. Registripidajale antakse õiguslik alus kande tegemisest

keeldumiseks, sätestades, et äriregistrisse ei tehta kannet, kui kriminaalmenetluse ajal jagunemise, ühinemise ja likvideerimise keelu all olev äriühing esitab kandeavalduse äriühingu jagunemiseks, ühinemiseks või likvideerimiseks.

4. Eelnõu terminoloogia

Eelnõuga võetakse kriminaalmenetluse kontekstis uuea kasutusele termin „teabevahetus kriminaalmenetluses“, mille eesmärk on KrMS-i läbivalt muutmata kompaktselt ühes sättes sätestada, et teabevahetus hõlmab igasugust mittesuulist teabevahetust selle KrMS-i olemasolevas sõnastuses eksisteerivate eri modaliteetide tähenduses. Sel juhul ei pea iga KrMS-i üksiktoimingu juures uuesti sätestama, kuidas kutse, määruse, protokoll, muu dokumendi, toimiku jne tutvustamine, kättetoimetamine, edastamine, tagastamine, kätteandmine jne toimub, vaid see on kõik reguleeritud kriminaalmenetluse teabevahetuse üldsätetes.

Eelnõuga kaotatakse ära terminid „eeluurimiskohtunik“ ja „täitmiskohtunik“, kuna ei ole osutunud otstarbekaks, et kujuneks eraldi kohtunikukonna osad, mis tegeleks ainult kohtueelse menetluse või kriminaalasjades tehtavate otsuste täitmise küsimustega.

5. Eelnõu vastavus Euroopa Liidu õigusele

Eesti suhtes siduva Euroopa Liidu raamotsuse 2009/829/JSK (Euroopa Liidu liikmesriikides vastastikuse tunnustamise põhimõtte kohaldamise kohta järelevalvemeetmete rakendamise otsuste kui kohtueelse kinnipidamisega seotud alternatiivse võimaluse suhtes) põhieesmärk on võimaldada teha järelevalvet kohtuistungit ootava isiku üle, kes elab ühes liikmesriigis, kuid on kriminaalmenetluse subjektiks teises liikmesriigis. Raamotsuse eesmärk on muuta varasemat olukorda, kus valida oli üksnes kas kohtueelse kinnipidamise või isiku täiesti järelevalveta liikumise vahel, samuti kõrvaldada potentsiaalne diskrimineerimisoht seeläbi, et muude asjaolude võrdsuse korral võib mitteresidenti ähvardada suurema tõenäosusega kinnipidamisohu kui resident. Raamotsuse artikkel 8 sätestab lähteülesande 6-punktilises loetelus toodud järelevalvemeetmete liigid. Lisaks sätestatakse lõikes 2, et iga liikmesriik teavitab, milliste järelevalvemeetmete täitmist ta on lisaks lõikes 1 osutatutele valmis jälgima. Nende meetmetega võib eelkõige kaasneda: a) kohustus mitte tegutseda teatavatel tegevusaladel, mis on seotud arvatavalt toime pandud kuriteoga (kuritegudega), sealhulgas mitte töötada teataval kutsealal või töökohal; b) kohustus mitte juhtida mootorsõidukit; c) kohustus deponeerida tagatiseks teatav rahasumma või anda muud liiki tagatis kas kindlaksmääratud hulga osamaksetena või korruga täies ulatuses; d) kohustus läbida ravi või võõrutusravi; e) kohustus vältida kontakte teatavate esemetega, mis on seotud arvatavalt toime pandud kuriteoga (kuritegudega). Raamotsuse lisas toodud formulari kohaselt saab samaaegselt kohaldada isiku suhtes mitut järelevalvemeedet korruga.

Raamotsus võeti Eestis üle SE 770 menetluse juurde liidetuna, täiendades KrMS 19. peatüki („Rahvusvaheline koostöö kriminaalmenetluses“) 8. jagu 11. jaotisega (Euroopa Liidu liikmesriigis tehtud vahistamise asemel alternatiivse kriminaalmenetlust tagava meetme kohaldamise otsuse vastastikune tunnustamine ja täitmine [RT I, 19.03.2015, 1 – jõust. 29.03.2015]). Raamotsuse artiklis 8 toodud kuus järelevalvemeedet ehk tagavat meedet on riigisisesele õigusele toodud KrMS §-ga 489²¹ („Tagavate meetmete liigid“). Tol hetkel oli prioriteediks raamotsuse ülevõtmine üksnes rahvusvahelise koostöö kontekstis ning tervikuna KrMS-i tõkendite süsteemi ajakohastamine jäi eraldi hilisemaks tööks, mida kõnesolev eelnõu teebki. Toonase eelnõu seletuskirjas on tõdetud, et võrreldes raamotsuse artikli 8 kohustuslike

järelevalvemeetmetega (ehk tõkenditega) on Eestis KrMS 4. peatüki järgi kohaldatavate vahistamise alternatiivsete tagavate meetmete valik kasin: „Seega on tõenäoline, et ka Eesti kriminaalmenetlusõigus vajab tõkendite ning teiste kriminaalmenetluse tagamise vahendite regulatsiooni revisjoni, mille käigus luuakse ennekõike uusi tagavate meetmete liike. See võiks omakorda aidata vähendada vahistatute arvu. [...] Ilma riigisiseste tagavate meetmete regulatsiooni täiendamiseta on tegemist ennekõike tulevikku suunatud regulatsiooniga.“

Kehtivas KrMS-s haakuvad raamotsuse artikli 8 järelevalvemeetmetega mõnevõrra ja enamasti üksnes riivamisi järgmised 4. peatükis sätestatud tõkendid: § 128. Elukohast lahkumise keeld; § 140². Viibimiskeeld; § 141. Kahtlustatava ja süüdistatava ametist kõrvaldamine; § 141¹. Ajutine lähenemiskeeld. Nende tõkendite mittekongruentsust raamotsuse art 8 alternatiivsete meetmetega on käsitletud ka viidatud raamotsuse ülevõtmise eelnõu seletuskirjas, mille täismahus kordamine siinkohal ei ole vajalik. Välja tuleb kokkuvõtvalt tuua see, milliste raamotsuse järelevalvemeetmete puhul praegu KrMS-i kattev vaste puudub:

Raamotsuse 2009/829 art 8 järelevalvemeetmed	Kehtiva KrMS-i vaste
a) isiku kohustus teavitada täidesaatva riigi pädevat asutust mis tahes elukohamuutusest, eelkõige selleks, et saada kätte kutse kriminaalmenetluse käigus ülekuulamisele või kohtuistungil osalemiseks;	Puudub Kaudselt osaliselt kaetud: võimalik kohaldada KrMS § 137 ¹ (vahistamise asendamine elektroonilise valvega) KarS § 75 ¹ kaudu (elektrooniline valve süüdimõistetule), <u>juhul kui kohalduvad liikumisvabaduse piirangud eelmise sätte ehk KarS § 75 lg 1 p 5 (käitumiskontrolli kriminaalhooldaja kaudu) alusel</u> (saama kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elu-, töö- või õppimiskoha vahetamiseks)
b) kohustus mitte siseneda otsuse teinud riigi või täidesaatva riigi teatavatesse paikadesse või kindlaksmääratud piirkondadesse;	Kaetud osaliselt: KrMS § 140 ² (viibimiskeeld) kaudu: <u>Menetlustoimingu läbiviimise tagamiseks</u> võib teatud koha või teatud isiku suhtes kohaldada viibimiskeeldu korrakaitseaduse §-s 44 sätestatud korras (võib ajutiselt keelata isiku viibimise teatud isiku läheduses või teatud kohas, kohustada teda selle isiku lähedusest või sellest kohast lahkuma või isikule või kohale teatud kaugusele lähenemisest hoiduma). Osaline kaetus tuleneb asjaolust, et viibimiskeeldu võib rakendada vaid menetlustoimingu tagamiseks, mitte aga muudel eesmärkidel. Kaudselt osaliselt kaetud ka: KrMS § 137 ¹ elektroonilise valve kaudu, juhul kui KarS § 75 ¹ kaudu kohaldub KarS § 75 lg 2 p 7 (mitte viibima kohtu määratud paikades ega suhtlema kohtu määratud isikutega)

c) kohustus viibida vajaduse korral kindlaksmääratud aegadel kindlaksmääratud kohas;	Osaliselt kaetud: § 128. Elukohast lahkumise keeld seisneb kahtlustatava või süüdistatava või juriidilisest isikust kahtlustatava või süüdistatava kohustuses mitte lahkuda oma elukohast ilma menetleja loata kauemaks kui kolmeks ööpäevaks. Katmata on muud kohad peale elukoha, teisalt pole kehtestatud kohustust elukohas viibida, vaid on keelatud sealt lahkuda – mis ilmselt peaks praktikas tähendama seda, et isik ööbib nimetatud kohas vähemalt kord 3 päeva jooksul.
d) kohustus, mis sisaldab piiranguid täidesaatva riigi territooriumilt lahkumise suhtes;	Osaliselt kaetud: § 128. Elukohast lahkumise keeld (üle 3-päevased reisirid) Kaudselt osaliselt kaetud: KrMS § 137 ¹ elektroonilise valve kaudu, juhul kui KarS § 75 ¹ kaudu kohaldub KarS § 75 lg 1 p 4 (saama kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elukohast lahkumiseks Eesti territooriumi piires kauemaks kui viieteistkümneks päevaks)
e) kohustus ilmuda kindlaksmääratud aegadel konkreetsesse asutusse;	Puudub Kaudselt osaliselt kaetud: KrMS § 137 ¹ elektroonilise valve kaudu, juhul kui KarS § 75 ¹ kaudu kohaldub KarS § 75 lg 1 p 2 (ilmuma kriminaalhooldaja määratud ajavahemike järel kriminaalhooldusosakonda registreerimisele)
f) kohustus vältida kontakte teatavate isikutega, kes on seotud arvatavalt toime pandud kuriteoga (kuritegudega).	Osaliselt kaetud: KrMS § 141 ¹ (Ajutine lähenemiskeeld) isikuvastases või alaealise vastu toime pandud kuriteos kahtlustataval või süüdistataval keelata kohtu määratud paikades viibimise, kohtu määratud isikutele lähenemise ja nendega suhtlemise. Ajutine lähenemiskeeld on piiratud kuriteoliigiti.

Lisaks näeb raamotsus ette vabatahtlikkuse alusel järgmiste täiendavate tõkendite tunnustamise:

- a) kohustus mitte tegutseda teatavatel tegevusaladel, mis on seotud arvatavalt toime pandud kuriteoga (kuritegudega), sealhulgas mitte töötada teataval kutsealal või töökohal; (kaetud, KrMS § 141. Kahtlustatava ja süüdistatava ametist kõrvaldamine)
- b) kohustus mitte juhtida mootorsõidukit (KrMS-s puudub, kuid teatud juhtudel alus olemas liikluseaduse alusel: § 124. Mootorsõiduki juhtimisõiguse peatamine ja peatumine)
- c) kohustus deponeerida tagatiseks teatav rahasumma või anda muud liiki tagatis kas kindlaksmääratud hulga osamaksetena või korraga täies ulatuses (kaetud, kautsjon KrMS §-s 135); lisavõimalusena on eelnõuga pakutud välja tagatISRaha, mida saab kohaldada ka ilma eelneva vahistamiseta

- d) kohustus läbida ravi või võõrutusravi (kaudselt kaetud, juhul kui elektroonilise valve kaudu kohaldatakse vastavat käitumiskontrolli nõuet: KarS § 75 lg 2 p 5 – ravi)
- e) kohustus vältida kontakte teatavate esemetega, mis on seotud arvatavalt toime pandud kuriteoga (kuritegudega) (KrMS – vaste puudub); eelnõus läheks KrMS §-s 127 pakutud nn vaba tõkendi alla.

Toonase seletuskirja kohaselt saab menetleja kohaldada vaid Eesti kriminaalmenetluses ettenähtud tagavaid meetmeid. Kavandatavas KrMS § 489²¹ lg-s 1 sätestatud tagavate meetmete loetelu Eesti kriminaalmenetluses kohaldatavate tõkendite ja teiste kriminaalmenetlust tagavate vahendite nimekirja ei laienda. Eestis ettenähtud kriminaalmenetlust tagavad meetmed ei vasta otseselt paljudele Euroopa järelevaevameetmete raamotsuse art 8 lg-s 1 nimetatud tagavate meetmete liikidele, mis saavad alati olla Euroopa tõkendi tunnustamise esemeks. Seega on tõenäoline, et ilma riigisiseste tõkendite ja teiste kriminaalmenetlust tagavate vahendite loetelu laiendamata on käesoleval hetkel Eesti poolt Euroopa tõkendi tunnustuse esitamine mõnele teisele Euroopa Liidu liikmesriigile raskendatud. KrMS § 489²⁷ („Tagava meetme kohandamine“) kohaselt: kui isikule välisriigis kohaldatud tagav meede on vastuolus Eesti kriminaalmenetluses kohaldatavate kriminaalmenetlust tagavate meetmetega, kohandatakse välisriigis kohaldatud tagavat meedet selliselt, et see oleks kooskõlas Eestis kohaldatavate tagavate meetmetega. Kohandatud tagav meede peab võimalikult täpselt vastama taotlevas riigis määratud tagava meetme laadile. Kohandatud tagav meede ei tohi olla rangem kui isikule taotlevas riigis kohaldatud tagav meede. Kuivõrd hetkel kehtiva KrMS-i tõkendid ei sisalda mitmeid raamotsuse kohustuslikke tõkendeid või on nendega raskesti ühildatavad, on seletuskirja kohaselt problemaatiline vähemalt punktides 2 (sisenemiskeeld), 5 (asutusse ilmumise kohustus) ja 6 (konkreetsete isikutega kontakti vältimine) nimetatud tagavate meetmete ühildumine Eesti kehtiva kriminaalmenetlusõigusega. Näiteks asutusse ilmumise kohustus ei ole ka prima tahtmise korral mahutatav ühegi kehtiva tõkendi alla.

Kokkuvõtvalt:

1. KrMS-s on hetkel täielikult või osaliselt katmata järgmised raamotsuse artiklist 8 lg 1 tulenevad kohustuslikult tunnustatavad järelevaevameetmed (tõkendid):

- 1. a) (elukoha muutusest teavitamine),
- 2. b) (sisenemiskeeld),
- 3. c) (kindlaksmääratud kohas viibimise kohustus),
- 4. d) (riigi territooriumilt lahkumise keeld),
- 5. e) (asutusse ilmumise kohustus),
- 6. f) (kontakteerumise keeld).

Artikli 8 lg-st 2 tulenevatest fakultatiivselt tunnustatavatest järelevaevameetmetest on täielikult või osaliselt katmata:

- 1. b) (mootorsõiduki mittejuhtimine),
- 2. d) (võõrutusravi läbimise kohustus),
- 3. e) (kohustus vältida kontakte teatavate esemetega).

Siiski nimetatutest mitmed on olulisel määral (kuid mitte täielikult) kaetud olemasolevate tõkenditega vastavalt eeltoodud tabelile, iseäranis nt art 8 lg 1:

- 1. b) (KrMS – viibimiskeeld),
- 2. c) (KrMS – elukohast lahkumise keeld),
- 3. f) (KrMS – ajutine lähenemiskeeld).

2. Kehtiva KrMS-i kohaselt on problemaatiline seega teises EL-i riigis isikule kohaldatud alternatiivse menetlust tagava meetme kohaldamine Eestis.

3. Vähemalt sama oluline või veelgi olulisem – raamotsuses nimetatud alternatiivsed tõkendid ei ole (valdavalt) üldse kasutatavad enamikes kriminaalmenetlustes, mida viiakse läbi Eesti riigisisestes kriminaalasjades, kuivõrd neid KrMS-i tõkendite kataloogis veel ei leidu.

4. Eeltoodud põhjustel ei ole Eestil enamasti võimalik ka enda poolt nimetatud alternatiivseid tõkendeid mitteresidendiga teise EL-i riiki „kaasa saata“, valikuvõimaluseks jäävad üksikute eranditega valdavalt kas vahistamine või elukohast lahkumise keeld.

Kõnesolev eelnõu kõrvaldab nimetatud puudused.

Eelnõu on puutumuses ka Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. a direktiiviga 2011/99/EL7 Euroopa lähenemiskeelu kohta, mis võeti Eesti õiguskorda üle seaduseelnõuga 578 SE. Euroopa lähenemiskeelu tunnistus on direktiivi kohaselt liikmesriigi õigusasutuse või samaväärse asutuse poolt kaitsemeetmena tehtud otsus, mille alusel võtab teise liikmesriigi õigusasutus või samaväärne asutus riigisisese õiguse kohaselt asjakohased meetmed eesmärgiga jätkata kaitstava isiku kaitsmist. Direktiiv ei kirjuta ette, missugune on liikmesriigi pädev ametiasutus, see on iga liikmesriigi enda otsustada (direktiivi artikkel 2.1 „Euroopa lähenemiskeeld“ – liikmesriigi õigusasutuse või samaväärse asutuse poolt seoses kaitsemeetmega tehtud otsus, mille alusel võtab teise liikmesriigi õigusasutus või samaväärne asutus vastavalt oma siseriiklikule õigusele mis tahes asjakohase meetme või asjakohased meetmed eesmärgiga jätkata kaitstava isiku kaitsmist). Direktiivi artikli 1 kohaselt on Euroopa lähenemiskeelu eesmärk kaitsta isikut teise isiku kuriteo eest, mis võib ohustada isiku elu, kehalist või vaimset puutumatust, väärikust, isikuvabadust või seksuaalset puutumatust.

Direktiivi artikli 5 kohaselt võib Euroopa lähenemiskeelu välja anda üksnes siis, kui varem on otsuse teinud riigis vastu võetud kaitsemeede, millega kehtestatakse ohustava isiku suhtes üks või mitu järgmist keeldu või piirangut:

- a) keeld siseneda teatavatesse paikadesse või kindlaksmääratud piirkondadesse, kus kaitstav isik elab või mida ta külastab;
- b) keeld otsida kaitstava isikuga mis tahes kontakti, sealhulgas telefoni, elektrooniliste vahendite, kirja, faksi või mis tahes muude vahendite teel, või selliste kontaktide reguleerimine, või
- c) keeld läheneda kaitstavale isikule lähemale kui ettenähtud kaugusele või sellise lähenemise reguleerimine.

Kõnesolevas eelnõus on arvestatud ka Euroopa lähenemiskeelu direktiivi nõudeid selliselt, et kitsalt direktiivi mõttes kohalduks jätkuvalt muudetud kujul KrMS § 141¹ (ajutine lähenemiskeeld), kuid teatud juhtudel ka KrMS § 128 („Liikumispiirang“) ning § 128¹ („Suhtluspiirang“) – seda juhul, kui kannatanu ei ole perekonnaliige või leibkonnaliige. Samas saab kohaldada lähenemiskeeldu ka kõikidel muudel juhtudel (KrMS § 128. Liikumispiirang; § 128¹. Suhtluspiirang). Kuna ajutise lähenemiskeeluga piiratakse isiku õigust suhelda oma perekonnaliikmaga ning kasutada oma kodu või viibida töö- või äritegemise paigas, on see tunduvalt intensiivsem põhiõiguste riive ja vajab eelnõu järgi kohtu luba. Muudel juhtudel – liikumispiirangu ja suhtluspiirangu puhul – piisab mis tahes menetleja otsusest. Seega eelnõu järgi on võimalik lähenemiskeeldu rakendada märksa laiemalt kui üksnes kannatanu huvides direktiivi tähenduses. Eelnõuga on täpsustatud üksnes seda, millal on selleks vaja kohtu luba ning millal piisab muu menetleja loast ning vastavalt on ka õiguslikud alused diferentseeritud. Milline on igas liikmesriigis lähenemiskeeldu kohaldav pädev asutus, on iga liikmesriigi enda otsustada. Teomodaliteete endid (viibimise, lähenemise, suhtlemise mõistete määratlus) ega muid olulisi tingimusi eelnõuga muudetud ei ole, jättes seega nendes muutmata sõnastuse, millega direktiiv on juba varem Eesti õigusesse üle võetud.

6. Seaduse mõjud

Kõnesolevas eelnõus ettepanud regulatsiooni muudatused mõjutavad peamiselt järgmisi sihtrühmi:

1. kriminaalmenetluses kahtlustatavad ja süüdistatavad (kohtusse saadeti Eestis 2018. aastal 5169 kriminaalasja 6152 isiku (sh juriidilised isikud) suhtes 12 049 kuriteo kohta; 2018. aasta lõpu seisuga oli Eestis 8272 kahtlustatavat, sh juriidilist isikut);
2. kaitsjad ja esindajad kriminaalmenetluses (seisuga 22.03.2019 on advokatuuri liikmeid 1057, kriminaalmenetluses kaitsjana osaleb neist u 20%);
3. kriminaalmenetluses kannatanud ja tunnistajad (täpne statistika puudub, samas registreeriti 2018. aastal 27 125 kuritegu ning kannatanuna kuulati üle 13 393 isikut; kui arvestada, et keskmiselt on 2 tunnistajat ja 1 kannatanu kriminaalasja kohta, siis võib arvestada, et minimaalselt kuulatakse tunnistaja või kannatanuna üle vähemalt 80 000 inimest aastas;
4. riigi elanikkond (üle 1,3 miljoni elaniku);
5. menetlejad (uurimisasutused – 2018. a lõpu seisuga on PPA-s ligikaudu 4905 töötajat, prokuratuuris on 256 töötajat (prokuröre on 191) ning esimese ja teise astme kohtus on 951 töötajat (kohtunikke on 04.02.2019 seisuga 219) ja teised riigiorganid (kriminaalhooldus – kriminaalhoolduses töötab ligi 153 isikut, vangla – vanglateenistuses töötab 1214 isikut);
6. juriidilised isikud (Eestis kokku registreeritud ligikaudu 250 000 juriidilist isikut – äriühingud, mittetulundusühingud, sihtasutused).

6.1. Alaeesmärgi 2.1 (digitaalne kriminaalmenetlus) saavutamise mõjud

Muudatuste eesmärgiks on võimaldada üleminek täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele, milleks muudetakse seaduse sõnastus tehnoloogianeutraalseks, allkirjastamise kohustus asendatakse vastavalt allkirja funktsioonile üldsõnalisema kohustusega, võimaluse korral on loobutud viitamast menetlusedokumentide koopiale, muudetakse protokoll ja määruse üldsätteid ning loobutakse terminitest, mis viitavad paberdokumentide vormistamisele. Samuti nähakse ette üldreegel, et toimikut peetakse digitaalselt e-toimiku süsteemis ning et teabevahetus kriminaalmenetluse raames toimub eelkõige digitaalses vormis.

6.1.1. Mõju menetlejatele ja teistele riigiorganitele. Mõju riigiasutuste korraldusele

Kõige olulisem mõju avaldub just menetlejatele, kes peavad ühelt poolt oma tööprotsessid ümber kujundama, kuid teiselt poolt võimaldavad täisdigitaalsele menetlusele üleminek ning seaduse tehnoloogianeutraalseks kirjutamine ning uute tehnoloogiliste lahenduste kasutusele võtmine menetlusprotsesse kiirendada ning efektiivsemaks muuta.

Eelnõuga nähakse ette, et teabevahetus kriminaalmenetluses toimub e-toimiku süsteemi kaudu. Menetlejad, aga ka kaitsjad, notarid, kohtutäiturid, pankrotihaldurid, riiklik ekspertiisiasutus, kriminaalhooldaja, vangla, riigiasutus või riigi hallatav asutus ning juriidiline isik esitavad ning võtavad kriminaalmenetluses teavet vastu e-toimiku süsteemi kaudu, välja arvatud erandlikel juhtudel. Menetlusosalistel (tunnistaja, kannatanu, kahtlustatav, süüdistatav, ekspert, asjatundja ja muu menetlusosaline) on samuti üldjuhul kohustus kriminaalmenetluses osaleda kas e-toimiku kaudu või elektroonselt, välja arvatud juhul, kui see oleks nende jaoks raskendatud. Digitaalse teabevahetuse puhul on võimalik dokumente kätte toimetada praktiliselt silmapilkselt ning seega saavad menetlejad üldjuhul loobuda paberkandjal dokumentide

edastamisest. Kriminaalmenetluses e-toimiku kaudu või muul viisil elektroonselt osalemise eeldus tähendab menetlejate jaoks ka tööjõukulu säästu. Arvestades, et ühe paberdokumendi väljatrükkimiseks ning kantseleisse toimetamiseks ja väljasaatmiseks kulub keskmiselt 10 minutit rohkem võrreldes sama toiminguga e-toimiku vahendusel, siis 25 000 menetluskokkuvõtte asendamisel digitaalse toimiku kaudu kättesaadavaks tehtava menetluskokkuvõttega tekib sääst ligikaudu 4000 menetleja töötundi aastas ehk kokku 520 tööpäeva aastas. Arvestades, et umbes 100 000 isikut, kes on kriminaalmenetlusesse eri rollides kaasatud, tuleb menetluse kestel vähemalt pooltele saata üks kutse tulla menetlustoimingule või muu dokument (süüdistusakt, kohtuotsus, määrus) paberkandjal, ja arvestades ühe tähtkirja saatmise kuluks 2,95 eurot, moodustab otsene posti- või saatmiskulu kokku 147 500 eurot aastas. Kui eeldada, et digitaalsele kriminaalmenetlusele üleminekul vähemalt 50% puudutatud isikutest hakkab osalema digitaalses teabevahetuses (16–74-aastastest Eesti elanikest kasutab interneti 88%) või isiku suhtes kohaldatakse vastavat tõkendit, siis on võimalik kutsetele kuluvate otseste postikulude arvelt säästa aastas keskmiselt 73 750 eurot. Seega kaasneb digitaalse teabevahetuse eeldusega menetlejate jaoks aja ning tööjõulukude kokkuhoid.

Teatud tegevuste puhul on võimalik menetleja poolt tehtav töö asendada masina poolt tehtavaga (nt transkriptsiooniprogrammid). Lisaks on digitaalsel kujul infot võimalik paremini töödelda ning andmete automatiseeritud töötlemine muutub üha olulisemaks, võimaldades menetlejate töömahtu vähendada. Sealjuures on oluline tähelepanu pöörata menetlejate poolt kasutatavate infosüsteemide (PRIS, MIS) kui ka e-toimiku kasutajakogemuse disainile, et erinevate infosüsteemide kasutamine oleks lihtsalt mõistetav ning ülesehitus loogiline. Menetleja (aga ka kaitsja ja menetlusosaline) seisukohast võib muudatuste positiivse mõjuna veel välja tuua, et kuna e-toimik on pidevalt kasutatav, siis on toimikuga võimalik töötada asukohast sõltumata (eeldusel, et on olemas turvaline internetiühendus). Samuti saavad mitu töötajat eri asutustest samal ajal toimikuga tööd teha (nt on prokuröridel ja menetlejal võimalik samade tõenditega ühel ajal töötada).

Eelnõuga nähakse ette, et uurimis- või menetlustoimingu või selle tervikliku osa võib salvestada, kusjuures salvestis on protokollis osaks ning võib asendada toimingu käigu ja tulemuste kirjeldamist. Muudatuse eesmärgiks on saavutada kohtueelse menetlusressursi parem kasutamine selle kaudu, et menetlejal on võimalik vajadusel täiemahuliste protokollide koostamisest loobuda. Kaasnevaks mõjuks võib menetleja jaoks lugeda aja ning tööjõukulude kokkuhoidu, mis kulub täismahus toimingu kirjeldamisele. Samas tuleb silmas pidada, et nimetatud võimalus ei pruugi iga kord tähendada ressursside kokkuhoidu laiemas plaanis. Isegi kui menetlejal on võimalik aega kokku hoida, võib teatud juhtudel kaasneda oluline ressurssikulu suurenemine järgmistes menetlusetappides (prokuröri, kaitsja, kohtu), mistõttu on oluline, et menetlejad leiavad nimetatud võimaluse kasutamisel mõistliku tasakaalu. Kui menetlusosaline ülekuulamine toimub mitmeid tunde, on menetleja jaoks mõistlik valik ülekuulamise kirjalikult protokollimine või minimaalselt salvestise lõikudele markerite jooksvalt märkimine. Kui kaitsja ning hiljem kohus peavad kirjaliku protokollis asemel kuulama tundide viisi salvestusi, kaalub selline lisanduv ressurssikulu (kaitsja puhul menetluskulude suurenemise näol) üles menetlejapoolse aja kokkuhoiu. Seega ajamahukate menetlustoimingute puhul ei ole toimingu käigu ja tulemuste kirjeldamine üldjuhul otstarbekas.

Eelnõuga planeeritavate muudatuste märksõnaks on tehnoloogianeutraalsus, mis võimaldaks menetlejal kasutada konkreetset juhul kõige mõistlikumat ning efektiivsemat lahendust. Näiteks on eelnõuga KrMS-s läbivalt loobutud (digi)allkirjastamise mõistest, välja arvatud mõned erandid (nt kohtuotsuste allkirjastamine). Selle põhimõtte eesmärgiks on võimaldada

menetlejatele paindlikkust ning tagada, et seadusega ei oleks uute arengutega kaasaminek ning uute võimaluste kasutamine takistatud. Olukorras, kus menetleja koostab menetlusdokumendi (nt menetlustoimingu protokoll) täielikult infosüsteemis, ei ole selle menetlustoimingu digiallkirjastamine hädavajalik. Kuna infosüsteemi sisenemine on juba toimunud turvalisust tagaval viisil menetleja isikut identifitseerides ning koostatud menetlusdokumendi terviklikkuse tagamine ning tehtavate muudatuse jälgimine on digitaalsel kujul võimalik, piisab menetlejapoolsest kinnitusest infosüsteemis, et menetlusdokument on valmis. Kui nt kahtlustatava ülekuulamist salvestatakse ja on selgelt kuulda kahtlustatavale tema õiguste ja kohustuste tutvustamine, ei ole vaja selle kohta eraldi paberile allkirja võtta. Samas võib esineda olukordi, kus ainuke variant ongi menetlusosalise poolt paberil allkirja andmine (nt kui menetlusosalisel ei ole ID-kaarti ning seega puudub võimalus kriminaalmenetlusest digitaalsel kujul osa võtta). Selleks ongi menetlejal seadusega nähtud ette teatud paindlikkus otsustamiseks, mis on teatavas olukorras optimaalne lahendus, mis eeldab omakorda, et menetlejal on ette nähtud alternatiivid, mille vahel valida.

Eeltoodust nähtub, et eelnõuga kavandatud muudatused annavad menetlejatele palju rohkem paindlikkust oma tööprotsessi kujundamiseks. Ladusa tööprotsessi toimimiseks tuleb tagada nii vajalikud tehnilised vahendid (nt menetlejal oleks kasutada korraga kaks ekraani – üks, millelt ta loeb toimiku sisu, ning teine, millel ta kirjutab menetlusdokumenti, kasutades selleks digitaalses toimikus sisalduvaid andmeid; samuti, et menetlejal oleks tagatud kvaliteetne ja kiire internetiühendus) kui ka arendada välja tarkvaralised lahendused. Selleks et toimiks üleminek uute lahenduste kasutamisele, tuleb menetlejale tagada ka koolitused. Täisdigitaalsele menetlusele ülemineku eelduseks on ka teatud paradigmade muutmine ning eelkõige menetleja üleminek uuele mõtteviisile. Kriminaalmenetluse digiteerimine tähendab, et paberi- ja dokumendikesksest menetlusest minnakse üle andmekesksesse menetlusele. Eelnevalt on ühe näitena juba välja toodud allkirjastamise nõudest loobumine ning sama funktsiooni, mida allkiri konkreetsetes kontekstis täidab, täitmise võimaldamine muul viisil. Teine näide põhimõttelisest muudatusest on menetlusdokumentidega seonduv. Täisdigitaalses kriminaalmenetluses ei ole menetlusdokument enam dokument praktikas juurdunud tavapärase mõttes, st tegemist ei pea olema enam paberkandjal dokumendiga ega ka Wordis koostatud või .pdf-failiga ning mõistet dokument tuleb mõista laiemas tähenduses. Eelkõige on see oluline protokolliga seonduvalt. Protokolli mõistest ei ole KrMS-s küll loobutud, kuid oluline on aru saada, et toimingu protokolliks ei ole enam fail ega paberdokument, vaid protokoll on menetleja poolt menetleja infosüsteemis vastava toimingu juures täidetud infoväljad. Kuna menetlusdokumendid koostatakse menetleja infosüsteemis etteantud infoväljade kaupa, siis ei ole seaduse tasandil vorminõudeid enam vaja rangelt sätestada (st mis info on protokolli sissejuhatuses, põhiosas ning lõpposas). Põhimõttelise muudatuse rõhutamiseks ei räägita toimiku puhul enam dokumentide kogumist, vaid kogutud teabe kogumist. Uue kontseptsiooni omaksvõtmise eelduseks on menetlejate asjakohane koolitamine.

Eelnõus sätestatud võimaluste rakendamine sõltub lisaks vajalikest vahenditest ning menetlejate ning menetlusosaliste tahtest ka loodavate lahenduste ja pakutavate võimaluste rakendamise lihtsusest. Rakendatud lahenduste kasutatavus mängib praktika kujunemisel suurt rolli ning uute võimaluste kasutatavuse tõsikindlalt ettenägemine ei olegi võimalik. Selleks et kavandatud muudatustega kaasnevat tööprotsessi enne täies mahus kasutusele võtmist hinnata ning analüüsida, minnakse täisdigitaalsele menetlusele üle etapiviisi ning ülemineku kord kehtestatakse ministri määrusega.

Positiivse mõjuna saab välja tuua ka asjaolu, et kuna nii kriminaal- kui ka kohtutoimikut peetakse digitaalselt, siis vabaneb teatud aja möödudes suur osa arhiiviruumist, mida menetlejad praegu kasutavad kriminaal- ja kohtutoimikute arhiivimiseks. Füüsiliselt arhiivida on edaspidi vaja ainult paber kandjal esitatud originaaldokumente. Toimiku arhiivimise täpne kord, sealhulgas arhiivitud toimikuga tutvumise kord ning toimiku säilitustähtjad sätestatakse valdkonna eest vastutava ministri määrusega. Infosüsteemide arendamisel on vajalik silmas pidada, kuidas hakkab toimuma arhiivitud andmete tutvustamine andmekaitsereegleid silmas pidades ning toimiku ja selles olevate andmete kustutamine pärast säilitustähtaja möödumist.

Tehniliste vahendite puhul on raske prognoosida, milliseid tehnoloogilisi lahendusi tulevikus on võimalik kasutada. Tuleb rõhutada, et kõnesolevast eelnõust sõltumata tuleb menetlejatele tagada adekvaatse tehnikaga varustatus. Täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele üleminekuks on minimaalselt vajalik menetlejad varustada kõrgkvaliteetsete skanneritega, mis võimaldavad paber kandjal esitatud ja toimikusse lisatavaid algdokumente värviliselt skaneerida. Eriti oluline on see ülemineku etapis, kui arvestatav osa menetlusest toimub tõenäoliselt veel ka paberil. Eelnõus ega seletuskirjas ei ole võimalik paika panna kõrgkvaliteetse skanneri tehnilisi kriteeriume. Kõrgkvaliteetse skanneri all peetakse silmas, et tegemist peab olema skanneriga, mis võimaldab skaneeritud dokumendiga e-toimikus arusaadavalt tutvuda. Kohtus on oluline tagada tunnistajatele, kahtlustatavatele, süüdistatavatele, kannatanutele ja teistele menetluses osalevatele isikutele ekraanid, millelt on võimalik kuvada toimiku sisu kohtuistungil osalejatele. Sellised ekraanid on kohtusaalides praegu valdavalt olemas, arvestades, et ka praegu tuleb kohtusaalis esitada elektroonilisel kujul tõendeid. Paberivaba kohtumenetluse projekti raames varustati 2018. a jooksul kohtusaalid helisalvestamise seadmetega ja salvestise kasutamist hõlbustavate pedaalidega. Pabertoimikult digitaalse kohtutoimiku pidamise üleminekuks varustati kohtusaalid puutetundlike monitoride ja USB dokkidega ning kohtunike ja kohtujuristide lauaarvutid asendati sülearvutitega. Eeldus on, et kohtunikel, prokuröridel ja kaitsjatel on kaasaskantavad sülearvutid või statsionaarsed seadmed selleks juba olemas, arvestades ühiskonna üldist tehnoloogilist arengut. Siiski oleks soovitatav, et kohtus oleksid ka menetlejatele ja kaitsjatele statsionaarsed ekraanid ja arvutid olemas juhaks, kui kohtumenetluse pooltel ei ole vastavat varustust kaasas. Tuleks kaaluda kõigis kohtutes ja prokuratuuris avalike arvutite sisseseadmist, mille vahendusel saaksid toimikuga tutvuda isikud, kellel kodus, tööl või avaliku internetipunkti kaudu pole võimalik toimikuga tutvuda. Vanglateenistusele tuleb tagada vajalikud seadmed selleks, et kinnipeetavatele oleks võimalik vajaduse korral tutvustada heli- ja videosalvestisi.

Digitaalsele menetlusele üleminekuks on vajalikud ka ühekordsed arendustööd selle kohta, kui palju tööd nõuab olemasolevate infosüsteemide liidestamine e-toimikuga ning infosüsteemide arendamine selliselt, et need võimaldaksid menetlust digitaalselt läbi viia. Silmas tuleb pidada, et näiteks prokuratuuri infosüsteemi (PRIS) arendused käivad käesolevast eelnõust sõltumata (kuid eelnõuga planeeritavaid muudatusi silmas pidades), mistõttu PRIS-is ei tule eelnõuga planeeritavate muudatustega seonduvalt enam täiendavaid olulisi muudatusi teha. Lisaks tuleb arvestada infosüsteemide jooksvate hoolduskuludega. Erinevate infosüsteemide jooksevkuludes on vaja arvestada süsteemi halduskuludega, tehnika amortiseerumise ning ka täiendava andmemahu salvestamisega kaasnevate kuludega. Digitaalse menetluse rakendamisel kasvab andmesalvestuse maht oluliselt, mistõttu on ka selles osas vajalikud lisainvesteeringud (serverite ost).

Digitaalsele menetlusele ülemineku kaasnevad ka võimalikud ebasoovitavate mõjude riskid. Näiteks ei ole paljude digitaalsele menetlusele üleminekuks vajalike kulude täpne suurus teada

ning need võivad osutada arvestatust suuremaks. Seda riski vähendab (või muudab vältimatuks ka ilma digitaalsele menetlusele üleminekuta) asjaolu, et ühiskonna tehnoloogiline areng toimub kõnesolevast eelnõust sõltumata ning selleks, et ka olemasoleva regulatsiooni raames efektiivselt oma tööd teha, vajavad menetlejad ajakohast ja töötavat tehnoloogiat (näiteks peab kohtusaalis elektrooniliste tõendite esitamiseks vastav tehnoloogia olemas olema sõltumata sellest, kas sel moel esitatakse üksnes üksikuid tõendeid või valdavat osa tõenditest).

Samuti võib riskiks pidada menetlejate kohanemiskursi digitaalse menetlusega. Eelnõuga planeeritavate muudatuste tagajärjel antakse menetlejatele rohkem valikuvabadust, mis teeb ühelt poolt tööprotsessi paindlikumaks, kuid teisalt paneb menetlejatele endile suurema vastutuse. Lisaks on digitaalsele kriminaalmenetlusele ülemineku eelduseks teatud pabermenetlusele omaste põhimõtete muutmine, mis võib menetlejatele samuti kohanemiskursi tekitada. Seda riski vähendab asjaolu, et sõltumata sellest, kas menetlus on digitaalne tervikuna või ainult osaliselt (mis on vältimatu), tuleb menetlejal vastavad oskused omandada nagunii. Nagu eespool on välja toodud, on väga oluline pöörata tähelepanu menetlejate koolitamisele, mis aitab nimetatud riski maandada. Lisaks on oluline, et infosüsteemid oleksid menetlejate jaoks kasutajasõbralikud ja lihtsalt kasutatavad.

Täisdigitaalsele menetlusele ülemineku puhul on ebasoovitavaks mõjuks asjaolu, et menetluse toimimine sõltub infosüsteemide ning tehniliste vahendite toimimisest. Esiteks tähendab see küberturvalisuse seisukohalt täiendavat riski. Tegemist ei ole uue riskiga, kuna juba praegu toimub suur osa kriminaalmenetlusest digitaalsel kujul, kuid arvestada tuleb sellega, et minnes üle täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele, on võimalik süsteemi toimimine mõneks ajaks praktiliselt täielikult halvata. Samuti tuleb silmas pidada, et tehnoloogia ei ole 100% töökindel. Riski maandamiseks on seaduses ette nähtud, et kui toimiku digitaalne pidamine on selleks vajalike tehnosüsteemide mittetoimimise tõttu võimatu, peetakse toimikut või selle osa paber kandjal. Küberturvalisuse tagamiseks peavad infosüsteemid olema nõuetele vastavad ning samuti on vajalik menetlejate vastav koolitamine.

Kokkuvõttes tähendab digitaalsele menetlusele üleminek põhimõttelist kontseptsiooni muutust – paber- ja dokumendikeskselt menetluselt üleminekut andmekeskssele menetlusele, millega kaasneb kriminaalmenetluse tööprotsesside põhimõtteline ümberkujundamine ning vastava tehnoloogilise võimekuse loomine. Digitaalsele menetlusele üleminek puudutab kõiki menetlejaid igapäevaselt, mistõttu võib mõju menetlejatele pidada oluliseks. Tehnoloogianeutraalne regulatsioon ning sellega kaasnev paindlikkus, samuti teatud protsesside automatiseerimine ning digitaalsel kujul andmete töötlemise efektiivsus toob eelduslikult menetlejate jaoks kaasa aja kokkuhoiu, mistõttu riigi seisukohast vaadatuna on mõju menetlusprotsessidele positiivne.

6.1.2. Mõju riigi elanikkonnale. Mõju riigi julgeolekule

Muudatused võimaldavad riigil senisest efektiivsemalt kriminaalmenetlust läbi viia ning minna kaasa e-riigi arenguga, kus rohkem teenuseid muutub digitaalseks. Kriminaaljustiitsüsteemi efektiivsus eelduslikult teatud määral kasvab, mistõttu on õiguskaitseasutustel võimalik praegusega võrreldes rohkem aega kasutada oma põhifunktsioonide täitmiseks, mistõttu elanikkonna turvalisus kasvab, samas kulud kriminaalmenetlusele vähenevad. Õiguskaitseasutuste tööaja ja muude ressursside säästu arvel on ressurssi võimalik suunata rohkemate kuritegude lahendamisele kui praegu.

Täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele üleminek toob menetluses osaleva isiku, kes on menetlusest võimeline elektrooniliselt osa võtma, jaoks kaasa kriminaalasja materjalide parema ja mugavama kättesaadavuse. Isiku jaoks, kes on harjunud muudes eluvaldkondades riigiga suhtlema digitaalselt, on uute e-lahenduste loomine tervitatav.

Kuna riigi elanikkonnaga võrreldes ei ole kriminaalmenetlusega kokku puutuvate isikute ring väga suur ning nende kokkupuuted menetlusega on harvad ning kõigile neile, kellel ei ole võimalik menetlusest kas e-toimiku kaudu või muul viisil elektroonselt osa võtta, võimaldatakse menetlusest osa võtta muul viisil, siis on mõju elanikkonnale laiemas mõttes väheoluline.

6.1.3. Mõju kannatanutele ja tunnistajatele. Sotsiaalne mõju

Üldiselt saab kannatanute ja tunnistajate puhul rääkida digitaalsele kriminaalmenetluse üleminekuga kaasnevast positiivsest mõjust. Digilahendustega harjunud kannatanute ja tunnistajate jaoks muutub kokkupuude kriminaalmenetlusega kiiremaks, tõhusamaks, kättesaadavamaks ning läbipaistvamaks. Näiteks on toimikuga tutvumine või dokumentide edastamine digilahendusi kasutades oluliselt kiirem.

Kannatanute ning tunnistajate puhul võib digitaalne kriminaalmenetlus tähendada teatavat ebamugavust nende isikute puhul, kes ei ole digitaalsete lahendustega kohanenud. Samas näeb eelnõu ette erandi nende isikute jaoks, kellel oleks kriminaalmenetlusest e-toimiku kaudu või muul viisil elektrooniliselt osavõtmine raskendatud. Seetõttu on ettenähtud süsteem siiski võimalikult paindlik ning sellega peaks ebasoovitav mõju tunnistajatele ning kannatanutele olema võimalikult väike.

Ühe mõjuna võib tunnistaja ja kannatanu jaoks välja tuua ka asjaolu, et kuna eelnõuga võimaldatakse menetlustoimingu protokollis toimingu käigu kirjeldus ja järeldused asendada salvestisega, võib eeldada, et menetlejad hakkavad salvestisi rohkem kasutama. Salvestise rakendamisel ei nõuta kannatanute ega tunnistajate nõusolekut (neid tuleb salvestamisest teavitada), mis võib avaldada ebasoovitavat mõju haavatavas olukorras olevale isikule, kes ei soovi kaamera ees rääkida. Siinkohal mängivad olulist rolli menetlejad, kellel on toimingu tegemisel salvestise kasutamise korral otsustusvabadus, sh võimalus jätta sellisel puhul toiming salvestamata. Riski vähendab ka asjaolu, et menetlejal on võimalik piirata sellise salvestisega tutvumist.

Mõju kannatanutele ja tunnistajatele on väheoluline, kuna nende kokkupuuted kriminaalmenetlusega on harvad, ühekordsed või väga harvad.

6.2. Alaeesmärgi 2.2 (legaliteedi printsiibi piiramine) saavutamise mõjud

Legaliteedi printsiibi piiramisega seonduvad peamised planeeritavad muudatused on järgmised:

- a) eelnõu laiendab võimalust kriminaalmenetluse lõpetamiseks oportuuniteedi printsiibi alusel, luues aluse kriminaalmenetluse lõpetamiseks avaliku huvita asjades ilma kahtlustatava nõusolekuta, kui menetluse lõpetamisega ei kaasne kahtlustatavale kohustusi;
- b) eelnõu loob võimaluse kriminaalmenetluse alustamata jätmiseks menetluseelse lepituse abil, mis võimaldab teatud liiki vaidlused taastava õiguse põhimõtteid rakendades lahendada juba enne kriminaalmenetlust;

- c) eelnõu loob võimaluse kriminaalmenetluse alustamata jätmiseks juhul, kui teise astme kuriteo aegumistähtaja saabumiseni on jäänud vähe aega ning arvestades asja keerukust on selge, et asja selle aja jooksul ei suudeta lahendada;
- d) eelnõu annab kohtutele pädevuse avaliku huvita asjades menetlus ilma prokuratuuri nõusolekuta lõpetada.

Kõikide selle alaeesmärgi saavutamiseks kavandatavate muudatuste eesmärk on menetlusressursi kokkuhoid ning vähetähtsate kuritegude menetlemise lõpetamine võimalikult varajases menetlusstaadiumis, samuti lepitusmenetluse paindlikumaks muutmine, mistõttu on võimalik ka muudatuste mõjusid käsitleda koos. Kuna tegemist on spetsiifiliselt kriminaalmenetluse läbiviimisega seotud muudatustega, avalduvad mõjud üksnes kolmes valdkonnas: mõju riigiasutuste korraldusele, mõju sisejulgeolekule ning sotsiaalsed mõjud menetlusosalistele ja osaliselt ka kogu elanikkonnale.

6.2.1. Mõju menetlejatele. Mõju riigiasutuste korraldusele, kuludele ja tuludele

Legaliteedi printsiibi piiramisel menetluse alustamisel väheneb (eelduslikult, kuid siiski mitte kindlalt) ressursikulu vähetähtsate süütegude uurimisele. Praegu on võimatu täpselt välja arvutada, kui palju kriminaalmenetluse alustamisel legaliteedi printsiibi ulatuslikum piiramine ressursi kokkuhoidu kaasa toob, sest ei ole võimalik täpselt hinnata, kui suur osa seni oportuuniteediga lõpetatud kriminaalmenetlustest võiksid edaspidi jääda alustamata.

2018. aastal lõpetati leppimise tõttu 828 kuriteo kriminaalmenetlus. Viimasel kolmel aastal on leppimise tõttu kuritegude menetluste lõpetamine jäänud püsima 800-900 piiresse. Ligi viiendik (19%) kõigist 2018. aastal otstarbekusest (KrMS § 201-203¹) lõpetatud kuritegude menetlustest lõpetati leppimise tõttu. On tõenäoline, et nende kriminaalasjade hulgas on selliseid kriminaalasju, mille puhul mittealustamise otsustuse saaks kohe menetluse alguses menetluseelse lepituse kohaldamisega ära teha, mis säästab uurimisasutusi vajadusest asja edasi menetleda ning teostada täiendavaid menetlustoiminguid.

Samuti hoiab menetlusressursse kokku võimalus olukorras, kus kahtlustatav ei ole ise kriminaalmenetluse lõpetamisega nõus, lõpetada samuti kriminaalmenetlus oportuuniteedi põhimõttel, mistõttu ei ole nendes asjades vajadust kuluka kohtumenetluse järele. Selliste asjade puhul on eelduslikult avalik menetlushuvi nii väike, et see ei õigusta tõendite kogumist ning tervikliku menetluse läbiviimist. Tulenevalt eespool kirjeldatust puudutavad need muudatused aga äärmiselt väheseid (ilmselt alla 100 juhtumi aastas – olukorrad, kus esimese astme kuriteo toimepanija teosüü on nii väike, et õigustab oportuuniteedi kasutamist, ning väikesed kuriteod, kus kahtlustatav ei ole nõus oportuuniteediga).

Hinnang mõju olulisusele. Aastas registreeritakse ligikaudu 30 000 kuritegu ning oportuuniteedi või leppimise tõttu lõpetamisele läheb ligikaudu 3000. Nendest üksnes väike osa võib olla selliseid, mis on võimalik menetluseelse lepitamise kohaldamisega alustamata jätta ja peatse aegumise tõttu menetluse alustamata jätmiste olukorrad piirduvad prokuratuuri hinnangul mõne juhtumiga aastas. Ka menetluste lõpetamise võimaluste laiendamine mõjutab kriminaalmenetluste hulgast üksnes väikest osa (mitte rohkem kui 100 menetlust aastas kõigisse kohtusse saadetavast ligikaudu 6000 kohtuasjast). Seega võib öelda, et eelduslikult toovad muudatused kaasa vaid väiksemahulised menetlejate töö ümberkorraldused ning menetlusressursi kokkuhoiu näol on tegemist menetlejate jaoks positiivse mõjuga.

6.2.2. Mõju elanikkonnale. Mõju sisejulgeolekule

Mõju sisejulgeolekule ja kuritegevuse vastu võitlemisele avaldub seoses sellega, et võimaldades uurimisasutustel ja prokuratuuril paindlikumalt otsustada, et menetluseelse lepituse kohaldamise puhul ei ole vaja tingimata kriminaalmenetlust alustada, jääb rohkem menetlusressurssi alles raskema kuritegevusega võitlemiseks ning suuremate kriminaalasjade menetlemiseks, mis parandab sisejulgeolekut olulisel määral. Sama eesmärki täidab ka peatselt aeguvate kuritegude puhul menetluse alustamata jätmine ning oportuuniteedi põhimõtte kasutamise laiendamine olukordadele, kus kahtlustatav ei ole oportuuniteedi põhimõttel kriminaalmenetluse lõpetamisega nõus.

Hinnang mõju olulisusele. Muudatused võimaldavad menetlusasutustel oma ressursse paremini juhtida ning keskenduda raskemate kuritegude lahendamisele.

6.2.3. Mõju kannatanutele ja tunnistajatele. Sotsiaalne mõju

Mõju kannatanutele menetluseelse lepituse instituudi loomisega ning lepitusteenuse kasutamise laiendamise puhul avaldub selles, et lepitusmenetluse kaudu on võimalik saavutada paremaid tulemusi seetõttu, et lepitusmenetlus toimub võimalikult kiiresti pärast sündmust, samuti võib menetluseelse lepituse kohaldamise võimalus soodustada õigusrikkuja poolt kannatanule kahju kiiremat hüvitamist, sest lepituses osalemiseks on vaja kannatanu nõusolekut.

Võimalik ebasoovitav mõju seoses oportuuniteedi printsiibi alusel menetluse lõpetamise võimaluste laiendamisega võib olla see, et kannatanutele jääb mulje, justkui nende vastu toime pandud kuriteoga ei tegeleta piisavalt, ning seeläbi võib väheneda nende usaldus kriminaalõigussüsteemi vastu. Samas jääb igal juhul kannatanutele õigus kõikide menetluse lõpetamise otsuste peale kaevata, mistõttu sellised otsused peavad olema alati põhjendatud.

Hinnang mõju olulisusele. Arvestades, et menetluseelse lepituse kasutamine ja menetluste alustamata jätmine ja menetluste täiendav lõpetamine oportuuniteedi põhimõttel on võimalik üksnes väheste menetluste puhul, siis on mõjud kannatanutele ja tunnistajatele väheolulised.

6.2.4. Mõju kahtlustatavatele ja süüdistatavatele. Sotsiaalne mõju

Mõju kahtlustatavatele seisneb peamiselt selles, et mõnedes olukordades, kus seni on isiku suhtes kriminaalasja menetletud ning see lõpetatud KrMS § 202 või 203¹ alusel, oleks edaspidi võimalik sama otsustus teha kohe kriminaalmenetluse alustamise otsustamisel koos menetluseelse lepituse kohaldamisega, mis tagab ühelt poolt riigi kiirema reaktsiooni toimepandud teole ning samas säästab kahtlustataval menetlusele kuluvat aega. Kuigi eelnõu näeb ette menetluse lõpetamise võimaluse ilma isiku nõusolekuta, millega võib kaasneda isiku jaoks teatav negatiivne (emotsionaalne) mõju, toimub see ilma talle kohustusi panemata ning tema süüle viitamata ning on võimalik n-ö ebaoluliste kuritegude puhul.

Hinnang mõju olulisusele. Arvestades, et menetluse alustamata jätmine ja lõpetamine on võimalik üksnes väheste menetluste puhul, siis on mõjud kahtlustatavatele ja süüdistatavatele väheolulised.

6.3. Alaeesmärgi 1.1.3 (dubleerivate tegevuste vähendamine tõendite kogumisel) saavutamise mõjud

Muudatuste eesmärgiks on kõrvaldada seaduse nõuded, mis kohustavad menetlejaid sama tõendi kogumisel ja vormistamisel tegema dubleerivaid tegevusi. Selleks lihtsustatakse menetlustoimingute protokollimise nõudeid ning soodustatakse heli- ja videosalvestiste tegemist (salvestis loetakse protokollis osaks), samuti võimaldatakse isikutel anda kriminaalmenetluses ütlusi menetleja juurde kohale tulemata. Kõnealuse alaeesmärgi peamiseks sihtrühmaks on kohtud, prokuratuur, advokatuur ja uurimisasutused, osaliselt ka Eesti Kohtuekspertiisi Instituut. Eelnõu mõjul peaks nimetatud asutuste tegevus kriminaalmenetluse läbiviimisel lihtsustuma, mistõttu peaks paranema kogu nende tegevuse kuluefektiivsus. Samuti mõjutab kriminaalmenetluste efektiivsem ja kiirem läbiviimine kannatanuid ja tunnistajaid: kannatanud saavad oma nõuded kiiremini lahendatud ning tunnistajad peavad vähem kulutama aega ütluste andmisele. Ainsaks muudatuste rakendamisega kaasnevaks otseseks kuluks on ametnike koolituse kulu.

6.3.1. Mõju kannatanutele ja tunnistajatele. Sotsiaalne mõju

Kannatanutele ja tunnistajatele avaldavad eelkõige mõju muudatused, mille tulemusel oleks võimalik edaspidi teatud juhtudel neil oma tunnistus menetlejale anda kirjalikult või kaugülekuulamise teel. Praegu kehtiv olukord, kus iga kuriteo puhul tuleb kannatanu ja tunnistaja kutsuda vahetule ülekuulamisele, toob kaasa ebavajalikke kulutusi, ehkki mingit sisulist põhjust igakord vahetuks ülekuulamiseks ei ole.

Kui 80 000 tunnistaja ja kannatanu puhul oleks kas või 30%-l juhtudest võimalik nende vahetu ülekuulamine uurimisasutuses asendada kas tema kaugülekuulamisega (kehtiva regulatsiooni kohaselt on see võimalik vaid tunnistaja, aga mitte kannatanu puhul) või tunnistaja ja kannatanu kirjalike ütlustega, võiks see säästa tunnistajatele ja kannatanutele ainuüksi edasi-tagasi sõidu aega 18 000 tundi aastas, eeldusel et ajakulu on kokku pool tundi kummaski suunas. Menetleja võib korraldada kaugülekuulamise, kui isiku vahetu ülekuulamine on raskendatud, isikule ebamõistlikult koormav või põhjustab ülemääraseid kulutusi, samuti isiku huvide kaitsmist silmas pidades. Seega toob kaugülekuulamise kohaldamisala laiendamine kaasa positiivse mõju kaugülekuulatavate isikute jaoks, kuna olukorras, kus isiku vahetu ülekuulamine oleks näiteks ülekuulatavale ebamõistlikult koormav, näeb seadus ette kaugülekuulamise võimaluse. Kirjalike ütluste instituudi sissetoomine lihtsustab oluliselt menetlejate suhtlust kannatanute ja tunnistajatega, kuna edaspidi ei pea alati isiku ülekuulamiseks või mingi küsimuse täpsustamiseks teda iga kord politseijaoskonda kutsuma. Samas tuleb silmas pida, et nii kaugülekuulamise kui kirjalike ütluste puhul võib tekkida küsimus ütluste usaldusväärsusest, mis võib kaasa tuua teatud ebasoovitava mõju. Nende riskide maandamiseks näeb seadus ette mitmed meetmed, nt on võimalik isik kahtluse korral siiski vahetult üle kuulata, ülekuulavat hoiatatakse kriminaalvastutusest valeütluste andmise eest, üldmenetluses on keelatud kirjalikke ütlusi riskisituatsiooni asemel kasutada ning samuti peab menetleja iga kord kirjalike ütluste korral kaaluma, kas kirjalike ütluste andmine on otstarbekas ja võimalik. Kuna kirjalike ütluste andmine võib toimuda nii tavaposti kui ka elektronposti vahendusel, siis ei saa rääkida ebasoovitavast mõjust isikute puhul, kes ei ole digitaalsete lahendustega kohanenud.

Mõju olulisus. Arvestades, et kriminaalmenetluses kannatanute ja tunnistajate arv kogu elanikkonnaga võrreldes ei ole väga suur ning kannatanuks ja tunnistajaks olemine on valdavalt harv, on mõju väheoluline.

6.3.2. Mõju menetlejatele ja teistele riigiasutustele. Mõju riigiasutuste korraldusele

Kõik väljapakutavad muudatused seavad eesmärgiks kriminaalmenetluse kiirema läbiviimise, mistõttu väheneb kriminaalmenetluse toimingutele kuluv aeg ning sama aja ja personaliga on võimalik läbi viia rohkem menetlusi. Kaugülekuulamise sagedasemaks kasutamiseks ja menetlustoimingute protokollimise asemel nende salvestamise tarbeks on vaja tagada menetlejatele vastav tehnoloogiline võimekus kaugülekuulamiseks vajalike seadmete näol ning vastavad koolitused. Sealjuures tuleb arvestada, et ka praegu on kaugülekuulamise võimalus kriminaalmenetluses ette nähtud, mistõttu tuleb vastav tehnoloogia ja oskused menetlejatele nagunii tagada. Kavandatavate muudatustega laiendatakse kaugülekuulamise kasutusala, mille tulemusel suureneks oluliselt nende kasutamise sagedus, mis võimaldaks olemasolevat tehnoloogiat kasutada efektiivsemalt. Muudatuste rakendamise eelduseks on menetlejate koolitamine ning nende teadlikkuse tõstmine uute võimaluste olemasolust.

Mõju olulisus. Arvestades, et planeeritavad muudatused küll mõjutavad menetlejate tööprotsesse, kuid ei muuda neid põhimõtteliselt, võib menetlejatele kaasnevat mõju pidada väheoluliseks ja tavapäraseks uue regulatsiooniga kohanemise puhul.

6.3.3. Mõju elanikkonnale. Mõju sisejulgeolekule ja võitlusele kuritegevusega

Menetlejate võimalus vältida tarbetuid toiminguid toob kaasa võimaluse tööaega kasutada sisuliseks kuritegude lahendamiseks, mis omakorda võib avaldada mõju kuritegevuse tasemele ning inimeste turvatundele.

Mõju olulisus. Kaugülekuulamise ja kirjalike ütluste sagedasem kasutamine võib kaasa tuua riski, et ütlused on vähem usaldusväärsed, mis võib menetluse käiku takistada, kuid kuna üldreeglik jääb see, et vaidluse korral arvestatakse kohtus antud ütlusi, siis on mõju sisejulgeolekule ja võitlusele kuritegevuse vastu ebaoluline.

6.4. Alaeesmärgi 2.4 (eeluurimiskohtuniku ja täitmiskohtuniku terminitest loobumine) saavutamise mõjud

Muudatuste eesmärgiks on muuta kohtu roll kohtueelses menetluses selgemaks ning selleks kaotatakse seadusest eeluurimiskohtuniku mõiste, samuti täiendatakse kohtuniku taandumise aluseid seoses eeluurimisfunktsiooni täitmisega. Loobutakse ka täitmiskohtuniku mõiste kasutamisest. Kõnealuse alaeesmärgi peamiseks sihtrühmaks on kohtud, prokuratuur, advokatuur ja uurimisasutused. Ehkki kavandatavaid muudatusi on mitu, avalduvad nendest tulenevad mõjud samadele sihtrühmadele ning samades valdkondades, mistõttu muudatuste mõjude eraldi väljatoomine sihtgruppide kaupa ei ole vajalik. Peamise sihtgrupi moodustavad need kohtunikud, kes praegu eeluurimiskohtuniku või täitmiskohtuniku funktsioone täidavad (kokku u 40 kohtunikku).

6.4.1. Mõju riigi julgeolekule ja riigiasutuste korraldusele

Terminite „eeluurimiskohtunik“ ja „täitmiskohtunik“ kaotamine võimaldab kohtutel paremini planeerida kohtuniku funktsioonide jaotamist ja seeläbi võimaldada nende toimingute kiiremat teostamist. Kiirem menetlustoimingu lubade andmine võimaldab aga prokuratuuril efektiivsemalt kuritegusid menetleda, saades vajalikud load ja määrused kohtutest kiiremini. Samuti kaasneb muudatustega isikute õiguste kaitse parem tagamine kriminaalmenetluses,

eelkõige seoses kohtunike kohtueelses menetluses osalemise selliste vormide täpsustamisega, mis välistavad kohtuniku osalemise kohtumenetluses.

Eelnõus väljapakutud muudatused mõjutavad eelkõige kohtute töökorraldust kriminaalmenetluse valdkonnas. Muudatused võimaldavad kohtutel kriminaalmenetluse eeluurimiskohtunike funktsioone kohtunike vahel paindlikumalt jaotada, mis tagab nii kiirema lubade andmise kui ka säästab kohtunike aega, kuna väheneb kriminaalasja materjalidega tutvumise aeg. Praegune olukord, kus eeluurimiskohtunikud vahetuvad tööjaotuskava alusel pidevalt, ei võimalda sellist süsteemi luua. Muudatus puudutab eelkõige suuremaid kohtumaju, kus on rohkem kohtunikke (nt Harju maakohus on kriminaalasjadega tegelevaid kohtunikke 20, kellest eeluurimiskohtunikke on tööjaotuskava alusel 4, neist 2 täidavad korraga eeluurimiskohtuniku ülesandeid), mistõttu oleks muudatuse tulemusel võimalik töökoormust ühtlasemalt jaotada. Väiksema kohtunike arvuga kohtumajades muudatus olulist mõju ei avalda, kuid võimaldab eeluurimisülesandeid jaotada terve kohtupiirkonna ulatuses. Kuna see muudatus mõjutab üksnes kriminaalasjadega tegelevaid kohtunikke, kes moodustavad väiksema osa kohtunikest, ning ka nende tegevus ei muutu muudatuste tagajärjel oluliselt, võib pidada muudatustega kaasnevat mõju väheoluliseks.

Taandamisaluste laiendamisega võib kaasneda risk, et mahukates kriminaalasjades, kus on vaja teha palju eeluurimiskohtuniku luba nõudvaid toiminguid, ei ole väiksemates kohtumajades hiljem võimalik leida kohtunikku sama asja kohtulikuks arutamiseks. Seda riski vähendavad siiski ülaltoodud muudatused süsteemi paindlikumaks muutmiseks, samuti on kohtunike sõnul praktikas neist laiematest taandamisalustest juba lähtutud. Seega saab ka seda mõju pidada väheoluliseks.

Hinnang mõju olulisusele. Kuna mõju avaldub ühele kitsale kriminaalmenetluse aspektile ning mõjutab üksnes väheste kohtunike tööd, siis võib mõju pidada väheoluliseks.

6.5. Alaeesmärgi 2.5 (tõkendite süsteemi täiustamine) saavutamise mõjud

Eelnõuga laiendatakse kriminaalmenetlust tagavate meetmete kataloogi uute ja paindlike meetmetega ning mitmekesisatakse vahistamise kõrval alternatiivse tõkendite valikut seaduses, mis võimaldab isikute põhiõiguste paremat kaitset. Täiendatakse ajutise lähenemiskeelu regulatsiooni ning sätestatakse kaks uut tõkendit juriidilise isiku karistusõigusliku vastutuse vältimise takistamiseks.

6.5.1. Mõju kahtlustatavatele ja süüdistatavatele. Sotsiaalne mõju

Muudatuste tulemusel on kahtlustatavatele ja süüdistatavatele võimalik kohaldada senisest märksa täpsemaid ja vähem intensiivseid tõkendeid, mis toob kaasa ka selle, et teatud osa isikute suhtes, kes vahistatakse, hakatakse kohaldama alternatiivseid tõkendeid, mis nende õigusi vähem piiravad. Keskmiselt oli 2015. aastal vahistatute arv ligi 700 ning keskmine vahistuse kestus 184 päeva³³. Nii vahistatute arv kui ka vahistuse kestus vähenesid 1. septembril 2016 jõustunud KrMS-i muudatuste mõjul (01.06.2019 seisuga oli vahistatute arv 499), mistõttu väheneb ka nende vahistatute arv, kes kõnesolevast muudatusest mõjutatud on, kuigi täpset arvu ei ole võimalik ennustada.

³³ Klopets, U. Vahistamise kestus 2015. aastal. https://www.kriminaalpoliitika.rik.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/vahistamiste_analuus_2015_kohta.pdf

Teine grupp kahtlustatavaid ja süüdistatavaid on need, keda praegu ei vahistata, kuid kelle suhtes ei kohaldata ka muid tõkendeid peale elukohast lahkumise keelu, kuivõrd vastavaid võimalusi seadus ette ei näe. Nimetatud sihtrühmas suureneb nendele kohalduvate võimalike piirangute hulk, kuid üldreeglina ei piira määratavad kohustused isikute põhiõigusi väga intensiivselt ega ole seega eriti koormavad, kuid võimaldavad samas kriminaalmenetluse kiiremini läbi viia.

Lisaks on uue kriminaalmenetluse tagamise vahendina ette nähtud, et kahtlustatavast ja süüdistatavast juriidilistel isikutel on keeld kriminaalmenetluse kestel jaguneda, ühineda ja end likvideerida ning samuti on võimalik juriidilisel isikul keelata teatud tehingute tegemine. Muudatusest mõjutatud sihtrühma hulka kuuluvad võimalikud juriidilistest isikutest õigusrikkujad. Aastatel 2010–2016 lõpetati kokku 36 juriidilise isiku suhtes kriminaalmenetlus põhjusel, et juriidilisest isikust kahtlustatav või süüdistatav oli lõppenud (KrMS § 199 lg 1 p 4 alusel). Kriminaalasjades tehtud kohtuotsustest jõustus 2014. a 24 juriidilise isiku suhtes süüdimõistev otsus ning 3 juriidilise isiku suhtes õigeksmõistev otsus. 2015. a olid vastavad numbrid 36 ja 0 ning 2016. a jõustus 35 juriidilise isiku suhtes süüdimõistev otsus ja 3 juriidilise isiku suhtes õigeksmõistev otsus. 2017. a mõisteti süüdi 14 juriidilist isikut ning 2018. a mõisteti süüdi 32 juriidilist isikut. Statistikat ei ole võimalik aga välja tuua selliste juriidiliste isikute arvu kohta, kelle suhtes kriminaalmenetlus jäi alustamata põhjusel, et juriidiline isik oli juba enne kriminaalmenetlust lõppenud. Väljapakutud muudatus aitaks takistada juriidilisel isikul süüteovastutuse välistamist, samuti karistuse ebatõhusaks muutmist. Sellega võib kaasneda juriidiliste isikute suhtes tehtud süüdimõistvate otsuste arvu kasv ning väheneda juriidiliste isikute jagunemine, ühinemine või likvideerimine, mis on kantud eesmärgist välistada süüteovastutust. Mõjutatud sihtrühm on väike. Võttes arvesse ka mõju esinemise sagedust, ei ole tegemist olulise mõjuga.

Kokkuvõttes on muudatustest tingitud mõju nii füüsilistest isikutest kui juriidilistest isikutest kahtlustatavale ja süüdistatavatele väheoluline.

6.5.2. Mõju kannatanutele ja tunnistajatele. Sotsiaalne mõju

Senisest täpsemad ja mitmekesisemad tõkendite liigid võimaldavad efektiivsemalt kaitsta kannatanute huve – seda nii otseselt, näiteks efektiivsema lähenemiskeelu abil, kui ka kaudselt seeläbi, et kriminaalmenetlus muutub paremini tagatuks ning kiiremaks ja efektiivsemaks, mistõttu väheneb ka kannatanute menetluses osalemise koormus.

Perioodil 2011–2017 on ajutise lähenemiskeelu kohaldamist taotletud vahemikus 14 kuni 25 taotlust aastas. Taotluste arv kasvas hüppeliselt 2018. aastal (võrreldes 2017. aastaga kaks ja pool korda). 2019. aasta esimese viie kuuga on prokuratuur esitanud kohtusse 26 ajutise lähenemiskeelu kohaldamise taotlust, mis jääb samasse suurusjärku kui 2018. aastal. Enamikel juhtudest on ajutist lähenemiskeeldu kohaldatud perevägivallajuhtumites (2016-2017 näitel 93%), valdavalt paarisuhtevägivalla juhtumites, kus ohvriks oli täisealine naine ja vägivalla toimepanijaks täisealine mees. Enamasti on ajutist lähenemiskeeldu taotletud kehalise väärkohtlemise ohvriks langenud kannatanute kaitseks (2016-2017 näitel ligi 80% juhtudel). KrMS kohaselt võib ajutise lähenemiskeeluga keelata kahtlustataval või süüdistataval kohtu määratud paikades viibimise, kohtu määratud isikutele lähenemise ja nendega suhtlemise. Lähenemiskeelu 2016-2017 määruste sisuanalüüs näitab, et enamasti on ajutise lähenemiskeeluga keelatud kahtlustataval tulla kannatanule füüsiliselt lähemale rohkem kui üks

kuni 100 meetrit, viibida kannatanu elukohas, mõnikord ka kannatanu vanemate elukohas või kannatanu töökoha läheduses ning suhtlemine kannatanuga erinevate suhtluskanalite vahendusel.

Efektiivsema lähenemiskeelu, samuti suhtlus- ja liikumispiirangute kaudu on võimalik tulemuslikumalt tagada kannatanu turvatunne, eriti olukorras, kus puudub alus kahtlustatava või süüdistatava vahistamiseks. Muudatuste lähtekohaks on põhimõte, et vahistamine kui isiku põhiõigusi intensiivselt piirav meede peaks olema rakendatav vaid juhul, kui muude tõkendite või kriminaalmenetluse tagamise vahendite abil ei ole võimalik kriminaalmenetlust tulemuslikult tagada. Seega soodustatakse esmalt vahistamisest kergemate tõkendite kohaldamist. Isiku puhul, kellel esineb risk panna toime uusi kuritegusid, võib vahistamisest kergema tõkendi kasutamisega kaasneda teatud risk ebasoovitava mõju avaldumiseks. Paratamatult hoiab näiteks korduva lähisuhtevägivalla puhul teo toimepanija vahistamine kõige tulemuslikumalt ära edasiste vägivallakuritegude toimepanemise, ning näiteks ajutise lähenemiskeelu puhul jääb siiski teatav risk uue kuriteo toimepanemiseks kannatanu suhtes. Samas nähakse eelnõuga ette võimalus ajutise lähenemiskeelu kohaldamiseks prokuröri poolt, mis võimaldab võrreldes praeguse olukorraga (kus luba tuleb saada kohtult) reageerida kiiremini sellistele juhtumitele, kus vahistamiseks ei ole alust.

Mõju olulisus. Kokkuvõttes on kriminaalmenetluse tagamise võimaluste laiendamine kannatanute ja tunnistajate jaoks pigem positiivse mõjuga parema kaitse tõttu olukorras, kus puudub alus kahtlustatava või süüdistatava vahistamiseks. Kuna aga tõkendi kasutamine kannatanu või tunnistajaga kriminaalasjades on pigem harvaesinev, siis tuleks mõju lugeda ebaoluliseks.

6.5.3. Mõju riigi elanikkonnale. Mõju riigi julgeolekule

Muudatused võimaldavad riigil senisest efektiivsemalt kasutada meetmeid, millega tagada kriminaalmenetluse läbiviimist, mis peaks tagama elanikkonna turvalisuse kasvu. Kriminaaljustiitsüsteemi efektiivsuse tõusu tõttu kulud kriminaalmenetlusele vähenevad, iseäranis näiteks isikule kohustuse panemisega oma postkasti vaadata (kutsete ja dokumentide kättetoimetamise kulud vähenevad märgatavalt). Õiguskaitseasutuste sisemise säästu saab suunata suurema hulga kuritegude lahendamiseks, kui see praegu sama ressursiga võimalik on. Täpsemat hinnangut lahendatavate kuritegude osakaalule ei ole loomulikult võimalik anda. Samuti võimaldavad täpsemad tõkendid kaitsta efektiivsemalt kannatanute õigusi, seda eelkõige lähenemiskeelu puhul. Muudatuse tulemusena takistatakse juriidilistel isikutel süüteovastutusest kõrvale hoida. Muudatustega kaasneb positiivne mõju ühiskonnale ja sisejulgeolekule, kuna tagatakse, et kuriteole järgneb hukkamõist. Muudatused aitavad võitlust kuritegevuse vastu muuta tõhusamaks.

Arvestades sihtrühma suurust ning mõju esinemise sagedust ja selle iseloomu, samuti asjaolu, et teatud muudatuste mõju on elanikkonnale kaudne ning raskesti mõõdetav, võib mõju pidada laiemas mõttes väheoluliseks.

Kokkuvõttes võib öelda, et kriminaalmenetluse tulemuslikuma tagamise tõttu kasvab ühiskonna turvalisus ning ühiskonna õiglustunne tugevneb.

6.5.4. Mõju menetlejatele ja teistele riigiorganitele. Mõju riigiasutuste korraldusele

Muudatustega, mis täiendavad kriminaalmenetluse tagamise vahendite loetelu, võib väheneda uurimisasutuste, prokuratuuri, kohtute ja vanglate koormus teatud määral, kuna lisanduvate uute tõkendite näol tekib juurde kergemini kohaldatavaid kriminaalmenetluse tagamise vahendeid. Lisaks saaks teatud juhtudel rääkida ressursi kokkuhoidmisest ka seetõttu, et muudatused näevad ette mitmete vahistamisega võrreldes odavamate tõkendite kohaldamise. Kuna vahistamise puhul on tegemist riigi jaoks kuluka tõkendiga, siis eeldusel, et kriminaalmenetluse tagamise vahendite süsteemi täiustamisel kaalutakse teatud juhtudel vahistamise asemel alternatiivsete tõkendite kasutamist, saab rääkida teatud ressursi kokkuhoiust. Eelnõu avaliku arutamise käigus on võimalik anda vahistatute arvu vähendamisele vajaduse korral ka täpsem numbriline hinnang. Luues võimalused kasutada elektroonilist valvet tõkendina, on eelnõude mõjude hindamisel arvesse võetud, et see puudutab isikuid, kelle puhul on seni prokuratuur esitanud vahistamistaotluse. 2018. aastal vaadati läbi vahistamise taotlused ligikaudu 950 isiku suhtes. 2018. aastal rahuldas kohus täielikult või osaliselt 95% taotlustest ja jäeti rahuldamata 5% taotlustest. Näiteks kui vahistatute arv uute tõkendite tõttu väheneks 5%, siis arvestades, et 2019. a keskpaiga seisuga oli 499 vahistatut, tähendaks see keskmiselt vahistatute arvu vähenemist 25 inimese võrra, kui 10%, siis u 50 isiku võrra. Samas võib tõenäoliseks pidada ka stsenaariumit, et elektroonilist valvet kasutatakse juhtumitel, kus kohus prokuröri vahistamistaotlust ei rahulda ja nii rakendatakse elukohast lahkumise keelu tõkendit lisatõkendina elektroonilist järelevalve tõkendit. Elektroonilise järelevalve kasutamise intensiivsuse kohta annab indikatsiooni senine praktika elektroonilise kasutamise kohta vahistamise asendamisel. Viimasel viiel aastal on elektroonilist järelevalvet vahistamise asendamisel kasutatud ligikaudu 30 korral aastas. Kokkuvõtlikult võib hinnata, et elektroonilise valve kasutamisel iseseisva tõkendina ei ole märkimisväärset mõju vahistatute arvu vähenemisel. Võib väheneda kinnipidamisasutuste koormus, kuid see koormuse langus ei tähenda märkimisväärset kulude kokkuhoidu, kuna suurem osa vangistussüsteemi kuludest on püsikulud, mis vahistatute ega kinnipeetavate arvu väikesest vähenemisest ei sõltu.

Elektroonilise järelevalve rakendamisega seotud kulud on seotud peamiselt elektroonilise valve tehniliste kulude ja kriminaalhooldusametnike tööjõukuludega. Eestis kasutatakse momendil koduvalveseadmeid ja GPS-aktiivjälgimisseadmeid. Pooleli on protsess alkoholi tarvitamise keelu elektroonilise järelevalve seadmete hankimiseks. Elektroonilise järelevalve kulud jagunevad seadmete rendikuludeks, tarkvara kasutusrendiks ja litsentsi kasutusrendiks. Muutuvkulud on seadmete rendikulud, see on vahemikus 1–3,5 eurot ööpäeva renditasu ühe seadme kasutamise eest. Seega oleks 30 juhtumi puhul, kus kasutatakse elektroonilist valvet tõkendina, täiendav lisakulu ligikaudu 21 000 eurot. Täiendav tööjõukulu oleks ligikaudu ühe kriminaalhooldusametniku tööjõukulu. Samas on kriminaalhooldusaluste arv lähiaastatel vähenenud ligikaudu paarisaja kriminaalhooldusaluse võrra. Seega puudub täiendav rahaline vajadus iseseisva tõkendina elektroonilise valve rakendamisel teenistujate personalikulude osas.

Laiemalt on enim potentsiaalselt positiivset mõju menetlejate koormuse vähenemisele tõkendil, mis näeb ette isikule kohustuse kontrollida oma elektronpostkasti: väheneb vajadus otsida isikut taga paberkutsete ja muude dokumentide kätteandmiseks, väheneb otsene postikulu (paberikulu, transpordikulu), kuid ennekõike võimaldab see menetlejatele ajasäästu, mis tähendab väiksemat töökoormust ja kiiremat menetlust sama töötajate hulga.

Samas kaasnevad riigiasutustele ühekordsed kulud seoses Justiitsministeeriumi ja Siseministeeriumi peetavates infosüsteemides ja kogutavas kriminaalmenetluse statistikas uute ja lisanduvate tõkendite kasutamise ja kajastamisega ning selle põhjal

kriminaalmenetluspraktika hilisema analüüsiga vastavalt vajadusele. Mida täpsem on infosüsteemide abil kogutav teave, seda detailsemat statistikat on võimalik koguda ning selle alusel omakorda paremini läbimõeldud menetluslikke, administratiivseid ja õiguspoliitilisi otsuseid teha.

Võimalik kulu on ka uurijate ja teiste menetlejate koolitamine seoses tõkendite süsteemi põhjaliku ajakohastamisega, seda nii muutunud tõkendite kohaldamise üldpõhimõtete kui ka lisandunud uudsete tõkendite poolest, tagamaks nende aktiivse kasutuselevõtu praktikas ning pidades silmas, et mahukamate seadusemuudatustega ning nende aluseks olevate põhjendustega iseseisev tutvumine ei pruugi olla alati võimalik juhul, kui menetlejatel on niigi suur töökoormus. Tavapäraselt tehakse selline koolitus iga asutuse olemasoleva töötajate koolituseelarve raamides (tüüpiliselt kuni 5% asutuse palgafondist), üksnes väga mahukate koolituste puhul on vaja selleks taotleda eraldi vahendeid riigieelarvest. Kõnesoleval juhul ei ole eelduslikult eraldi vahendite taotlemine kõnealuste muudatuste edastamiseks vajalik.

Vahistatute olukorraga seonduvad muudatused toovad kaasa vajaduse teha vanglates ümberehitustöid. Juhul kui vahistatutel on erinevad suhtlemispiirangud, siis on vaja rohkem eraldi sektsioone, mille elanikud omavahel kokku ei puutuks, sest suhtluspiiranguga vahistatutel tuleb takistada ka teiste kinnipeetavate vahendusel suhtlemist. Samuti tuleb suurendada päevaruumide arvu, pikaajaliste kokkusaamiste ruume ning teisi kinnipeetavatele mõeldud sotsiaalruume, mida seni on kasutanud ainult kinnipeetavad, kuid mitte vahistatud. Praeguste kinnipeetavate ja vahistatute arvude juures on tehtud kalkultatsioonid, et Viru ja Tartu vangla ümberehitused nõuaksid ligikaudu 121 000 eurot. Täiendavad personalikulud oleksid aastas kokku 256 400 eurot (9 valvurit + 1 + 2 x 0,5 sotsiaaltöötaja ametikohta) ning kaasnevalt oleks riigikeele õppe kulu 82 000 eurot. Kokku on seega ettenähtavad kulud 459 600 eurot.

Samuti võivad ka muud VangS-i sätete muudatused tuua kaasa teatavaid muudatusi vanglate töökorralduses. Näiteks tuleb vahistatutele olukorras, kus nad ei pea enam 23 tundi ööpäevas lukustatud kambris viibima, pakkuda muid tegevusi ning sellega kaasnevad tööjõukulud. Samas tuleb arvestada üldise koormuse vähenemist juhul, kui eelnõu teistest muudatustest tulenevate uute tõkendiliikide juurutamisel väheneb vahistatute koguarv (näiteks vahistatute arvu 5% vähenemine tähendaks nende arvu vähenemist keskmiselt 28 inimese võrra, 10% vähenemine aga u 56 inimese võrra), mis eelduslikult tähendab seda, et vangla ei pea hakkama pikaajalise kokkusaamise ruume olemasolevate muude kambrite või ruumide arvel suurendama või kohendama. Samuti tuleb arvestada, et alates 1. septembrist 2016 jõustunud KrMS-i muudatuste tulemusel vahistatute arv tõenäoliselt väheneb, mis võib osaliselt tasakaalustada lisanduvaid kulusid.

Mõju olulisus. Kuna enamik lisanduvaid kulusid ei ole püsikulud, vaid ühekordsed ning eelduslikult kriminaalmenetluse tagamise vahendite süsteemi laiendamisel on kriminaalmenetlus paremini tagatud, millega peaks kaasnema menetlejate koormuse kasv, siis pikemas perspektiivis ei saa rääkida ebasoovitavast mõjust menetlejatele ja riigiorganitele (vanglad, uurimisasutused, kohtud, prokuratuur). Kokkuvõttes võib mõju pidada ebaoluliseks.

6.6. Alaeasmärgi 2.6 (kriminaalmenetluse praktikas kerkinud üksikküsimuste lahendamine) saavutamise mõjud

Eelnõuga lahendatakse mitmed praktikas kerkinud üksikprobleemid: a) kriminaalmenetluses tähtaegade arvutamisega seonduv; b) menetluskulude õiglasem jaotus; c) apellatsioonitähaja

pikendamine; d) nende füüsiliste isikute ringi laiendamine, kelle kaudu juriidiline isik saab kriminaalmenetluses osaleda. Käesolevas osas kirjeldatud mõjusid on käsitletud lühidalt, kuna avalduvad mõjud on enamasti positiivsed.

6.6.1. Mõju kahtlustatavatele ja süüdistatavatele

a) Tähtaegade regulatsiooniga seonduvate muudatuste eesmärgiks on ühtlasem menetluspraktika ning vähem vaidlusi tähtaegade puhul, millest tuleneval suuremal õiguskindlusel on positiivne mõju nii menetlejatele kui ka menetlusosalistele, sh kahtlustatavatele ja süüdistatavatele.

b) Erikulude loetelu täiendamine tagaotsimisega seotud kuludega omab mõju eelkõige kahtlustatavatele ja süüdistatavatele, kuna võimaldab nõuda välja tagaotsimisega seotud kulud isikult, kelle käitumine on tagaotsimise põhjustanud. Menetluskulude jagamine sõltuvalt otsuse tühistamise või kaebuse lahendamise ulatusest muudab kulude jaotuse õiglasemaks, kuna vastutust ei panda täies ulatuses ainult ühele menetluspoolele.

c) Apellatsiooni esitamise tähtaja pikendamine 15 päevalt 30 päevale on üldiselt positiivse mõjuga kahtlustatavatele ja süüdistatavatele, kuna pikema tähtaja puhul eelduslikult apellatsioonkaebuste kvaliteet (eriti mahukates kriminaalasjades) paraneb. Menetlusosalise jaoks, kes ei ole apellatsiooni esitanud, võiks pikemas apellatsioonitähtajas näha teatud negatiivset mõju, kuna isik peab arvestama pikemat menetlusega, kuid vaid 15-päevase pikenemise tõttu ei saa seda pidada isikut oluliselt mõjutavaks asjaoluks.

d) KrMS § 36 muudatuse tulemusena võimaldatakse juriidilisest isikust kahtlustataval ja süüdistataval osaleda kriminaalmenetluses ka volitatud töötaja või lepingulise esindaja kaudu. Juhtorgani liikme kaudu kriminaalmenetluses osalemise nõue võib juriidilise isiku jaoks olla teatud juhtudel ebamõistlik (nt pikas kohtumenetluses istungitel viibimine) ning põhjendatud oleks võimaldada juriidilisel isikul nimetada ka muu isik peale juhtorgani liikme, kelle kaudu ta menetluses osaleb. Seetõttu on muudatusel juriidilise isiku jaoks positiivne mõju.

Mõjude olulisus. Muudatuste eesmärk on muuta menetlus efektiivsemaks ning avalduva mõju positiivse efekti tõttu ei ole vaja koostada täiendavat mõjuanalüüsi.

6.6.2. Mõju kriminaalmenetluses kannatanutele ja tunnistajatele

a) Tähtaegade regulatsiooniga seonduvate muudatuste eesmärgiks on ühtlasem menetluspraktika, millest tulenev suurem õiguskindlus omab teatud positiivset mõju ka kannatanutele ja tunnistajatele.

b) Menetluskulude jaotuse muudatused ei ole suunatud kannatanutele ja tunnistajatele.

c) Kuna kannatanul on õigus apellatsioon esitada, siis on apellatsioonitähtaja pikendamine positiivse mõjuga ka kannatanu jaoks, võimaldades kannatanul kohtuotsusega põhjalikumalt tutvuda ning annab rohkem aega vajaduse korral kaebuse koostamiseks. Kannatanu jaoks, kes ei ole apellatsiooni esitanud, võib pikemas apellatsioonitähtajas näha teatud negatiivset mõju, kuna isik peab arvestama pikema menetlusega, kuid vaid 15-päevase pikenemise tõttu ei saa seda pidada isikut oluliselt mõjutavaks asjaoluks.

d) Muudatus ei too eelduslikult kaasa otsest mõju tunnistajatele või kannatanule. Juriidiliselt isikust kannatanul on juba kehtiva KrMS § 37 lg 2 järgi võimalik osaleda kriminaalmenetluses ka volitatud töötaja või lepingulise esindaja kaudu.

Mõjude olulisus. Muudatused ei mõjuta kannatanuid ja tunnistajad oluliselt.

6.6.3. Mõju menetlejatele ja teistele riigiorganitele

a) Menetlustähtaegade regulatsiooni muutmise eesmärgiks on ühtlasem menetluspraktika ning tähtaegade üle vaidluste vähenemine tähendab, et menetlejatel on võimalik vabanevat ressursi mujal kasutada.

b) Mõju menetlejatele ja riigiorganitele puudub.

c) Apellatsioonitähataja pikendamisel on positiivne mõju ka prokuratuuri jaoks, kellel on võimalik pikema tähtaja jooksul kohtuotsusega põhjalikumalt tutvuda ning jääb rohkem aega kaebuse koostamiseks. Eelduslikult paraneks seeläbi esitatavate apellatsioonkaebuste kvaliteet, millega kaasnevalt võib väheneda võimalike puuduste kõrvaldamiseks kuluv aeg.

d) Kuna muudatuse eesmärk on muuta juriidilisest isikust kahtlustatava ja süüdistatava osalemine kriminaalmenetluses paindlikumaks, siis eelduslikult oleks muudatusel positiivne mõju ka menetluse efektiivsemaks muutmisele (nt istungiaegade planeerimisel). Kuna ütluste andmise õigus jääb jätkuvalt vaid juhatuse või seda asendava organi liikmele või pankrotihaldurile, siis on põhjendatud lubada muu juriidilisest isikust kahtlustatava või süüdistatava kohustuste delegeerimine, kui juriidiline isik seda soovib.

Mõjude olulisus. Eelnimetatud muudatuste puhul saab rääkida positiivsest mõjust menetlejatele, kuna muudatused aitavad kaasa menetluse efektiivsemaks muutmisele. Mõju menetlejatele on väheoluline.

Kokkuvõttes peaks eelnõuga planeeritavate muudatuste tulemusena olema oodata pigem halduskoormuse kahanemist, seda eelkõige tänu digitaalsele menetlusele ülemineku tõttu. Eelnõu kohaselt tehtavatel muudatustel ei ole sihtrühmadele sedavõrd olulist mõju, et oleks vajalik mõjude järeelhindamine teatud aja jooksul.

6.7. Alaesmärgi 2.9 (uimastisõltlastele tõhusama ravi tagamine) saavutamise mõjud

6.7.1. Mõju riigiasutustele

Mõju sihtrühmaks on Justiitsministeerium, kelle eelarvest ravi rahastatakse, ning vanglateenistus, kes reaalselt tegeleb ravi pakkuvate asutuste leidmise, hindamise ja nendega lepingute sõlmimise ettevalmistamisega. Konkreetselt on tegevustega seotud 2-3 ametnikku Justiitsministeeriumi vanglate osakonnast ning 4-5 ametnikku finants-, hanke- ja õigusteenistuse valdkonnast. Lepinguid sõlmitakse 1-2 aastaks ning lepingupartneritest on praegu narkomaanide sõltuvusraviga seotud neli. Samuti on mõju sihtrühmaks Tervise Arengu Instituut, kes koordineerib narkomaanide sõltuvusravi.

Narkomaanide sõltuvusravi rahastatakse praegu Justiitsministeeriumi eelarvest. Justiitsministeeriumil ei ole pädevust nimetatud ravi korraldusega sisuliselt tegeleda. Eelnõus kavandatavate muudatustega see muutuks ning ravi korraldus, arendus, rahastamine ja osutamine toimuks Sotsiaalministeeriumi kaudu (Tervise Arengu Instituut).

Narkomaanide sõltuvusravi senine kulu on olnud suurusjärgus 20 000 eurot aastas. Samas muutuks ravi osutamine Sotsiaalministeeriumi koordineerimisel kvaliteetsemaks, süsteemsemaks ning paremini korraldatuks (sh järelevalve). Regulatsiooniga kaasnev muudatus on väike, kuna sihtrühm, sagedus ja ulatus on väikesed.

Sotsiaalministeeriumi ning Tervise Arengu Instituudi jaoks ei too muudatus kaasa ka märkimisväärselt töö sisu muutust, kuna neid tegevusi tehakse ka praegu. Näiteks narkomaanide (sh ka kuriteo toime pannud narkomaanid, keda on karistatud muu kui nn raviparagrahvi alusel) sõltuvusravi korraldataksegi Tervise Arengu Instituudi kaudu ja võimalik lisanduv sihtgrupp on marginaalne.

Raviteenuse osutajate jaoks on muudatuse mõju minimaalne, kuna neil ei ole vahet, kellega suhelda ning leping sõlmida.

7. Seaduse rakendamisega seotud riigi ja kohaliku omavalitsuse tegevused, eeldatavad kulud ja tulud

Võimalikud kulud

Täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele üleminekuga kaasnevate kulude kohta saab anda järgmise hinnangu, pidades silmas, et tegemist on esialgse indikatsiooniga, mis võib täpsustuda ning mida võib mõjutada IT-valdkonna arendusteenuste hindade ja spetsialistide palkade kasv.

Esiteks võib välja tuua, et ESF vahendite abil on alates 2016. aastast toimunud prokuratuuri infosüsteemi (PRIS) arendus, mille kolmas etapp on lõpufaasis, kuid eelnõust tulenevate muudatuste valguses on siiski vaja täiendavalt arendada ka PRIS-i. RIK-i hinnangul on nende vastutusalas olevate infosüsteemide vajalike arenduste maksumus eelnõuga ettenähtud funktsionaalsusest tingitud muudatuste (eeluurimis- ja täitmiskohtunike kaotamine, menetlustähtaegade muutmine, uued toimingud, uued tõkendiliigid jne – kõik muudatused va täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele üleminek) teostamiseks ligikaudu 1 000 000 eurot (hõlmab endas PRIS-i, e-toimiku süsteemi, avaliku e-toimiku, kohtute infosüsteemi muudatusi). RIK-i hinnangul on eelnõust tulenevad funktsioonide muudatused võimalik alljärgnevas olemasolevates süsteemides hinnanguliselt realiseerida 36 kuu jooksul alates seaduse vastuvõtmisest.

Prokuratuuris kohtueelse kriminaalmenetluse viimine digitaalsele kujule toimub etapiliselt, kusjuures esimese etapina on planeeritud koostöös PPA-ga viia digitaalsele kujule kiirmenetlus. PRIS-i luuakse vajalik funktsionaalsus kiirmenetluste digitaalseks läbiviimiseks, keskset e-toimikusüsteemi täiendatakse selliselt, et kiirmenetluse käigus kogutav teave on hallatav terviklikult ühtse digitaalse toimikuna ning avaliku e-toimiku kasutajaliidest täiendatakse, võimaldamaks kaitsjal ja menetlusosalistel menetluses digitaalselt osaleda. Digitaalsele kiirmenetlusele ülemineku kuluks on Justiitsministeeriumi haldusalas hinnanguliselt 1 600 000 eurot. Prokuratuuris kohtueelse menetluse täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele viimise maksumus (funktsionaalsusest tingitud muudatused ning e-toimiku ISKE klassi tõstmine) on umbes 5 500 000 eurot ning vajalike arenduste teostamise ajaraamistik ligi 42 kuud. Nimetatud vajaduste katmiseks on Justiitsministeerium esitanud RES 2020-2023 protsessis lisataotluse.

Seoses täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele üleminekuga ning vanglates kaitseõiguse tagamisega on vajalik teha muudatusi ka vanglate tööprotsessides. Eesmärgiks on võimaldada kinnipeetavatel kasutada avaliku e-toimiku portaali selleks, et kinnipeetavatele oleks võimalik tutvustada salvestisi, toimetada kätte elektroonilisi dokumente ning võimaldada esitada elektroonilisi dokumente. Vajalik on piisava riistvara hankimine ning turvalise autentimisviisi loomine kinnipeetavatele. Eesmärgi realiseerimise maksumuseks on 643 250 eurot

(ajaraamistik 2020-2023). Nimetatud vajaduste katmiseks on Justiitsministeerium esitanud RES 2020-2023 protsessis lisataotluse.

PPA vaatest võib infosüsteemide arendusvajadustega seoses tuua välja järgmist. Praegune politsei andmekogu infosüsteemi POLIS alamrakendus MIS (Menetluseinfosüsteem) on amortiseerunud ja seetõttu aeglane ning ebastabiilne. Vananenud arhitektuuri tõttu on uute arenduste realiseerimine äärmiselt keeruline ja sellest on loobutud. Seetõttu on alustatud POLIS-i ajakohastamisega. Seniste etappide raames on loodud mikroteenustel põhinev arhitektuur ja valminud on osa baasfunktsionaalsusest. Täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele ülemineku tarbeks tuleb tagada täna toimivate funktsionaalsuste jätkusuutlikkus ehk olemasolev funktsionaalsus tuleb viia üle nüüdisaegsele lahendusele, mille miinimumvajaduste realiseerimise maksumuseks on SMIT hinnanud 1,2 mln eurot. Rahastuse olemasolu korral võtab selle etapi realiseerimine aega ligi 20 kuud. Samuti vajab süsteem täisdigitaalse kriminaalmenetluse toimimiseks uusi arendusi, mille miinimumvajaduse maksumuseks on SMITi hinnangul 1,0 mln eurot. Rahastuse olemasolu korral võtab selle etapi realiseerimine aega ligikaudu 16 kuud. Siseministeeriumi hinnangul on nende valitsemisalas minimaalne aeg täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele üleminekuks ligi 42 kuud ning maksumus 2,2 mln eurot. Laiapõhjalisema lahenduse (haldusmenetluse ja töölaua funktsionaalsute ning liideste üleviimine uuele nüüdisaegsele lahendusele ja edasiarendamine – vajalikud täisdigitaalse kriminaalmenetluse läbiviimiseks, kuid ei ole kriitilised) realiseerimiseks on vaja Siseministeeriumi valitsemisala eelarvesse lisavahendeid 1,9 mln eurot ning nende lahenduste realiseerimisaeg on u 32 kuud.

Lisaks infosüsteemide arenduskuludele kaasnevad mitmed kulud töökorralduse lihtsustumisega seotud tehnoloogiliste lahenduste kasutuselevõtmisega. Jällegi on võimalik anda vaid indikatiivne hinnang nii koguses kui summas, mis võib aja jooksul muutuda.

Seoses täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele üleminekuga on PPA-l vaja soetada järgmised seadmed:

- skannerid – 950 autonoomset skannerit;
- sülearvutid – 750 sülearvutit;
- arvutiga ühendatud mobiilsidet võimaldav SIM-kaart – 950 SIM-kaarti;
- ID-kaardi lugejad – 950 välist ID-kaardi lugejat;
- monitorid – 950 monitori;
- mobiiltelefonid menetlejatele – 950 mobiiltelefoni;
- ülekuulamistubadesse tuleb tekitada kaamerate, topeltekraanide, ID-kaardi lugejate, skannerite/printerite ja topelklaviatuuride võimekus – 160 ülekuulamistoa komplekti.

Seadmete soetamiseks ja ülalpidamiseks tuleb Siseministeeriumi valitsemisala eelarvesse eraldada täiendavalt esimesel aastal 1,5 mln eurot ning järgnevatel aastatel 0,2 mln eurot. Lisaks tuleb seadmete elukaare lõppedes eraldada Siseministeeriumi valitsemisala eelarvesse vahendid uute seadmete soetamiseks.

Nimetatud vajaduste katmiseks on Siseministeerium esitanud RES 2020-2023 protsessis lisataotluse.

Seoses vahistatute automaatsete lisapiirangute muutmisega kaalutlusõigusel põhinevaks on praeguste kinnipeatavate ja vahistatute arvude juures on tehtud kalkulatsioonid, et Viru ja Tartu vangla ümberehitused nõuaksid ligikaudu 121 000 eurot. Täiendavad personalikulud oleksid

aastas kokku 256 400 eurot (9 valvurit + 1 + 2 x 0,5 sotsiaaltöötaja ametikohta) ning kaasnevalt oleks riigikeele õppe kulu vahistatutele 82 000 eurot. Kokku on seega ettenähtavad kulud 459 600 eurot.

Võimalikuks kuluks on ka menetlejate koolitamine seoses seaduse muutmisega. Tavapäraselt lahendatakse selline koolitus iga asutuse olemasoleva töötajate koolituseelarve raamides (tüüpiliselt kuni 5% asutuse palgafondist), üksnes väga mahukate koolituste puhul on vaja selleks taotleda eraldi vahendeid riigieelarvest. Täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele üleminekuga seoses saab rääkida väga mahukatest koolitustest, mille jaoks on eraldi vahendite taotlemine vajalik.

Riigieelarve muudatusega tõstetakse Justiitsministeeriumi eelarvest üle Sotsiaalministeeriumi haldusala eelarvele tänane ravikulu 20 000 eurot aastas.

Eelnõuga seotud kulude arvestus täieneb kooskõlastuse käigus saadava informatsiooniga.

Võimalikud tulud

Eelnõuga ei kaasne riigile otseseid tulusid, küll aga võimaldavad eelnõu alusel loodavad efektiivsemad protsessid hoida kokku menetlejate ja kodanike tööaega ning ressursi.

8. Rakendusaktid

Muuta on vaja Vabariigi Valitsuse 03.07.2008. a määrust nr 111 „E-toimiku süsteemi asutamine ja e-toimiku süsteemi pidamise põhimäärus“ ning täiendada seda uute regulatsioonidega. Eelnõuga kehtestatav KrMS § 160¹ lg 7 annab volitusnormi kriminaaltoimiku ja kohtutoimiku pidamisele, säilitamisele ja sellega tutvumisele, sealhulgas toimiku pidamise tehniliste nõuete kehtestamiseks.

Eelnõuga tunnistatakse KrMS § 160³ kehtetuks, kuna eelnõuga lisatav KrMS § 160¹ lg 7 annab üldise volitusnormi nii toimiku nõuete kehtestamisele kui ka dokumentide vormistamisele ja edastamisele. Hõlmatud on nii digitaalne kui pabertoimik. KrMS § 160³ lg 1 alusel on kehtestatud Vabariigi Valitsuse 16.07.2008 määrus nr 39 „Nõuded kriminaaltoimikule ja kaitseakti näidisvormi kehtestamine“. KrMS § 160³ lg 2 alusel on kehtestatud Vabariigi Valitsuse 22.07.2008 määrus nr 40 „Süüteomenetluses digitaallkirjastatud ja muu digitaalse dokumendi vormistamise, edastamise ja säilitamise kord“, Vabariigi Valitsuse 28.12.2005 määrus nr 59 „Kohtule dokumentide esitamise kord¹“ ning Vabariigi Valitsuse 18.12.2017 määrus nr 26 „Kohtuistungite helisalvestamise ja digitaalse protokollide vormistamise kord“. Nimetatud määruseid tuleb vastavalt eelnõuga planeeritavatele muudatustele muuta.

Eelnõuga muudetakse KrMS § 209, hõlmates toimiku arhiivimise sättega nii kriminaal- kui kohtutoimiku arhiivimise. Kehtiv KrMS § 209 lg 2 kohaselt kehtestab Vabariigi Valitsus määrusega kriminaaltoimiku arhiivimise korra ja toimiku säilitamise tähtajad. Eelnõuga laiendatakse volitusnormi ning sätestatakse, et valdkonna eest vastutav minister kehtestab määrusega täpsemad nõuded kriminaal- ja kohtutoimiku arhiivimisele, muu hulgas kriminaal- ja kohtutoimiku säilitamistähtajale, arhiivitud toimikuga tutvumisele ning toimiku hävitamisele.

Lisaks annavad KrMS § 155 lg 7 ning VTMS § 105 lg 6 volitusnormi kohtuistung protokoll ja salvestise kohtumenetluse pooltele kättesaadavaks tegemise nõuete kehtestamisele.

Samuti tuleb muuta Vabariigi Valitsuse 16.07.2008 määrust nr 39 „Nõuded kriminaaltoimikule ja kaitseakti näidisvormi kehtestamine“. Tulenevalt termini „eeluurimiskohtunik“ KrMS-st väljajätmisega tuleb muuta Vabariigi Valitsuse 30.07.2004 määrust nr 263 „Konfiskeeritud vara üleandmise, vara võõrandamisest saadud raha eelarvest seaduslikule valdajale tagastamise, asitõendite arvele võtmise ja hävitamise, arestitud vara hoidmise, hindamise ja võõrandamise ning kiiresti riknevate asitõendite hindamise, võõrandamise ja hävitamise kord“.

Seoses narkomaanide sõltuvusravi välja jätmisega KarS §-st 69² tuleb muuta kahte rakendusakti. Tehniline muudatus tuleb teha Vabariigi Valitsuse 01.03.2018 määruse nr 19 „Kinnipeetavate, vahistatute, arestialuste ja kriminaalhooldusaluste andmekogu põhimäärus“ lisas 1, milles märgitakse vangiregistrisse kantavate andmetena ka andmeid narkomaanide sõltuvusravi kohta. Seaduse jõustumisel puudub selliste andmete märkimiseks vajadus. Lisaks tuleb Justiitsministri 17.06.2011 määruses nr 33 „Sõltuvusravi ning karistusest tingimisi vabastamisel või vangistusest tingimisi ennetähtaegsel vabastamisel kohaldatava narkomaania ravi ettevalmistamise ning täitmise ja järelevalve kord“ jätta välja narkomaanide sõltuvusraviga seonduv.

9. Seaduse jõustumine

Seaduse vastuvõtmise ja jõustumise vahele peab jääma minimaalselt kuus kuud, et võimaldada infosüsteemide ning menetluspraktika sujuvat muutumist. Seaduse jõustumine nähakse ette 01.06.2020 ning teatud digimenetluse sätted jõustuvad hiljem (01.10.2020) seoses tehniliste arendustööde tegemise vajadusega, samuti nähakse kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduses ette rakendussätted üleminekuperioodiks. Kuna KarS § 69² seonduvad muudatused on seotud eelarve üleandmisega, kavandatakse nende muudatuste jõustumist 2020. aasta 1. jaanuaril.

10. Eelnõu kooskõlastamine, huvirühmade kaasamine ja avalik konsultatsioon

Eelnõu aluseks oleva analüüsi on kooskõlastanud kriminaalmenetluse revisjoni komisjon, kuhu olid kaasatud kõik asjakohased huvirühmad. Analüüsi alusel on omakorda koostatud ja 2017. aasta alguses kooskõlastatud eelnõu väljatöötamiskavatsus (VTK) kõigi asjaomaste osalistega. Eelnõu esitati 2018. aasta kevadel EIS-i kaudu kooskõlastamiseks või arvamuse andmiseks üldkorras kõigile ministeeriumidele ning Riigikohtule, Eesti Advokatuurile, Õiguskantsleri Kantsleile, Riigiprokuratuurile, Harju Maakohtule, Tartu Maakohtule, Pärnu Maakohtule, Viru Maakohtule, Tallinna Ringkonnakohtule, Tartu Ringkonnakohtule, Registrate ja Infosüsteemide Keskusele, Eesti Kohtunike Ühingule ja Eesti Kohtuekspertiisi Instituudile. Eelnõu kooskõlastamisel eelnõu kohta saabunud tagasisidet arutas revisjonikomisjon. Kuna eelkõige digitaalse kriminaalmenetluse sätteid on võrreldes kooskõlastamisel käinud eelnõuga põhjalikumalt muudetud, saadetakse eelnõu EIS-i kaudu uuesti kooskõlastamiseks või arvamuse andmiseks.

Algatab Vabariigi Valitsus ”...”2019. a

(allkirjastatud digitaalselt)

